

**Walga'iwwan Wayitaawoo
Amantii Keessatti qor-
hawaasummaa fi Diiinagdeen
Aanga'uu Dubartootaa**

MUUXANNOO ITOOPHIYAA QORACHUU

Eyerusalem Belay
2020 Hiriya Qorannoo CARD Weerdiweet

Belaynesh Tefera (Ph.D.)
Gorsaa Qorannoo

**Walga'iawan Wayitaawoo
Amantii Keessatti qor-
hawaasummaa fi Diiinagdeen
Aanga'uu Dubartootaa**

MUUXANNOO ITOOPHIYAA QORACHUU

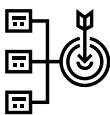
Eyerusalem Belay
2020 Hiriyaan Qorannoo CARD Weerdiweet

Belaynesh Tefera (Ph.D.)
Gorsaa Qorannoo

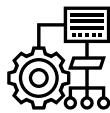
Eyerusalem Belay (2020), Hiriya Qoranoo CARD Weerdiweet
Belaynesh Tefera (Ph.D.), Gorsaa Qoranoo
Amajjii 2021
Finfinnee, Ittoophiyaa

© Eyerusalem Belay Tulu fi Giddu-gala Dagaagina Mirgootaa fi
Diimokiraasii (GDMD), Amajjii 2021
Mirgi hunduu kan eegamedha. Qo'annoonaan kun qabeenyummaan
isaa kan Eyerusalem Belay fi hojji qoranoo kanaaf deeggarsa
maallaqaa kan taasise kan Giddu-gala Dagaagina Mirgootaa fi
Diimokiraasii (GDMD) ti. Eyyema abbootii qabeenyaa kanaan
alatti qaamni maxxansa kanaa baayyifamuu, sirnoota kuufamaa
(elektirookiin, mekaanikaaliin, footookoppii godhamuu,
waraabamuun yookaan kanaan alaan) kuufamuu yookaan bifa
kamiiniyyuu yookaan karaalee biroo kamiiniyyuu daddabarfamuu
hin danda'u.

Axereeraa

Kaayyoo: Qorannoon kun hariiroo ho'aa aanga'ummaa koorniyya fi amantii gidduu jiru haala qabataa Itoophiyaa keessa jiruun qorachuu irratti kan xiyeeffatedha. walga'iil hawaas-amantii amantaalee sadii (Kiristaana Ortodoksii, Islaamaa fi Pirotestaantii) keessa jiru dhugaa aangessuun walqabatee jiru adda baasuun qorachuu irratti kan fuuloeffatedha.

Tooftaa: Shamarran miseensa Tokkumaa Xuwwaa; Juma'aa Yuuniversiiti fi gareewwan Kadhataa faana af-gaaffiwwan namoota dhuunfaa garin qindaa'e fi qindaa'e 55; qooda fudhattoota dhimmoota koorniyya fi mirgootaa; fi bakka bu'ota hawaasa amantaalee qorannoon kun irratti gaggeeffamu wajjiin mariiwwan garreerratti xiyeeffatan 2 muuxannoowwanii fi yaadota dhuunfaa gaaffilee amantaa-koorniyaan walqabatanii ka'an qorachuu keessatti faayidaarra oolaniiru.

Bu'aalee: Sochiilee gargaarsaaf deeggarsa walitti qabuu fi miseensota gidduu deeggarsi diinagdee keessoo akka ture xiinxalli asii-olee fi asii-gadee kan mata duree waraabbi fi-gaaffii namoota dhuunfaa irratti godhame mulliseera. Gaafatamtoonis itti quufinsa miiraa, deeggarsa qor-hawaasummaa fi guddina dhuunfaa ibsuud-haan miira walga'iil kanneen keessatti hammatamuu cimaa ta'e agar-siisaniiru. Xiinxalli asii-olee fi asii-gadee kan mata duree waraabbi suur-sagalee mariiwwan garee xiyeeffannoo walfakkaatu, daataa wayita af-gaaffii namoota dhuunfaa kana kan mirkaneesee fi dhimmoota gurguddoo koorniyya fi amantii fi hariiroo isaan hawaasa Itoophiyaa qoranno kana keessatti hammataman keessatti qaban caalaatti kan cimsedha.

Gudunfaa: Qorannoon kun akkaataa dubartoonni Itoophiyaa walga'iilwan amantii irratti hundaa'an, haala qabatamaa aanga'ummaa barbaachisaa ta'een akka bakka aanga'ummaa diinagdee fi qor-hawaasummaatti itti dhimma ba'an irratti seeneffamoota qulqullina qaban dhiyeessa.

Jechoota ijoo: Aanga'ummaa Koorniyya Aanga'ummaa Diinagdee Aanga'ummaa qor-hawaasummaa Amantaa walga'iilwan Amantaa Tokkummaa Xuwwaa Juma'aa Yuuniversiiti Gareewwan Kadhataa Itoophiyaa

Qabiyyeewwan

Axereeraa

Boqonnaa Tokko: Seensa	7
Eenyummaa Gama Amantiinii Dubartoota Itoophiyaa	7
Itoophiyaa keessatti Aangessummaa Dubartootaa	11
Marii Amantii fi Koorniyyaa:	14
Walitti Qabama Amantaa keessatti	
Aangomfamuu Dubartoota Itoophiyaa	14
1.1 Seen-duubee Qorannichaa: Amantii fi walga'iwwan Wayitaawoo	
Dubartoota Itoophiyaa kan Amantiin Walqabatan	18
1.1.1 Kiristaana Ortodoksii fi Tokkummaa Xuwwaa	19
Tsiwwa Mahbär's	20
1.1.2 Islaamaa fi Juma'aa Barattoota Yuuniversiitii	24
Juma'aa Yuuniversiitii	25
Juma'aa Feetwel Zaahiraa	
Kolleejjii Meedikaalaa Barkumee Qulqulluu Phaawuloos	26
Juma'aa Barattoota Musiliimaa Yuuniversiitii Haramayaa	28
Juma'aa Barattoota	
Musiliimaa Yuuniversiitii Walloo Shemsiyyaa Selfiyyaa	29
1.1.3 Piroteestaantummaa fi Gartuuwwan Kadhataa Shamarranii	29
Gartuulee Kadhataa Shamarranii	30
Gartuu Kadhataa Ijoollee	
Shamarranii Kiristoos	
Keessatti Obbolootaa Ministirii Dargaggoataa Geeyis	32
Gartuu Kadhataa Shamarran Abbaa Seenaa	33
1.2 Rakkoo Qorannoo	33

1.3 Kaayyoo Qorannoo	35
----------------------	----

Boqonnaa Lama: Tooftaalee 36

2.1 Seensa Tooftaalee	36
2.2 Hirmaattota	37
2.3 Maloota	40
2.3.1 Deetaa Funaanuu	40
2.3.2 Xiinxala deetaa	42
2.4 Amala Gaarii Tilmaama Keessa Galchu	43

Boqonnaa Sadi: Argannoowwan 44

3.1 Seensa Argannoowwanii	44
3.2 Miidhaa Hiruu: Hirmaanna Dinagdee fi Deeggersa Miseensota Dubartoota Walitti Qabrama Amantaa	45
3.2.1 Afoosha Tsiwwaa	45
3.2.2 Juma'aa Barattoota Dubartoota Yuuniversiitii	48
Ala-ga'iinsa Hawwaasumma: Muuxannoo Jumuha Fetweeli Zahra	50
Ala-ga'iinsa Hawwaasummaa: Muuxannoo Juma'aa Yuuniversiitii Haramaayaa	51
Deeggersa Dinagdee Miseensotaa: Juma'aa Fiitweel Zahraa ..	51
Deeggersa Dinagdee Miseensotaa: Yuuniversiitii Haramaayaa .	52
Deeggersa Dinagdee Miseensotaa: Juma'aa Sheemsiyyaa Seelfiyaa	53
3.2.3 Gartuulee Kadhataa Shamarranii	54
3.3 Miira Ramadamuu fi Enyummaa Hawaasummaa:	56
3.3.1 Walitti Dhufeenyawwan Qor- hawaasummaa fi Walga'iiwan Dubartootaa Amantii keessaatti Deeggarsa Miseensotaa	56
3.3.2 Obbolaawwan Okkotee: Jaalala Warra Tokkummaa Xuwwaa ..	58
3.3.3 Juma'aawwan Barattoota Shamarranii Yuuniversiitii	61

Dhiphina Mana Barumsaa Meedikaalaa keessa jiru faana Walsimsiisuu: Juma'aa Feetwel Zaahiraa	61
Wayita Waldhibdeen Sabummaa Yuuniversiitii Haramayaa keessatti mudatutti Obbolummaa Juma'aa jiru	65
3.3.4 Gartuulee Kadhataa Shamarranii	69
Obbolummaa Ijoollee Dubaraa Kiristaanaa: Obbolummaa Kiristoosiin	70
Loltoota Kadhataa Gartuu Kadhataa Abbaa Seenaa	72

Boqonaa Afur: Marii **73**

4.1 Seensa	73
4.2 Barbaachisummaa Aangessummaa Haala Qabatamaan walsimsiisuu	74
4.3 “Aangoo Waliinii” fi “Aangoo Keessoo”: Aangessummaa qor-hawaasummaa fi Diiagdee	76
4.3.1 Aangoo Waliinii	76
4.3.2 Aangoo Keessoo	78
1 Eenyummaa hawaasummaa amantii cimaa ta'e ijaaruudhaan	78
2 Quunnamtiiwaan qor-hawaasummaa miseensota waliin godhamuu	79
4.4 Bu'a-qabeessummaa fi Soda Dhabamsiifamuu	80
4.5 Muda fi Cimina Qorannoo Kanaa	81

Boqonaa Shan: Gudunfaa **83**

Kallattii Gara Fuulduraa: Mullistuuwwan Argannoolee Qorannichaa	85
Haala Wajjiin Jijiiramuu fi Adda Ta'uu fi Faayidaa Walitti Qabamiinsa Kanneenii irratti Hubannoo Uumuu fi Dinqisifachuu	85
Aangessummaa Hawaasaa fi Uummataa isa Caaluuf Walitti Qabamiinsa Kanneen Deeggaruu	86

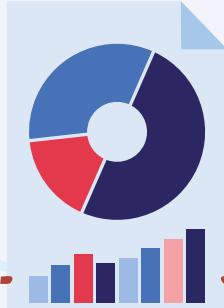
Qorannoo Kana Caaluuf Gorsa	88
Dinqisiifanna	89
References	90
Akekota	96
Akeeka 1: Qoqqodinsa Garee Saamudaa	96
Akeeka 2: Gaaffiwan Afaani	97
2.1 Gaaffiwan Afaani dhunfaa	97
2.2 Marii Garee: Gaaffiwan Angawoota Waa'ee Saala Fi Mirga	100
2.3 Marii Garee: Gaaffiwan Bakka Bu'oota Hawaasa Amataawo Qorannaa Jala Jiraniif	102
Akeeka 3: Koodiwwan Gabatee Fi Gareewwan Ibsaaf Fayyadaman	103
Akeeka 2: Gaaffiwan Afaani	97
2.1 Gaaffiwan Afaani dhunfaa	97
2.2 Marii Garee: Gaaffiwan Angawoota Waa'ee Saala Fi Mirga	100
2.3 Marii Garee: Gaaffiwan Bakka Bu'oota Hawaasa Amataawo Qorannaa Jala Jiraniif	102
Akeeka 3: Koodiwwan Gabatee Fi Gareewwan Ibsaaf Fayyadaman	103

Saanduqaa fi Fakkiilee

Fakkii 0.1	7
Fakkii 0.2	8
Saanduqa 0.1	10
Saanduqa 0.2	11
Saanduqa 0.3	16
Saanduqa 0.4	18
Saanduqa 0.5	20
Saanduqa 0.6	20
Saanduqa 0.6 (...Kan itti fufe)	21
Saanduqa 0.6 (...Kan itti fufe)	22
Saanduqa 0.7	25
Fakkii 0.3	30
Saanduqa 0.8	37
Saanduqa 0.9	38
Saanduqa 10	41
Saanduqa 11	44
Saanduqa 12	49
Saanduqa 13	53
Saanduqa 14	67
Saanduqa 15	79
Saanduqa 16	80
Saanduqa 17	84
Saanduqa 17 (...Kan itti fufe)	85

Af-gaaffiiwanii fi Gareelee Marii Xiyyeeffannoo

Gaafatamtuu	27
Akka Gaafatamtuu B2(2) tti:	28
Marii Garee Xiyyeeffannoo 0.1	32
Maree Garee Xiyyeeffannoo 0.2	33
Gaafatamtuu A (3)	46
Gaafatamtuu A (4)	47
Af-gaaffii A (3)	47
Gaafatamtuu B1(4)	50
Gaafatamtuu B1(10)	50
Gaafatamtuu B2 (9)	52
Gaafatamtuu B2(9)	52
Marii Garee Xiyyeeffannoo 0.3	54
Gaafatamtuu C3 (3)	55
Maree Garee Xiyyeeffannoo 0.4	56
Maree Garee Xiyyeeffannoo 0.5	58
Gaafatamtuu A3 (3)	59
Gaafatamtuu	60
Gaafatamtuu A3 (3)	60
Gaafatamtuu B1 (1)	61
Gaafatamtuu B1 (1) (...Kan itti fufe)	62
Gaafatamtuu B1 (1), B1 (3), B1 (9) fi B1 (10)	62
Gaafatamtuu B1 (3)	63
Gaafatamtuu B1 (4)	63
Gaafatamtuu B1 (4) fi B1 (5)	64
Gaafatamtuu B1 (4)	64
Gaafatamtuu B1 (4) (...Kan itti fufe)	65
Gaafatamtuu B2 (6)	66
Gaafatamtuu B2 (1) fi B2 (4)	66
Gaafatamtuu B2 (1)	66
Gaafatamtuu B2 (1)	68
Gaafatamtuu	68
Gaafatamtuu B2 (4)	69
Marii Garee Xiyyeeffannoo 0.6	71
Gaafatamtuu	71
Gaafatamtuu C2(2)	72
Gaafatamtuu C2(2)	72
Marii Garee Xiyyeeffannoo 0.7	75
Marii Garee Xiyyeeffannoo 0.8	81

Boqonnaa Tokko: Seensa

Eenyummaa Gama Amantiinii Dubartoota Itoophiyaa

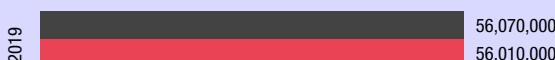
Ethiopia is an East African country bordering Eritrea, Somalia, Kenya, South Sudan, and Sudan.

Fakkii 0.1

Akka laccoofsa uummataa Itoophiyaa isa dhumaa **2007** tti, Itoophiyaanota **73,919,505** keessaa,

Ragaan dhiyottti Istaatistaa (2020) irraa argame kan mullisu 2019 keessa,

Dhiiraa
Dubaraa

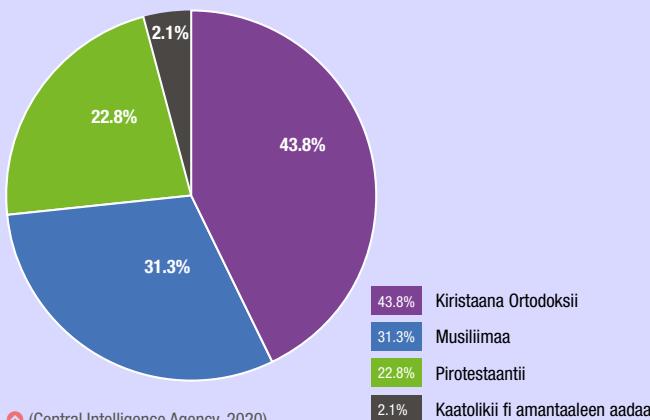
[https://www.ethiopianreview.com/pdf/001/Cen2007_firstdraft\(1\).pdf](https://www.ethiopianreview.com/pdf/001/Cen2007_firstdraft(1).pdf)

Read More

Fakkii 0.2

Akka raga gal mee dhugaa addunyaa Dhaabbata Basaasaa Giddu-galeessaatti,

<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/ethiopia/>

Read More

Qorannoonaan kun hamma dubartoota Itoophiyaa amantaalee armaan olii hordofanii irratti ragaa lakkoofsaanii argachuu baatus, hirmaattonni dubartootaa lakkoofsaan hedduu ta'an waldootaa fi masjiidawwan Itoophiyaa keessa jiran keessatti ni argamu. Dandeettiin amantaatti qabamu dubartootaa kan dhiirota warra gita isaaniin yommuu walbira qabamu olaanaa ta'uun isaa qoran-noowwan muraasa keessatti hubatameera. Fakkeenyaaaf, Yuunaay-itid Isteetsi keessatti, jireenya isaanii keessatti amantaan "baayyee barbaachisaadha" jechuu keessatti dhiirotarra dubartoota wayya (60% fi 47%). Guyyyu nan kadhadha (64% fi 47%) fi yoo xinnaate torbanitti al tokko sangantaalee amantaan nan hirmaadha (40% fi 32%) jechuu keessatti illee dhiirota caalaa dubartoota Amerikaan wayya (Giddu-gala Qorannoo Piiwu , 2016). Giddu-galli Qorannoo Piiwu qorannoo isaa qaawwaa koorniyaa amantaalee addunyaarrar jiranii irratti, daataa gartuuwwan amantaa ja'a (Kiristaana, Musiliima, Budihistii, Hindus, Jiwus fi namoota amantaatti maxxanuu dhiisan) biyyoota 192 irraa funaanamanii kan qoratee fi akka addunyaatti safartuuwwan sadarkaa onnattumaa amantaa irrattii hedduudhaan dubartoonni dhiira caalaatti kutatoo ta'uun argateera (Giddu-gala Qorannoo Piiwu , 2016).

Sababni qaawwaa gama amantaan dubartoota irratti mullatu kun erga bara 1980'mmootaatiifata duree falmii hayyoutaa kan ta'ee jiruu fi barreessitoonni muraasni hawaasummaan, loogiin hawaasaa yookaan muuxannoon haadhummaa kan uumamaa akka sababa qaawwaalee kanneenii ni eeru (Jeensen, 2019).

Ta'us, dhugaan jiru, gitawwan hoggansaa irraa hambifamanis dubartoonni addunyaarra jiran gartuuwan amantaatti maxxanuun, idileedhaan sagantaalee amantaa hirmaachuudhaan fi amantaa isaanifi iddoogabaachuudhaan fooyee akka qaban ta'ee hafeera.

Kuni immoo keessattuu biyyoota guddataa jiran, akka Itoophiyaa, kan uummanni isaanii, giddu-galeessaan, warra diinagdeen guddatan caalaatti amantaatti kan qabaman ta'uu qorannoowwan mullisaniif, dhugaa dha (Giddu-gala Qorannoo Piiwu , 2018).

Akka waliigalaatti Itoophiyaanonnii fi, ragaalee lakkooftsaajiraniin, addatti dubartoonni Itoophiyaa amantaatti kan qabaman qofaa osoo hin taane garuu warra gita isaanii kutaa addunyaa biroorra jiran caalaatti baayyee amantaatti kan qabamani dha.

Itoophiyaan addunyaa irraa biyyoota hunda caalaa amantaatti kan qabantu ta'uu qorannoobara 2015 tti Giddu-gala Qorannoo Piiwuun godhame argateera.

Haaluma wal fakkaatuun, hordoftoonni amantaa Kiristaana Ortodoksii Itoophiyaa keessa jiran warra gita isaanii Yuunaayitid Isteetsi keessa jiran yookaan Awuraappaa keessa jiran caalaatti baayyee amantiitti kan qabaman ta'uu Giddu-galichi bara 2017 keessa argateera. Itoophiyaanoni 78% ta'an torbanitti sagantaa mana waqaeffannaa hirmaanna jedhan; 65% guyyuu in kadhnnaa kan jedhan, fi Yuunaayitid Isteetsi keessatti 52% fi Awurooppaa keessatti 28% warra waan wal fakkaatu jedhaniin bifawal faallessuun 98%'n immoo amantaanisaanii jirenya isaanii keessatti "baayyee barbaachisaadha" jedhan. Hordoftoonni Ortodoksii Itoophiyaa keessa jiran safuu fi dhimoota hawaasummaa akka sodoomummaa, sagaagalummaa, ulfa baasuu, fi diigga gaa'elaa irratti ilaalcha qabaniin gita isaanii warra Awurooppaa caalaatti rincicoo ta'uu Diyaament (2017) gabaaseera. Kanaaf, dubartii Itoophiyaa amantaatti qabamteertu

tokkoof, eenyummaa qajeelchuu, hariiroowwan hawaasummaa fi qajeelfama jireenya fi dhimmoota koorniyaa keessatti gahee waan taphatuuf, amantaan ishee bakka guddaa qabaafi.

Barruuleen dhiibbaa amantiin eenyummaa irratti qabaatu irratti xiyyeefatan muraasa ta'aniyyuu, eenyummaa dhuunfaa fi hawaasaa bocuu keessatti amantiin gahee guddaa qabaachuu qorannoowwan jiran agarsiisaniiru. Namtichi hirmaate sirriitti amantaatti kan qabame yookaan amantii isaatti/isheetti baayyee kan of kenne taanaan, amantiin eenyummaa nama dhuunfaa irratti akka dhiibbaa abo-qabeessaatti tajaajiluu ni mala.

Saanduqa 0.1

Dhiibbaa amantiin eenyummaa ofii irratti qabu karaalee lameen keessaa tokkoon hojjeta:

1. Dhiibbaa maatiitiin - daa'imman maatiin isaanii baayyee amantatti qabaman ofii isaaniitti amantiitti qabamuuf carraa caalu kan qabanii; fi
2. Dhiibbaa hawaasaatiin - miseensonni hawaasa wayii baayyee amantiitti kan qabaman taanaan, namoonni hedduun duudhaa hawaasaa hordofuu waan malaniif ta'u mala. Duudhaan hawaasaa, hunda yoo hin taaneyyuu, irra caalaa miseensota hawaasaa wajjiin walitti hidhamiinsa kan qabu taanaan, amantaan eenyummaa bocuu keessatti gahee guddaa in taphata (Opoongi, 2013).

Darbees, akka Yaadrimée Eenyummaa Hawaasummaa Taajfeel (1979) tti, gartuuleen hawaasaa kan akka gartuuwan amantaa irratti hundaa'anii akka madda boonuu fi ofitti amanamummaa gaariitti tajaajilu. Gartuuleen hawaasaa namootaaf miira eenyummaa hawaasummaa fi addunyaa hawaasummaatti rama-damuu kan kennani dha. Giriinfildii fi Maarkis (2007) qoran-noo isaanii baayyina irratti xiyyeefate keessatti hirmaannaan sirnaawaan amantaa keessatti godhamu fayyummaa sammuu fooyya'aa fi eenyummaa hawaasumma amantii jabaa ta'e wajjiin akka walqabatu argataniiru. Akka barruun armaan olii ibsuttii fi bu'aawwan qoran-noo kana keessatti argamaniitti, dubartooni Itoophiyaa gartuuwan amantiitti baayyee kan maxxanani, kanaaf safuwwan hawaasaa fi eenyummaawwan garee amantii isaanii irraa fudhatu.

Dubartoonni qorannoo kana keessatti af-gaaffiin godhameef amantii isaaniin fi gurmuuwwan amantaa jiranirraa eegumsa jabaa fi itti quufinsa qabaachuu ibsaniiru. Dubartii Itoophiyaaf amantiin eenyummamaa fi naamusa ishee qofaa osoo hin taane, hubannoo koorniyaa, gaheewwan koorniyaa fi aangessummaa koorniyaa ishees kan qajeelchu dha.

Itoophiya keessatti Aangessummaa Dubartootaa

Jechi “aangessummaa” jedhu jaarmiyaalee garaagaraa keessatti baayyee faayidaarra oolus, hagas mara hiikni kan itti hin kennamne dha. Hiikni waaltawaan “aangessummaa” akka Meeriyem-Weebisteriitti,

Hiikkoo

Empowerment:

gocha yookaan hojii nama ta'e yookaan wanta ta'e aangessuut: hojiiwwan yookaan dirqamoota adda addaa raawwachuuudhaaf aango, mirga yookaan aboo kennuu dha

(Merriam-Webster, 2020)

Saanduqa 0.2

Hundeen jecha aangessummaa jedhuu “aango” ta'ee, karaalee afuriin kan hoijetu dha:

“aango olii”, kan hariiroo irra-aantummaa/hoggantummaa keessatti hubatamu;

“aango waliinii”, kan akka kaayyo wal fakkaatuuf namoota gurmeessuutti hubatamu;

“aango gochuu”, kan akka aboo murtoo dabarsuutti hubatamu;

“aango keessoo”, kan ofii, ofiitii amanamummaa fi hubannoo ofiin walqabatu dha

(Oxaal & Baden, 1997, p. 1)

Galmi aangessummaa koorniyaa dhimmamtoota idil addunyaa fi biyya keessaan kanneen hordofaman keessa isa tokko dha. Aangessummaan dubartootaa haala aangessummaa diinag-deen, hawaasummaan, siyaasaan, barnootaan fi qor-hawaasummaan bifa qabaachuu ni danda'a.

Haa ta'uyyu malee, qorannoон aangessummaa dubartoota Itoophiyaa walga'iiwan amantaan walqabatan keessa jiru qo'achuuf akka safartuutti, aangessummaa gama diinagdee fi qor-hawaasummaa irratti kan fulleffatu ta'a.

Aangessummaan diinagdeenii Muum mee Dubartootaa Mootum-moota Gamtoomanii tuin walqixxummaa fi aangessummaa bir a ga'uudhaaf akka ijotti ilaalam a. Aangessummaan diinag-deenii gabaawan jiran; qaqqabbi fi bulchiinsa qabeenyalee oomishaa isaanii; hojii sirrii argachuu, yeroo, lubbuu fi qaama isaanii eeggachuu; fi murtoo diinagdee manaa kaasee hanga dhaabbilee idil addunyaatti gulantaalee hunda irratti darban keessati bakka bu'ummaa, sagalee fooyya'e fi hirmaannaa hiika qabeessa qabaachuu qixaan hirmaachuu fandeeettii dubar-toonni qaban jechuutti hubatamu ni danda'a (Muum mee Dubar-tootaa Mootum-moota Gamtoomanii, 2020). Aangessummaan qor-hawaasummaa walga'ii aangessummaa hawaasummaa fi xiinsammuu kan guddinni xiinsammuu nama dhuunfaa naan-nawa hawaasummaa fi aadaa isaa/isheen walbira qabamuun itti hubatamu dha. Kutan barreffamaa Muum mee Dubartootaa Mootum-moota Gamtoomanii kanaa gadi jiru, akkaataa aang-essummaan qor-hawaasummaa fi diinagdee itti hubatamuun fi hordofamuun danda'u kan ibsu dha:

Aangessummaan dubartootaa dubatoonni jirenya isaanii irratti aangoo fi to'annoo argachuu kan ilaallatu dha. Ofitti amantummaa dabaluu, filannoowwan ballifa-chuu, qaqqabiinsa fi bulchiinsa qabeenyalee fooyya'e fi dhaabbilee fi ijaarsawwan qoqooddaa koorniyaa fi dhabamu walqixxummaa lubbuun tursiisan haaromsuu kan hammatu dha. Adeemsi aangessuuakkuma galma kanaa barbaachisaa dha. Aangessummaan keessa kaan kan dhufu dha; dubartootatu ofii isaanii aangessa. Galteewan aangessummaa dubartootaa jajjabeessan, dubatoonni fedhii fi wantoota dursa kennaniif akka wal simsiisaniif fi dantaalee kanneen akka gabbifataniif haala

mijeessuu barbaachisa. Aangessummaan tapha ida'amni isaa zeeroo ta'e kan argachuun dubartootaa dhabuu dhiiro-taa mullisu akka ta'etti ilaalamuuun irra hin jiraatu. Tarsii-moowwan aangessummaa keessatti aangoo dubartootaa dabaluun aangoo olii, yookaan bifoota aangoo to'achuu utuu hin taane, garuu isa caalaatti bifoota aangoo biroo: aangoo gochuu, aangoo waliinii, fi aangoo keessoo, warra humnaan fi dhuunfannaa tokko malee ciminoota garee fi namoota dhuunfaa gurmeessuun galma wal fakkaatuuf hojjechuu irratti fulleffatan ibsa (Muummee Dubartootaa Mootummoota Gamtoomanii, 2020).

Aangessummaa koorniyaa fi walqixxummaaf tattaaffii godhu keessatti, mootummaan Itoophiyaa Heera MFDRi irraa jalqabee bu'uurawan seeraa walqixxummaa koorniyaa jajjabeessan, kan mirgoota dubartootaa irra deebiin yaadachiisuu fi dhibamuuw-wan walqixxummaa darbanif akka beenyatti deeggarsa addaa dhiyeessu lafa qabsiiseera. Qajeeltoowwan walqixxummaa wal fakkaatoon Koodii Maatii bara 2000 tti Irradeebi'ame, Koodii Adabbii Yakkaa bara 2005 tti Irradeebi'ame, fi Imaammata Biyyooleesa Dubartoota Itoophiyaa bara 1993 tti ba'e keessatis hammatamanii jiru. Biyyattiin Waligaltee Mirgoota Siyaasaa Dubartootaa (CPRW) fi Waligaltee Qoollifannaa Bifa Hundaanii Dubartoota Irra Ga'u Dhabamsiisuu (CEDAW) raggaasistee jirti. Qajeeltoowwan Bu'uura Raawwii Beejingi bara 1995, Galmaw-wan Misoomaa Barkumee, fi Ajandaa Misooma Walitti Fufiinsa Qabuu bara 2030 illee fudhattee raggaasisteetti.

Mootummaan tattaaffiwwan jajjaboo gochaa jiraatuyyuu, haalli dubartoota Itoophiyaa akka qorannoowwan waliigalaa gabaasa wayitawaa saddeetaffaa Itoophiyaa irratti hubatamutti, haqummaa dubartootaaf qaqqabsiisuuq hojiin ammallee hojj-etamuu qabaatu akka jiru agarsiisa; barmaatileen booddeetti hafoon miidhaa geessisan kan akka gaa'ilaa umrii malee, kittaanna shamarranii, haleellaa maatii baballachuu; qoqqooddawwan koorniyaa ammallee jiraachuu; fi ga'ee dubartoonni hawaasa keessatti qaban daanga'u (CEDAW, 2019).

Dubartoonni Itoophiyaa ammallee dhibamuu walqixxummaan ni rakkatu; Tarree Qaawwa Koorniyaa Idil Addunyaa irratti biyyattiin biyyoota 153 keessaa sadarkaa 82ffaa qabateetti.

Diinagdeetti hirmaachuun, barnoota hordofuun, fayyaan fi lubbuun turuun, arganna gama maallaqaan, fi bilisummaa siiviliif fi siyasasa dabalatee naannolee hedduu keessatti qaawwaan akka mullatu gabaasni koorniyaa bara 2020 ni agarsiisa. Qaawwaan kunneen barnoota sadarkaa lammaffaa fi sadaffaa, seera baastota, qondaaltota buleeyyi, hoggantoota, fi paarlaamaa keessatti reeshiyoo hirmaanna dhalaal gara dhiiraa keessatti addatti kan mullatu dha (Fooramii Diinagdee Addunyaa, 2020). Akkasitti, walqixxummaa fi aangessummaa dubartootaa Itoophiyaa keessatti jajjabeessuu fi mirkaneessuu qooda fudhatoota dhuunfaa fi mootummaan kan hoijetamuu qaban baayyeetu jiru.

Qorannoon kun bu'a qabeessummaa haaromsawan seeraa fi dhababille, tarkaanfilee imaammata hawaasummaa fi diinagdee, fi dhabamuu walqixxummaa irratti himamsawan hawaas-aadaa fi amantaa, walitti fusfaa ta'ee hubateera. Dubartoota akka "aangessitoota" offii isaaniitti hubata.

Kanaaf, qorannoon kun aangessummaaf ilaalcha asii-olee hordofa. Aangessummaan wanta dubartootaaf godhamu miti garuu isa caalaatti galma isaan waliin ta'uun qajeeltoowan mataa isaaniin haala qabatamaa isaanii faana walqabsiisuun bira ga'uuf itti hirmaatani dha. Kuni egaa dubartoota Itoophiyaa keessattuu warra dhiibbaa amantii jala jiraniif dhugaa dha.

Qorannoon kun haala qabatamaa dubartoota Itoophiyaa ilaalcha keessa kan galchuu fi biyyattii keessatti walqixxummaa koorniyaa fiduuf himamsawan haaraa jalqabsiisuun carraawwan aangesummaa uummata hawaas-amantaawaa kan soqu dha.

Marii Amantii fi Koorniyaa:

Walitti Qabama Amantaa keessatti Aangomfamuu Dubartoota Itoophiyaa

Hariiroo amantaa fi koorniyaan walqabatee ilaalchawan garaagaraatu jiru. Tuqamuun haamilee dubartii ida'ama dhiibbaalee warra kaanii caalaatti sodaawwan amantaaan ta'uun seenaan akka mullisu barreessitooni durii dubartootaaf falman bebbeekamoon kan akka Eelzaabeet Kaadii Isteenten (1885) ni himu. Warri kaan amantiin akka waan "dubartii nama jibbisii suutti, sabaan qoqqooduutti, sodoomummaa balaaleffatuutti fi boodeetti hafummaatti" lakkaa'u. Barreffamoonni yeroo dhiyoo

warri akka qorannoo walqixxummaa koorniyya, seeraa fi amantii, amantii akka madda sarbama mirga namoomaa isa ijooti kaa'u (Riversi, 2007). Akka Firaaninbeerien lafa kaa'utti,

“ Filoosooferoonni dubartootaaf falman hedduun ofiima isaaniitiifyuu shakkii amantii yookaan hanqina hubannoo waan kanaa jabeessuun, gama kanaan beekumsa bu'a qabeessa argamsiisuu keessatti tirataniiru. ”

(Firaankibeerii, 2018) Wal caalsisuun walfakkaatu amantaawwan fudhatamummaa guddaa qaban keessatti jala dhaab-bannaan dubartummaan ibsamee jira.

Barreessitoonni muraasni akka MaakEelrooyi (2005) amantii fi dubartummaa gidduu dhiphinni hagas maraa akka hin jirre ibsuun hariiroon amantii fi koorniyya gidduu jiru achii as dhuf-teema isaatiin jijijiiramaa fi walxaxaa dha. Yaadi kun sosochii balaaleffannaa bara 1830'mmootaa, kan dubartoota amantii leel-lisaniin qabate irraa kan eegal dha. Warri biroon, akka Kirkileeyi (2000), hawaasni amantii hin qabne walqixxummaa koorniyya irratti amantaa olaanaa akka agarsiisan falmu.

Wayita dhaabbileen fi qajeeltoowwan amantii adeemsa bartee dhiiraan dhuunsfatame kan hoggansi amantii guutummaati bifa jechuu danda'amuun dubartootaaf cufaa ta'ee fi amantileen himamsa gahee koorniyya fi hariiroowwan koorniyya dhiiraan durfamaniif iddo kennanitti, addunyaa lixaa keessatti dhiibbaan isaa hir'ataa jiraatus, amantiin jaallatamummaa uummataa argachuu ittuma fufeera.

Yaadota faallaa amantii ta'an hundaan alatti, keessattuu dhimmoota koorniyya keessatti, dubartooni dhiirota caalaa amantiitti akka qabaman qorannoowan irra deddeebiin ni deeggaru. Akkuma ka'umsa sosochii dubartummaaf falman kan Kiristaanaa, Musiliimaa fi Jewiish irraa arguun danda'amuun qooda walitti qabaatti amantii dhiisuu, dubartooni karaalee ittiin amantii keessa ta'anii itti haaressan argataniiru. Yaadni aangessummaa keessoo amantiittii kun kan qornoon kun fudhatu dha.

Qorannoonaan kun yaadni aangessummaa walabaa inni olaanaan dubartoota walqixxummaan kennameef amantaa keessaan akka hir'ifaman taasisuu ni hubata. Fedhiin kun dubartoota hawaasa Itoophiyaa warra amantiitti qabaman keessa jiraatan irratti kan mullatu dha. Akka argannoo qorannoonaan kanaatti, aangessummaa dubartootaan irratti filannoonaan fiixeewwan lamaan amantii fi ilaal-chawwan ofii gidduu dhaa kun fuula dubartii Itoophiyaa tokkooti.

Saanduqa 0.3

Amantii akka gufuu yookaan carraa aanga'uutti
yoo ilaalu ta'eef jedhamee gaafa gaafataman,
hirmaattonni 15 gartuuwan xiyyeffannoo
adda ba'e lama keessa jiran kanneen gadii
dabalachuudhaan deebii adda addaa kennaniiru:

1. Amantiin meeshaa ittiin cunqursani dha
2. Tiyoolojiiin amantii gaheewwan koorniyaa aadaanii
kan cimsuu fi itti fufsiisu dha.
3. Anaaफ़ akka dhuunfaatti, sababa ilaalchi ani gaheewwan
koorniyaa irratti qabu xinnoo fi xeetti ba'ee tureef gufuu
guddaa ture, ta'us nama cichoomina qabu har'aa
kana kan na taasise amantaa kooti
4. Akka amantaa nama dhuunfaa tokkootti aangessuu wayita
ta'u, akka dhaabbataatti immoo gufuu guddaa dha.
5. Amantiin koo jirenya koo hunda keessatti dhiibbaa
taasiseer, boca baasee gumaacha gaarii taasiseera.
6. Keessattuu himamsawwan aadaa fi tiyoolojii irraan
kan ka'e carraa fi gufuu dha.
7. Muuxanno kootiin, waayee koo fi kaayyoo koo na
barsiiseera; dandeettii koo natti agarsiisee dubartoota
biroo akkan kakaasuuf na gargaareera.

Deebiwwan tokkoon tokkoo namootaan kennaman muuxanno fi ilalchawwan dhuunfaa hirmaattotaa irratti kan hundaa'e yommuu ta'u, hariiroo amantii fi aangessummaa gidduu jiruu fi walgaliiwwan amantiin walqabatan keessatti carraa dubartoonti Itoophiyaa aanga'uuf qaban qorachuun kaayyoo qorannoonaan kanaati. Mata duree qorannoonaan kanaaf kaka'umsa kan taate

Yeqaaqee Werewex kan jedhamtu dubartii waggaa 160 dura jaarraa 19'ffaa keessa jiraattee darbitee fi hawaasa Guraagee durii Itoophiyaa dubartooni gaa'ilä keessatti mirga walqixa akka qabaataniif keessatti falmaa kan turte dha. Kanumaraa ka'uun, qorannoon ammaa kun walga'iiwan amantaan walqabatan kan dubartoota Itoophiyaaf deeggarsa godhanii fi aangessummaa koorniyaaf gumaachan qorachuudhaan itti fufiinsa mata dureec kanaa ta'a..

Walga'iiwan wayitaawoon amantiin walqabatan qoratam-nii jiran kun dubartoota Itoophiyaa warra amananiif fedhii hawaas-diinagdee isaanii irratti mari'achuu fi furuuf faayidaarra kan oolaniidha. Qorannoon kun barbaachisummaa fi dhiibbaa walga'iiwan dubartoota wayitaawoon amantiin walqabatan kanneenii kan soqudha. Tokkummaan Xuwwaa, Juma'aa shamaran Musiliimaa barattoota yuuniversiitti, fi gartuuwwan kadhataa Kiristaana Ortodoksii Itoophiyaa, Musiliimaa fi Kiristaana Pirotestaantii keessaa fudhataman duraa duubaan warra qorannoon kun irratti gaggeeffame dha. Kutaaleen hawaas-amantii kunneen dubartoota umriin, sabummaan, haala diinagdeen, fi itti siqeenna namoonni dhuunfaa gara amantii fi koorniyaatti qaban hunda kan of keessatti hammate dha. Dabaluunis, walga'iiwan kunneen amantilee gurguddoo Itoophiyaa sadeen keessa kan jiranii fi garaagarummaawwan amantilee kanneeniin alatti, gartuleen qorannoon irratti gaggeeffame quunnamtiwwan qor-hawaasummaan fi deeggarsa miseensota isaaniif taasi-saniin wal fakkeenyaa agarsiisaniiru.

Walitti qabamiinsi kunneen, uumamuma isaaniirraa amantii walqabataniis, fedhii miseensota isaanii kan amantiin wal hin qabanneen walsimuuf, muuxannoo Itoophiyaa gama aangessummaaa diinagdeenii fi qor-hawaasummaatiin jiru kan adda ta'e fi boqonnaawwan itti aanan keessatti kan ballinaan dhiyaataniif ka'umsa ta'aniiru.

Kanaaf, bu'a qabeessummaa gama hawaas-diinagdee fi xiinsamuunii walga'iiwan kanneenii qorachuu keessatti, walga'iiwan kunneen qooda fudhatoota barbaachisoo ta'aniin achumaan akka jajjabeeffamanii fi deeggaramaniif, qorannoon kun bu'aa fi/yookaan kisaaraa mudachuu malan irratti gara hubannootti akka dhufamu fedha. Aangessummaa dubartoota Itoophiyaa irratti himamsawwan qabatamoo dhiyeessuu fi hubannoo koorniyyaa-amantii walxaxaa fi yeroo tokko tokkommoo hammaataa ta'e

irratti akkaataa yaadaa haarawa argamsiisuu irratti kan fuuloeffate dha. Fi dhumarratti, hanqina barruulee fi argannoowwan qorannoo gama kanaan waan jiraniif, qorannoo dabalataaf fi guddina imaammataaf fakka bu'uuraatti kan tajaajilu ta'a.

Saanduqa 0.4

Waliigalatti, qorannoон kun gaaffilee kanaa gadii deebisa:

1. Dubartoonni Itoophiyaa walga'iwwan wayitaawoo amantiin walqabatan irraa bu'aan diinagdee isaan argatan maali?

2. Dubartoonni Itoophiyaa walga'iwwan wayitaawoo amantiin walqabatan irraa bu'aan qor-hawaasummaa isaan argatan maali?

3. Hawaasa amantiin jiraatu keessatti aangessuun ni danda'amaa?

1.1 Seen-duubee Qorannichaa: Amantii fi walga'iwwan Wayitaawoo Dubartoota Itoophiyaa kan Amantiin Walqabatan

Akkuma seensa irratti kennname, Itoophiyaan akka lakkofsa uummataa bara 2007 fi maddoota daataa birooraa arguun danda'amutti Kiristaanni Ortodoksi, Islaamnii fi Pirotestaantiin amantiilee gurguddoo sadeen biyyattii ta'uun, biyya amantiiti dha. Qorannoон kun walatti qabamiinsi dubartootaa gartuuwan amantii ijoo kanneen keessa jiran kan adda baasuu fi qorat-uudha. Seen-duubee fi amantiilee fi kutaawwan hawaas-amantii kanaa qoratame asii gaditti dhiyaateera. Tokkoon tokkoo amantii fi kutaalee amantii gadi fageenya wal fakkaatuun beeksisuuf of eegganoon godhamus, tokkoon tokkoo amantii fi walitti qabaawan amantiin walqabatan irratti barruuleen jiranii fi baay'inni daataa tokkoon tokkoo gartuu qorannoон irratti gaggeefame irraa fudhatamanii tokkoon tokkoo walitti qabamiinsa

seeneffama wal fakkaatu dhiyeessuuf barreessicha daanges-saniiru. Dubbisaaan garaagarummaan kun dhiibbaawwan alaa gubbaatti ibsam an irraa kan dhufanii fi loogii keessoo akka hin taane hubachuutu irra jiraata.

1.1.1 Kiristaana Ortodoksii fi Tokkummaa Xuwwaa

Bataskaanni Tawaahidoo Ortodoksii Itoophiyaa (YeItoophiyaa ortodoksi tawaahidoo betekiris-tiyaan) bataskaanota seena qabeeyyii umrii hedduu laccofsisan addunyaaarra jiran kees-saa isa tokko. Bataskaanittiin hordoftoota miili-yoona 36 qabaachuudhaan, Raashiyaanotatti aansuudhaan Itoophiyaanota addunyaa irraa lammaffaa taasif-teetti (Diyaament, 2017). Akka Haabile Sillaasee (2003) tti, jaar-raa 4ffa keessa Kiristaanummaan akka amantii mootummaatti eegalamuu “Seena Itoophiyaa keessatti jijiirama fideera.” Bataskaanittiin aadaa, siyaasaa fi jirenya hawaasummaa biyyat-tii bocuu keessatti gahee olaanaa taphatteetti. Warraaqsa bara 1974 hordofee, sekkulaarizimiin sadarkaa mootummaatti jalqa-buudhaan, dhimmoota Bataskaana Ortodoksii Itoophiyaa fi mootummaa gargar baaseera.

Bataskaanni Ortodoksii Itoophiyaa, seena dhiibbaa geessisuu danda’uu isaa fi amantoota rincicoo qabaa-chuu isaa fudhateemaa, bakka gareewan dubartootaa wayitiidhaan Tokkummaa Xuwwaaf itti walga’aniidha.

Barmaatileen kunneen aadaawan Bataskaan Ortodoksii Itoophiyaa bara dheeraa laccofsisan keessaa isa tokko. Akka qorannoo Tokkummaawwan Amantiin Walqabatanii Fileemenii & Zenne-bee (2016) keessatti ibsametti,

⌚ Jecha Ijoo

Xuwwaan:

waldaalee qorraabotaa ta’ee tokkoon tokkoo
ji’aa irratti guyyaa qulqullicha sanaa irratti
qulqulloota kan itti ulfeessanii fi qopheessaan
dabareen kan nyaataa fi dhugaati
keessummootaaf itti dhiyeessu dha.

Saanduqa 0.5

Xuwaaan ida'ama galteewwan ijoo kanneeniiti:

Xuwaaan ida'ama galteewwan ijoo kanneeniiti:
tsiwwicha, masoobii, yaadannoo qulqullicha isa tikseef
godhamu, Musee yookaan Afaan Ingiliziin Mooses,
misenensummaa, manneen namoota qorraabotaa,
kadhataa fi nyaataa fi dhugaatii quoddachuu

(Flemmen & Zenebe, 2016).

Tsiwwa Mahbär's

Saanduqa 0.6

"Adoolessa gaafa 28, 2020 gareen qorannoo kun mana qopheessitoota Tokkummaa Xuwaa Maariyaamii Naannoo Oromiyaa, Salaalee Fiichee ga'ani. Manichi marga jiidhaatti murame kan sagantaalee addaa irratti mana miidhaksuuf aaddaa Itoophiyaa keessatti fayyadamamu, Qexeemaadhaan miidhakfamee ture. Luba tiksee, Zakkaari Qaahin jedhamuu beekamu waliin ta'uun, namoonni muraasni mana qopheessitoota sanaatti argamanii jiru turani. Qopheessituun, dubartiin guddoon tokko, gallixoo aaddaa dubartoota Itoophiyaan uffatamu, qamisii Habeshaa uffattee kan turtee, fi hirmaattonni hundi isaanii immoo, fooxaa aaddaa kan jirbii adii irraa tolfame, Naxalaa uffatanii turani. Achi garas roga kutichaa bira immoo Minjaala biiraa aaddaa Itoophiyaanotaa kan ta'e, Farsoo qabateetee kan ture okkotee aaddaa fi murii kirriin marame irraa kan tolfame fi Xuwaa kanaan addatti kan ulfeeffamtu Qulqullittii Maariyaamii dabalatee, suuraan qulqullootaa kan irra ture, guuboo daabboon keessa ture, Masoobii faa qabateetu ture. Minjaalichi shaamaan irratti qabsifamee kan turee fi tiksee amantii gartuchaa ta'uusaa bifaa mullisun, lubni bira taa'ee ture. Battaluma geenyeen nus Tsiwwicha duratti jilbeenfachuun Qulqullittii Maariyaamiin kan ulfeeffannee, fi shaamaa fidhee turre ni qabsifne. Qopheessituun sunis akkuma barteetti wayita

Saanduqa 0.6 (...Kan itti fufe)

tokkoon tokkoo keessummaa dhufan godhamu, daabbochaa fi Farsicha nu affeerte. Erga taa'umsa keenya qabannee, miseensonni dhimmoota adda addaa kan akka Weerara Coovid-19, gubachuu manneen amantaa yeroo dhiyoo asii fi dhimmoota dhuunfaa biroo irratti Afaan Oromootiin utuu dudubbatanii dhageeny. Xuwwaan Maariyaamii kun guyyaa 21ffaa tokkoon tokkoo ji'aatti (Dhahaa baraa Juuliyaan) dubartoonni hundi walga'uun Qulqullittii Maariyaamii kan itti ulfeessani dha. Bara 2012 keessa kan hundaa'ee fi yeroo ammaa kana miseensota 31 kan qabu dha. Xuwwaan kun dursituu shamarree Musee yookaan Mooses jedhamtu, kan seenaa kitaaba qulqulluu waayee Mooses kan saba Isiraa'el gaggeessaa turee bakka bu'u kan qabu dha. Museen dursituu umrii ishee guutuu tajaajiltu taatee miseensotaan kan filatamu yommuu taatu Gilgel Museesn immoo gargaartuu ishee fi isheenis umrii guutuu kan tajaajiltu dha; Isheen yemmuu Museen duutu yookaan Tsiwichaa keessaa baatu itti aantee kan dursituu taatu dha. Miseensonni biroon gaheewwan keessoof kaa'aman (qarshi-qabdootaa fi odiitaroota) dhimmoota maallaqaan walqabataniif gaafatamummaa kan fudhatani dha. Miseensonni garechaa hundi wayita walga'anitti lubichi, dabboo diriiraa bukaaffamee tolfame, Biddeena eebbisuudhaaf ol jedha; tokkoon tokkoo miseensaa obbolummaa miseensotaa bifa mullisuun, irra kukkutachuun daddabarsu. Nyaannii fi dhugaatiin qopheessitutti chiyaachuuudhaan wayita nyaannutti miseensonni haasa'anii, kolfaa walitti ashooftaa turani. Irra deddeebi'anii 'obbole' waliin jechaa turani. Gara dhumaag sagantichaatti, lubichi kadhata dhumaag gochuu fi qopheessitutti eebbisuuf ol jedhe. Kana keessattis, nyaatnii fi keessummeessi ture yoo isaan hin gammachiisne ta'eef miseensonni gaafatamnii, sagalee tokkoon akka itti tole deebisanii. Qopheessaanis eeba lubichaa fi miseensotaa fudhachuudhaaf ni jilbeenfate. Isa booda lubichi qopheessaan itti aanu akka fuulduratti ba'ee jilbeenfachuuudhaan eeba miseensotaa fi lubichaa fudhatuuuf in gaafate. Xuwwichi manichaa ba'uun dura, miseensonni shaamaa qabsiisuun Qulqullittii Maariyaamiin faaruun eebbisaa

Saanduqa 0.6 (...Kan itti fufe)

okkotee fi masoobii aadaa sana asii fi achi deemsisu, warri kaan immoo gammachuun ililchu. Xuwwichi mana qopheessaa itti aanuu erga geeffameen booda illee, miseensonni shaamaa isaanii ibsuu fi ililchuu ittima fufan. Xuwwichi mana qopheessaa itti aanuu wayita ga'etti, miseensonni ililanii eebba Xuwwichi mana haaraa kanaaf fidu kabajaa ol seenani. Qopheessaa innichi haarofni, midhaan akaawame, Akaayii fi dhugaatii naannawaa kan ta'e Araqee nuuf dhiyeesse. Erga qopheessichaa fi walli isaaniif hawwii gaarii ibsanii booda, miseensonni erga sagantichi eegalee naannoo saatii 3 booda deemanii" (Koominikeeshinii Dhuunfaa, Adoolessa 28, 2020).

(Personal Communication, July 28, 2020).

Qorannoona armaan olii gosoota barteeawan Xuwwaa Itoophiyaa keessa jiran keessaa isa tokko dha. Muraasni bakka kadhattoonni, molokseewwan, qorraabonni fi hirmaattonni bataskaanaa itti irraa hirmaatuu danda'an mooraawwan bataskaanaa keessatti gaggeeffamu. Fileemenii & Zennebeen (2016) walitti qabamini insi kanneen addatti Sanbatee jedhanii waamanis, hirmaattonni qoranoo kanaa kanneen manatti gaggeeffamanii fi mooraa bataskaanaa keessatti gaggeeffaman gargar hin baasani. Bakka isaa, dimshaashumatti lamaan isaanii Tokkummaa Xuwwaa jedhanii waamu. Okkotee, Masoobii aadaa yookaan lubni utuu hin argamiin walga'iwwan hamma ta'e idilee ta'an, kan kutalee doormii yuuniversiitata keessatti gaggeeffamanii, fi yeroo itti gareewan waligaltee hojii, gamtaalee awwaalchaa amantaan walin qabanne, Iddiriifaa keessatti makaa wayii uumuudhaan Xuwwaa isaanii irraa hirmaatan jiru.

Miseensummaa Tokkummaa keessallee gargaartummaan jiru. Muraasni miseensota dhiiraa qofa wayita qabaatan kaan warri akka hirmaattota qoranoo kanaa immoo miseensota shamarranii qofarraa kan ijaaramee fi muraasni kaan immoo miseensota walmake qabu. Qorannoona kun Xuwwaa shamarranii irratti xiyyeefatus, Tokkummaan makaa kan cimdiiw-wan gaa'ilaa dhaabbatan qofti miseensa ta'anis itti dabalamereera. Shaakallii fi barteeawan Xuwwaa keessa garaagarummaan

guddaan waan jiruuf, qorannoona armaan olitti dhiyaate marii waldaalee buleeyyii kanneen irratti godhame kan hafeeru akka hubatamuuf bifa galumsaan kan seeneffamee ta'ee dubbisaaadhaan beekamuu qabaata.

Walga'iwwan kunneen bu'uuruma irraa amantaan kan walqabataniidha. Akka hayyuun hordofaa Ortodoksi tokko kaa'etti,

Xuwwaan kakuu kitaaba qulqulluu Wangeela Maatiwoos 10:42, kan:

“Eenyuyyuu isaan xixinnayyoo
bartoota koo kana keessaa isa tokkoof
bishaan qabbanaa'aa kubbaayyaa tokko
yoo kenne, dhuguman isiniin jedha,
namni sun gatiisaa hin dhabu”

Niwu Internaashinaal Vershin jedhu irratti kan hundaa'aniidha
(Koominiikeeshinii Dhuunfaa, Fulbaana 27, 2020).

Daabboo fi Farsoon lubaan ebbifamanii barteeuwaniin dhiyaatan Dhiiga Qulqulluu fi Foon Kiristoos, fi Masoobiin daabboon keessa kaawwamu immoo mallatto Durbee Maariyaamii fi Yesuus Kiristoosiin baachuu isheetiif kabaja maluuf akka bakka bu'an lubni Xuwwaa daawwataman keessaa isa tokko irratti argaman dabalanii ibsaniiru. Bu'urri tokkummaawwan kanneenii amantaa ta'uutti dabaluudhaan, shaakalli nyaataa fi dhugaatii waliif qooduu fi warra barbaadaniif kennuu gochoota Kakuu Haaraa fi maatii jalqaba Amantii Kiristaanummaa hundeessan faana akka walqabatu Filemenii & Zennebeen (2016) ni dubbatu. Kanaafuu, bataskaannii fi miseensonni lamaanuu walga'iwwan kanneen bu'aa hafuuraa cimaa faana walqabsiisu.

Miseensonni Xuwwaa walii isaanii akka obbolaatti kan ilaalanii fi maatiwwan misesontaa gidduutti gaa'illi dhaabamuun fudhatama kan hin qabneedha. **Tokkummaawwan kunneen tokkummaa umrii guutuu kan ta'anii fi Xuwwaan qoratan man haga umrii waggoota 35 qabu.**

Miseensonni misesummaa isaaniif iddo guddaa waan qabaniif sababoota addaa fi Musee beeksisan malee walga'iwwan irraa hin hafani.

Maatii hawaas-amantaawaa kana keessatti, dubartooni Ortodoksii du'a, cidhoota, da'umsa, dhukkuba, fi sagantaalee hawaasummaa biroorratti waggoota kurnaanin lakkaa'amaniin hamma dhumaatti wal ni deeggaru.

1.1.2 Islaamaa fi Juma'aa Barattoota Yuuniversiitii

Isilaamni naannolee sadii Somaalee, Affaarii fi Oromiyaan duraa duubaan hawaasa Musilaamaa hedduu qabaachuun, Itoophiyaa keessatti garee amantii guddicha sadarkaa lammaffaa irra jiruudha. Seenaan Isilaamaa Itoophiyaa keessatti Dh.K.B bara 615 irraa ka'a. Akka Aabinki (1998) tti, hordoftoota isaa abbootii taayitaa Arabiyaa Quraayishiniin ari'atamaa turan, gara Impaayera Aksum, iddo "mootiin qajeelaan itti eegumsa godhuuf" tti akka kooluu galan gorsuun, seenaa Isilaamaa keessatti godaansa isa jalqabaa ta'e. Gartuchis Itoophiyaatti simatamuun abbootii taayitaa Makkaa isaan ari'ataa turan irraa eegamaniiru.

Babal'inni amantichaa suutumaan naannolee gammoojji fi daandilee daldalaan fi barsiisotaan hawaasa tikfattoota irratti kan ture wayita ta'u, warri kaabaa immoo Kiristaanummaatti cichanii hafani. Gara dhuma Baroota Giddu galeessaatti, magaalaaan Harar giddu-gala aadaa fi qaroomina Isilaamaa taate. Walakeessa jaarraa 16ffaan dura amantiilee lameen gidduu yeroon waldura dhaabbannaan mullatu jiraatus, hariiroon gartuulee amantii gurguddoo lameen kana gidduu seenaadhumaan waldanda'umsa ture (Aabinki, 1998, pp. 113-114).

⌚ Jecha Ijoo

Jumu'ah:

Hiikti Afaan Arabaa jecha
Juma'aa, gochima ijta'amaa
hiiknisaa walitti qabama namootaa
ta'e, 'jimaata' irraa dhufe

(Hussain, 2012).

Saanduqa 0.7

Akka Yuuniversiitii Harvaardi (2020) tti, "Kadhatni Jimaataa, gaafa jimaataa isa Imaamni yookaan dursaan kadhataa, kadhata dhuunfaa namootaa yookaan Du'aayif lallabawwan lameen gidduutti dhaabuudhaan lallaba kutaa lamaan kennu irraan kan hafe, kadhatuma barteenii yookaan Salaata guyyoota kaan godhamaniin kan sirriitti walfakkaatu dha."

Kadhatni Jimaataa kunneen akka walga'ii qulqulluutootti bu'aa hafuuraa guddaa kan qabu yommuu ta'u, sagantaalee Musiliimonni dhimmoota barbaachisoo hawaasummaa fi siyaasaa itti mari'atanillee ni jiru.

Qorannoon kun Juma'aa barattoota yuuniversiitii gama hawaasummaa fi diinagdeetiin kan qoratu ta'a.

Juma'aa Yuuniversiitii

Juma'aa Musiliima yuuniversiitii Itoophiyaa keessa jiruun walqabatee hanqinni barruu waan jiruuf, walitti qabamiinsa kanneeniif seeneffama galumsa dhiyeessuun barbaachisaadha.

Barattooni Musiliimaa Itoophiyaa wayita yuuniversiiti seenan, gartuu barattoota Musiliimaa kadhata Jimaataa fi, haalota muraasa keessatti kadhata guyyuutif; muraasni immoo sa'atii kadhataan alatti waliin qo'achuu fi hawaasummaaf walarganiin kan simatamaniidha.

Juma'aa Yuuniversiitii:

jechi Juma'aa Yuuniversiitii' jedhu, akkuma gaafatamtootaan jechichi itti fayyadamame qoranno kana keessatti gamtaa barattoota Musiliimaa yuuniversiitii Itoophiyaa keessa jiran kan kadhata Jimaataaf, kadhata guyyuuf, fi quunnamtiwwan hawaasummaa kadhataan ala ta'an ibsuudhaafi kan dhimmi itti ba'ame dha.

Qorannoo kanaaf, barattooni shamarranii Juma'aa yuuni-versiitii hirmaatan sadii Kolleejjii Meedikaalaa Barkumee Qulqulluu Phaawuloos Finfinnee jiru, Yuuniversiitii Hara-mayaa Naannoo Oromiyaa keessa jiru fi Yuuniversiitii Walloo Naannoo Amaaraa jiru irraa aangessummaa gama diinag-dee fi qor-hawaasummaa miseensota isaaniif akka ka'umsaatti qoratamaniiru. Shaakalawwan qoodaman tokkoon tokkoo Juma'aa keessa waan jiraniif, tokkoon tokkoo Juma'aa dubbisaa kanaaf beeksisuun barbaachisaadha.

Juma'aa Feetwel Zaahiraa Kolleejjii Meedikaalaa Barkumee Qulqulluu Phaawuloos

Juma'aan kun barattoota Musiliimaa dhiiraa fi shamarran mana barnoota meedikaalaa 20'mmoota gara jalqabaa keessa jiran kan waliin kadbachuuuf Masjiida Saabaa naannawa jirutti walargan of keessatti kan qabate dha. Dabalataanis, Juma'aan shamarranii kun sochiwwan hawaasummaa kan akka hojilee gargaarsaa, deeggarsa barnootaa miseensotaaf, warra haaraaf sagantaa simannaa qopheessuu, fi miseensota warra eebbfam-tootaaf immoo gaggeessaa gochuufaa irratti ni hirmaatu. Sagan-taleen simannaa kunneen bakka Juma'aan kun itti miseensota funaannatu dha. Sababoонни muraasni gaafatamtoonni walga'i-iwwan kanneen seenuuf kaasan: beekumsa amantii argachuuf, sochiilee hawaasummaa fi gargaarsaa keessatti qooda fudha-chuuuf, naannoo haarawatti baruudhaaf deeggarsa argachuuf, quunnamtii hawaasummaa barattoota shamarranii Musiliima ta'an wajjiiniif barbaachaaf, fedhii mana barumsa meedikaalaa kan amantii faana walsimsiisuuf, fi barnoota irratti deeg-garsa argachuuf fa'aa dabalaata.

Guyyoонни fi sa'atiin itti walga'an waggoottaa waggoottatti garaagarummaa qaba. Walga'iin yoo danda'ame torbanitti altokko gaggeeffama. Waggoottaa kamaan torbanitti allama yookaan alsadii gaggeeffama turan. Yeroon walga'iil wayitiiwwan barnootaa miseensotaa ilaalcha keessa galfamuuni kan mijeffamani. Yeroon walga'iil barteedhumaan kadhata Magiriibii fi kadhata Iishaa gidduu dha (Gaafatamtoota B1 (4), B1(5) fi B1 (6)).¹

1 Koodiin kunneen ida'ama gareewwan saamuda af-gaaffiwwaniiti; A garee warra Maahibara Xuwwaa; B garee warra Juma'aa Yuuniversiitii fi C gareewwan kadhannaab dubartootaa bakka bu'anii fi lakkofsonni madda wabiitti dabalamen bakka saamudni irraa funaanamee fi tartiiba af-gaaffiin itti godhame agarsiisu. Baafa wabii dugda duuba (Akeeka 1) bal'inaan ilaali.

Akka Amiiraan (dursituun) Juma'aa inni ammaa himetti, Juma'aan shamarranii torbanitti allama, altokko barnoota amantiif fi yeroo lammataa immoo "sagantaalee shamarranii miseenso-tumaan qophaa'aniif" kan walargani dha (Gaafatamtuu B1 (1)).

Baay'inni miseensotaa xiqqaa waan ta'eef, Juma'aan kun caasaa sirnaawaa hin qabu; isarra hamma ta'e kan qindaa'e dha. Amiirri (dhiira) fi Amiiraan (dhalaal) dhimmoota Juma'aa hunda irratti dursitoota dha. Itti-aanaan Amiirrii fi Amiiraas ni jiru. Kanaan achitti, Juma'aan kun qarshii bakka buutota tokkoon tokkoo baachii irraa funaanaman kan fuudhu qarshi-qabduu ni qaba. Dabalataan, gama barnootaa fi hawaasummaa Juma'aa kanaaf dursitooni ni jiru, ta'us gaheewwan kunneen hamma ta'e gariin sirnaawoodha.

Gaafatamtuu

“

Akka miseensota Juma'aa gaafatamaniitti, filatamuudhaaf ulaagaan lafa taa'e hin jiru. Hubannoo isaaniirraa ka'uun gaafatamtooni ulaagaalee kanaa gadii dhiyeessaniiru:

- ✓ Seenduubee amantii
- ✓ Kutannoo
- ✓ Argamuu danda'uun
- ✓ Tola-aaltummaa
- ✓ Dandeettii hawaasummaa
- ✓ Cimina barnootaa.

Sadarkaan kutannuu miseensota gargari dha; muraasni si'aawoo ta'uun, dhimmoota maatii yookaan wayita qormaataa malee Juma'aa kan hin hafne yommuu ta'an, warri kaan darbanii darbaanii hirmaatu. Haa ta'uyyu malee, gaafatamtooni hundi maatin isaanii walga'iwwan kanneen hirmaachuu isaanii deeg-garuudhaan haalota muraasa keessatti immoo hirmaannaa kana caalu akka jajjabeessan himani.

Juma'aa Barattoota Musiliimaa Yuuniversiitii Haramayaa

Juma'aan kun barattoota Musiliimaa Yuuniversiitichatti baratan kan of keessatti hammateedha. Juma'aan shamarranii, inni xiyyeffannoo qorannoo kanaa ta'e, barattoota muummeewan qo'anno kanneen akka baayootekinoolojii, appilaayid baayolojii, sooftuweer injineringii, fi qo'anno Afaan Faransaayi fa'aa of keessatti hammata. Miseenssonni Finfinnee, Dasee, Kombolchaa fi Jimmaa dabalatee, kutaa biyyatti garaagaraa irraa kan dhufani dha. Miseensnni umriin isaanii waggoota 20'mman jalqabaa fi warri cebbisamanii jiran duraanii gaafataman immoo waggoota 20'mman dhuma keessa dha. Gaafatamtoonni garri caalan, miseensota Juma'aa warra buleeyyiidaan simatamuun bara jalqabaa Yuuniversiitii seenanitti Juma'aatti dabalamani. Gaafatamtoonni B2 (4) fi B2 (7), Juma'aa amantiitti makamuuf yaada kan hin qabne turanii hiriyummaan miseensota fi si'aawummaan garechaa akka makamaniif isaan jajabeessuu illee himaniiru. Juma'aan shamarranii sagantaawan adda addaa torban guutuu Masjiida Ganda Boyii naannootti argamutti gaggeeffamu qabu: muraasni Quraana dubbisuuf, muraasni barnoota amantiif, muraasni waliin kadhachuuf, fi sagantaa addaa shamarranii guyyaa sambataa kadhata Zuuriitii (kadhata waaree boodaa, kadhata guyyuu isa afuraffaa) hamma Assiriitti (kadhata shanaffaa guyyichaa kan gaafa aduun gartoken lixxu godhamu). Miseensi kamuu sagantaa torbeenii kana barnoota,leenjiwwan, yookaan walaloo qopheessuun gaggeessuun ni eyyemama. Sagantaaleen Afaan Amaaraa fi Afaan Oromoo lamaanin gaggeeffamu. Ji'atti altokko, Roobii galgala, Juma'aan kun "galgala 'durbootaa'" ni qopheessa.

Akka Gaafatamtuu B2(2) tti:

Galgalooni ji'aanii kunneneen qabiyyee amantii qabu, garuu dhiira akkamitti akka heerumuun qabnu, akkatti addunyaa hojii eeba booda jiru keessa jiraannu, akkatti miseenssonni siyaasaa fi diinagdeedhaan cimoo ta'uun dandeenyu, akkatti caalaatti ofitti amanoo taanu, akkatti of ga'oo taanuu fi warra buleeyyii keenyarraa muuxannoo jireenyaa qoddachuu dabalatee waayee wanta hundaa haasofna; waayee maloota bareedina dhuunfaa, akkatti daa'imman guddisanii fi jirenya gaa'ilaa gammachuu qabu akkatti gaggeesan irratti illee ni haasofna.

Juma'aan kun Amiirii (dursaa dhiiraa) fi Amiiraa (dursituu shamarranii) qaba. Hojiwwan itti hirmaateeru hedduu waan qabuuf, Juma'aan shamarranii kun caasaalee keessoo "sektroota" tti quodamanii fi duree mataa isaanii qaban qaba. Miseen-sonni hundi mooraa yuuniversiitii keessa waan jiraataniif, hundisaaniyyuu sababa qormaataa yookaan dhiibbaa barnootaan alatti walga'iirraa akka hin hafne kutannoo qaban gareewwan kanneenitti ibsaniiru. Darbees, deeggarsa maatii kan dhiyeef-fatnii fi muraasni immoo maatiin isaanii miseensummaa akka-sii akka dirqisiisan himaniiru.

Juma'aan Barattoota Musiliimaa Yuuniversiitii Walloo Shemsiyyaa Selfiyyaa

Hiikkoo amantii irratti hundaa'uun Yuuniversiitiin Walloo Juma'aan lama qabaachuun adda kan ta'eedha (Gaafatamtuu B4). Juma'aan Shemsiyyaa Selfiyyaa lameen keessa qoran-noo kanaaf filatamee ture. Akkuma walga'iiwan biroo qoran-noon irratti gaggeeffame keessatti mullatu, miseen-sonni umrii waggoota 20'mman jalqabaa keessa kan jiranii fi baroota jalqa-baatti Juma'aatti kan makamani dha. Walga'iin kun caasaawwan keessoo ijoo ta'an sadii qaba: Amiirii maallaqaa, Amiirii barnootaa, fi Amiirii pirootokoliiti. Juma'aan kun wayitiwwan garaagaraa qaba. Miseen-sonni kadhataaf guyyuu kan walarganii fi shammar-raniif addatti sagantaa kan qopheessani dha. Gaafatamtoonni hundi walga'iiwan idileen kan hirmaatanii fi yoo qormaataaf, dhukkubaaf, yookaan dareef ta'ee malee akka hin hafne dubbatu. Caalchisuunis, gaafatamtoonni hundi maatiin hirmaanna isaanii akka deeggaran dubbataniiru. Walga'iiwan duraanii lameeniin bifa wal faallessuun, Juma'aan Shemsiyyaa Selfiyyaa dhimmoota amantiin walqabataniin kan dhuunfatame dha.

1.1.3 Pirotestaantummaa fi Gartuuwwan Kadhataa Shamarranii

Jecha Afan Ingilizii "Pheenxeqostaal" jedhur-rraa fudhatamuun Afan Amaaraatiin (Pheenxee) jedhamuun kan beekamu, jechi Pirotesta-antii jedhu Kiristaanota Warra Wangeelaa Itoophiyaa ibsa. Jechi kun amantoota warra wangeelaaa hunda hammatus, Pirotestaan-tonni Itoophiyaa waldoota garaagaraa kan akka Cuuphaa, Luuteraanii, Pheenxeqoosxee, Miyoontaa, fi waldoota naannawaa birootti ramadamu.

Pirotestaanummaan Itoophiyaa keessatti gosa amantii yeroo dhiyoo as baay'inaan sochii mishinerii lammülee alaan dhufeedha. Akka Haamerischimid (1963) tti, Luuteraaniin lammii Jarman, Pheexiroos Heeyilingi, mishinerii jalqaba Itoophiyaa dhufe dha. Bara 1634 keessa erga ga'eetii, mana murtii Mootii Faasilidas keessa tajaajileera. Haa ta'uuyuu malee, tattaaffiin haaromsaa isaa Bataskaanattii keessatti waldhibdee dhaluu dhaan bara 1650 keessa ari'ameera.

Mishineroonni Pheenxeqosxee ijaraman yeroo jalqabaaf Fiin-laandii fi Iswiidin irraa bara 1950'mmoota keessa kan ga'anii fi 1960'mmoota keessa immoo barattoonni Itoophiyaa warri ijooleen jijiiramuu argan. Haa ta'uuyuu malee sosochiin kun kan ol ka'e bara bulchiinsa Dargii keessa dhoksaada-haan ture (Haawusteen, 2014).

Fakkii 0.3

Dargiin booda wayita amantiif gadhiisaa turetti, sosochiin Pirotestantotaa Itoophiyaa keessatti guddina olaanaa agarsiise.

(Ejensii Giddu-gala Basaasaa, 2020)

Gartuulee Kadhataa Shamarranii

Qorannoo isaanii Tokkummaa amantii Itoophiyaa keessa jiru keessatti, Fileemenii & Zennebeen (2016) Pirotestantotni Itoophiyaa Tokkummaa qabaatanii hin beekani. Pirotestantonni bartee aadaa Xuwwaa hin qabani, haa ta'uuyuu malee, gamta-alee amantii kan akka "gartuulee qo'annoo Kitaaba Qulqulluu, tokkummaa maatii, (misenisa waldaa umrii 16 olii kamiyyuu), tokkummaa dargaggoataa (umrii 16 fi 29 gidduu), fi tokkummaa dubartoota heerumanii fi hin heerumnee (mataa manaa ta'an) ji'a ji'a walitti qabamanii fi gosa Iddirii dubartootaa kan gochaalee hafuuraa dabalate Pirotestantota biratti baratamoodha" (Fileemenii & Zennebee, 2016, pp. 29-30).

Aangessummaaf akka bu'uuraatti kan qorataman walitti qabaminsi pirotestaantii kanneeniidha. Qorannoo kana keessatti, miseensonni gartuuwan ja'a Finfinnee fi Hawaasaa irraa gaafatamanii turan. Gaafatamoonni gareewwanii akkasii ijaaruu fi makamuudhaaf kakuuwan kitaaba qulqulluu Maatiwoos 18:19-20 akka isaan kakaasu dhiyeessu:

19 “ Ammas isiniin nan jedha, isin keessaa namoonni lama biyya lafaa kana irratti waayee waan tokkoo waliigalanii yoo kadhatan, abbaa koo isa waaqarrraa biraa wanti isaan kadhatan in kennamaaf.

20 “ Iddoo namoonni lama yookaan sadii maqaa kootiin walitti qabamanitti, ani achitti isaan gidduutti nan argama.

Maatiwoos 18:19-20 Niwu Internaashinaal Vershin.

Gartuuwan kunneen dubartoota umrii hundaa keessa ni jiru. Gaafatamtun umrii 20'mmoota jalqabaa keessa jirtu, akkuma haadha ishee fi akkoo ishee Wallagga jiranii Finfinneetti miseensa gartuu kadhataa ta'uu himuun, garee umrii bal'aa irratti akka hojjetu mulliseera.

Gartuuleen muraasni waldaa jalatti kan qindaa'anii fi sagantaan waldaan kan walargan yommuu ta'an, walga'iiwan biroon kaka'umsa namoota dhuunfaa naannoo tokko jiraataniin kan hundeffamanii fi hordoffii dhaabbilee amantii jala kan hin jirreedha. Gartuuleen kunneen caasaalee garaagaraas qabu. Muraasni hamma ta'e kan caasoman ta'anii miseensonni gahee gartokkeen hoggansaa qabaatanii kaaffee fi manneen misenstaatti kan gaggeeffaman wayita ta'an, kaan immoo caasaa keessoo cimaa ta'e, gahee adda ba'ee fi dambiiwwan ittiin bulmaataa ni qabu. Misessonni akkaataa itti of gurmeessuu filatanii fi hojilee gartuu kanneenii keessa gegeeddaramuu sadarkaa olaanaatu jira. Muraasni addatti sagantaalee hafuuraa irratti wayita xiyyeffatan, kaan immoo of-guddisuu fi kaan immoo sagantaalee hawaasa tajaajiluu cimaa ta'elée qabu.

Hojimaatawwan gartuulee kanneenii baruun waan barbaachisuuf, gartuuleen filataman lama armaan gaditti kan beeksifaman ta'u.

Gartuu Kadhataa Ijoollee Shamarranii Kiristoos Keessatti Obbolootaa Ministirii Dargaggoota Geeyis

Marii gartuu xiyyeffannoo hundeessitootaa fi walitti qabdoota gartuu kadhataa faana godhame keessatti, gartuun kadhataa ijoollee shamarranii Kiristoos keessatti obbolootaa akka Dhahaa Baraa Itoophiyaatti (E.C) bara 2012 keessa akka hundaa'ee fi hedduun isaanii umriin 20'mmoota jalqabaa keessa kan jiran misesensota 25 ta'an akka qabu hirmaattonni dubbataniiru. **Miseensummaan ulaagaa tokko malee kan fedhe kamiifuu banaadha.** Haa ta'uuyuu malee, miseensonni erga takkaa makamnii, sagantaa wagga guutuu xumuruun irra jiraata. Miseensonni isaanii Ministirii Geeyis, ministirii dargaggoota kiristaanaa Itoophiyaa bara 2009 E.C keessa hundaa'ee fi ammatti giddu-galoota xixinnoo sadii Finfinnee keessaa qabu kan hirmaataniidha.

Marii Garee Xiyyeefannoo 0.1

Gartuu kana qindeessuuf kan isaan kakaase yemmuu ibsan, miseensonni kan dubbatan:

*Erga Ministirii kanatti makamnee,
sagantaalee hirmaachuu eegallee, fi
ijoollee durbaa muraasatti siqnee, gaafa
waayee keenya itti hammam akka isaan
raajeffaman argine. Nuti lamaan keenyi
Piroojeckti Manaajimeentiin MA qabna.
Nuti Dubartiidhaaf umrii kanatti
barumsaan fi jirenya dhuunfaan ba'anii
mullachuun waan baratamaa dha jennee
yaadnee turre. Durboonni kunneen akka
gaariitti kan uffatanii fi wal kan eeganis
turan garuu yemmuu barumsaan yookaan
amantiin illee ba'anii mullachuutti dhufnu
dadhaboo turani. Piroojeckti shaakalaa
wagga tokkoof turu ijoollotta durbaaf
marsaa uumuun fi isaan aangessuuf
akka qopheessinu kan nu godhes
dadhabina nuti argine kanadha ture*

(Marii Garee Xiyyeefannoo, Hagayya 21, 2020).

Maree Garee Xiyyeeffannoo 0.2

Hirmaattonni biroon kan jedhan:

Ijoollota durbaatiif garee xiqqaa gaafa qopheessinu, wantoota waliinii gara caaluu fi kan dhiirota faana kaasuuf hin mijanne mata dureewwan haasofnu muraasa ni qabaanna. Irra caalaatti immoo, akka dubartiitti rakkoon nu mudatan xinnaatus guddatus walfakkaachuun walirraa barachuu fi walitti dhufuuf salphaa taasisa

(Marii Garee Xiyyeeffannoo, Hagayya 21, 2020)

Garichi ji'atti altokko walarguu, miseensonni waliin kadhatanii fi cuunfaa dubbisa kitaaba qulqulluu waliif qoodanii, taphoota adda addaa kan taphatanii, fi leenjii ji'a sanaaf addatti qophaa'e ni fudhatu. Gareen kun caasaa sirnaawaa hin qabu; qindeessitoota kan qabuu fi gartuuwwan xixiqqoo miseensota 5 yookaan 4 qaban kan ji'a ji'an jijiiramanii fi tokkoon tokkoo gartuu xiqqaa dursituu qaba. Qindeessitootanni kun miseensonni dandeettii hoggansaa guddifatachuuf akka isaan gargaaran dubbataniiru.

Gartuu Kadhataa Shamarran Abbaa Seenaa

Gartuun Kadhataa Haadholii Abbaa Seenaa dubartoota naanno tokkoo Finfinnee, Magganaanyaa naanno "Abbaa seenaa" jedhamu jiraataniin hundaa'e. Ammatti miseensota 12 umrii 50 fi 70 gidduu ta'an qaba. Kamisa galgala yeroo hundumaa sa'atii 2'f kadhachuuuf walargu.

Gartuun kun wagga 20 oliif waliin kadhataniiru.

Gaafatamtoonni ja'an hundi gartuun kadhataa isaanii maatii isaanirraa deeggarsa cimaa akka qabu, abbootiin warraa akka hirmaataniif yaadachiisuu, miseensonni maatii illee gaaffii kadhataa akka dhiyeessaniif himaniiru. Gaafatamtun tokko Waaqayyo laphee dubartootaa illee waan barbaaduuf gareen kun kan dubartootaa duwwaa ta'e (Gaafatamtuu C2 (4)).

1.2 Rakkoo Qorannoo

Qorannoon kun Istiinsan, Gudmaan, Bermingaam & Alii (2013) tiin dhiironni amantii hin qabne 10 Amerikaa keessaan yaada walqixxummaa koorniyaa fi sosochii falmitoota dubartummaa

irratti qabaniif gaafatamuun gaggeeffame. Gaafatamtoonni hundi walqixxummaa koorniyya wayita deeggaran, amaloota koorniyya kan duudhaa, hiikkaa dubartummaa irratti garaagarummaan yaadaa kan turee, fi muraasni immoo sosochiwwan dubartummaa irratti yaaddoo hamaa qaban ibsaniiru. Qorannoona akka kanaa walxaxiinsaa fi gadi fageenya marii amantii fi koorniyya irratti godhamu kamiyyuu kan agarsiisu dha. .

**Amantii malee jiraachuun walqixxummaa
koorniyaaf gaarii fi amantiin immoo balaa
jedhanii akka waliigalaatti lafa kaa'uun
hariiroo seenaan fi gochaan gegeeddaramaa
ta'e garmalee salphisuu ta'a.**

Yaadota walfaallessan kanneen qoruun kaayyoo qorannoona ta'uun baatuyyuu, carraa hidhamiinsaa walitti qabamiinsa dubartoottaa amantiin walqabatan Itoophiyaa keessa jiranii fi gahee isaan miseensota isaanii aangomsuu keessatti qaban qorachuudhaan, yaaddoo amantii fi koorniyya gidduu jiru kana salphisuun, kan inni irratti fuulleffatu dha.

Dubartoota Itoophiyaatiif, amantiin safuuwwan qofaa kan ibsu osoo hin taane, yaadota enyummaa biyyooleessa, seenaan, aadaa, fi qaroominaa kan hammatuudha. Biyyoota akka kanaa keessatti, gartuulee amantii fi gartuulee walqixxummaa koorniyya irratti hojjetan gidduutti walgaarreffannaan baayyee kan mullatu dha.

Mariiwwan garee xiyyeffannoo wayita boqonnaa guddina qorannoona kanaatti godhaman irratti, gartuuleen amantii warra walqixxummaa koorniyya leellisan safuuwwan aadaa hawaasa Itoophiyaa kan balleessu jechuudhaan kan balaallefatani, fi tuffiin walfakkaatu gartuulee walqixxummaa koorniyya deeggaraniin calaqqisiifameera. Hirmaattuun tokko amantii akka “diina wajjiin jiraachuuf dirqamniitti” fi tiyooloojii yookaan amantii Itoophiyaa keessa jiran haleeluu akka “murtii du'aatti” akka ilaaltu wayita ibsitu, quuqamtuuun mirgoota koorniyya kanbiraan manneen sagadaa keessatti simatamuun akka isheetti hin dhaga'amne dubbatteetti.

Qorannoona kun ilaalchawwan kutaalee hawaas-amantii naannoo jiran lamaan keessa jiran gidduu dhaa lafatti walitti dhufan fiduuf dheebotaa dha.

Dubartoonni baratanii magaalota biyyattii keessa jiraatan ofii isaanii ibsuu fi hidhata uummachuuf carraa fooyya'e wayita qabaatan, dubartoonni baadiyyaa keessaa, dhibbantaa uummatichaa gara caalu qabatan immoo carraa akkasii dhabuurraan kan ka'e, walitti qabamiinsi amantii kanneen bakka tokkicha itti of gatan godha.

Walitti qabamiinsi kunneen uummata bal'aa gara caalu haalota sabummaa, umrii, diinagdee, fi barnootaa hunda bira kan ga'anii fi waggoataaf Hawaasa Itoophiyaa keessa dhidhimanii kan jiranii fi akka bakka aangessummaatti ammallee bira hin ga'amiin jira. Caalaatti immoo, amantii fi koorniyaa irratti, keessattuu ija naannawaatiin, barruun ga'aan dhibuun barbaachisummaa qoranno kanaatiif dhugaa ifa galaa dha. Kanaafuu, qoranno kun dhimmoota amantii fi koorniyaa wal qabsiisuuf fi qaawwa jiru dhiphisuuf sochii of eeggannoona guute kan taasisuudha.

1.3 Kaayyoo Qoranno

Qoranno kun walitti qabama amantaan bu'urraffateen koorniyaa humneessuun akka dandaa'amu qorata. Kun yeroo ta'utti, qabiyyeewan dinadgee fi xiinsammuu hawwaasummaa koorniyaa humneessuu waliiti qabama amantaa bu'uureffatee kan dubartoota amantaa Oortoodooksii Itoophiyaa, musiliima fi pirotestaantii irraatti qabaasaa dhiyeessa. Ta'uus, marii dhimma ammantaa karaa barsiisa amantaa dhabbata amantii fi ta'i jedhamuun caaseffamu kamiinuu nii hambisa. Walitti qabama amantaa isa hangafa kabajuun amantaa alattis fayidaan miseensota karaa koorniyaa humneessuutiin nii raawwatama.

Kaayyoon guddichi qoranno kanaa marii amantaa gama lachuu/qoodiinsa koorniyaa/, hammachuu dhaadhessuu, kan biyya keessaa, fi tooftaa qabiyyee gituun Itiyooophiyatti koorniyaa humneessuudha. Dhumarattis, akka qoranno addeesittutti, dabalataanis karaa katabbii shaakala kan biyya keessatti sochii koorniyaa aangessuu keessatti agarsiiftuu dhimma muuxanno Itoophiyaaaf nii gumaacha.

Boqonnaa Lama: Tooftaalee

2.1 Seensa Tooftaalee

Mala qulqullinaa kanneen akka xiyyeffannoo marii gartuu, af-gaaffi gariin caasawaa, akkasumas af-gaaffii gadi fageenyaan wayita yeroo gaaffiin qoranno "deetaa dhugaa" haalan mijatoo gaafatutti fi gaaffiilee muuxannoo warra lakkofsaan hin ibsanne, yaada dhuunfaa, fi ilaalcha hirmaataatiin gaaffilee deebi'an (K. Hammarberg, M. Kirkman, & S. de Lacey, 2016). **Kanaanis, qorannoon kun maloota qulqullina (Qualitative methodology) fi deetaa funaanuuf caaseffaman fi xiinxalaa of keessatti qabatuudha.**

Af-gaaffiin mala deetaa yeroo jalqabaa ittiin walitti qaban ture; af-gaaffi caasseffamaa fi gariin-caaseffamaa, akkasumas xiyyefannoo marii gartuu, deetaa walitti dhiyeenya qaban qoranno kanaaf guuruuf itti fayyadamneerra. Maloonni wal fakkatoon qoranno uumaa qulqullina qoranno duraanii kanneen akka ulfina haadhummaa: hawaasummaa dubartoota qaaman hir'u, ulfa, fi haadhota ittifaman Itoophiyaa keessa (Teferaa, Maarlos Vaan Engeeni, Jaak Vaan Deeri Kliinki, fi Shiippeersi, 2017) fi Maabar amantaa Itoophiyaa keessa: qabiyyee barmaatilee, daaynaamikii, fi rakkolee (Flemmen & Zenebe, 2016).

Labsii yeroo muddamaa Federaala Rippiubilika Diimookiraat-waa Itoophiyaan labsame fi seeronnii affaca'iinsa COVID-19 to'achuu fi ittisuuf akkasumas dhiibbaasa hanqisuuf ba'an yeroo deetaa sassaabbiitti walitti qabama hawwaasummaa kan daang-essaniiru (Mana marii ministeerotaa Seera lakk. 466/2020, 2020). Haa ta'u malee, yeroo gartuun qorannoo maabarichi wal-ga'iisaajii'a yeroodhuma dhowwaa koronaa kana keessa geggeefatetti, walitti qabami akkasiis argameera. kunis af-gaaffii warra godhanifi carraa ittiin gaaffiwwan keenya dhiyeessiuuf karaa nuuf saaqe.

2.2 Hirmaattota

Wayita deetaa sassaabbi sadarkaa duraa af-gaaffiin,

Saanduqa 0.8

Wayita deetaa sassaabbi sadarkaa duraa af-gaaffiin
namoota dhuunfaa 55f godhamee ture. Gartuun muraasni saamuuda af-gaaffii filatama saamuuda kaayyoof / purposive sampling/ fayyadamuuni. Fayidaan saamuuda kaayyoo qorannoo qulqullina qabu keessatti odeeaffannoo gabbataa gadi fagoo oomishuuf gargaara (Palinkas, et al., 2015).

The above 6 criteria were cumulatively used as the sample selection criteria.

Koorniyaa

Umirii

Amantaa

Argamuu

Eyyemamoo ta'uu

Agarsiiftuu ji'oogiraafii

Ulaagaaleen 6'n armaan olii walitti akka ulaagaa filannoo saamudaatti faayidaarra oolaniiru.

Saanduqa 0.9

Faayidaan saamuuda tarsimaawa olii bu'aa gos-tokkee tuuta saamuuda sadii argamsiisa:

Saamuda tuuta A: Miseensota Tsivwaa Maahibar amantaa Kiristiyaana Ortoodooksii Tewaayidoo Itoophiyaa irraa.

Saamuda tuuta B: Miseensota Jumu'ah barattoota shamarranii yuuniversitii amantaa musiliimaa irraa.

Saamuda tuuta C: Miseensota gartuu kadhataa shamarranii mana amantaa wangeela kiristiyaanumma itoophiyaa irraati.

Faayidaan gartuu gos-tokkee garaagarummaa dhphisiuf karaa taate fiinxaalummaa hammachiisuu dhabuu dandeessisan fi wal-fakkenya irratti xiyyefachuun xiinxala (Palinkas, et al., 2015).

The table below briefly illustrates the criterion used for sample selection.

GABATEE 0.1

Lakk.	Ulaagaa	Ibsa ulaagaa
1.	Koorniyaa 	Akka bal'ina qorannootti, kan walitti qabama dubartoota amantaan, kun kan inni irratti xiyyefatu witti qabama amantaa dubartoota irratti, koorniyaa akka ulaagaa filannoo tuuta saamuda hundaaf wal-fakkaate oolfameera.
2.	Umrii 	Gartuu umrii 20 hanga 75 akka ulaagaa filannoootti saamuda hundaaf oolfameera. Haa ta'u malee saamuda Bf, qabiyyee isaatinn barattoota yuuniversitii qofatti kan daangeffame, gartuu umrii 18 hanga 35 tti fayyadamneerra.

No	Criterion	Criterion Explained
3.	Amantaa 	Saamuda sadan bu'uura amantaa armaan gadiitin filataman: amanta Kiristiyana Ortodoxsi Tewaaydoo Itoophiyaa, amantaa Musiliimaa fi Amantaa warra Wangeela Itoophiyaa, 97.9% kana ta'u qubsuma amantaa (Dhaabbata Qaruuxummaa Itoophiyaa, 2020).
4.	Argamummaa fi fedha kutaa saamuda 	Dhowwaan yeroo deeta sassaabbi karaa mootummaa FDRE walitti qabama fi tarkaanfileen mana turaa filanoof fedhii fi argamummaa hirmaattota dhunfaa ittiseera (Mana miree ministeerota Seera Lakk. 466/2020, 2020).
5.	Agarsijftu jijoogiraafi tamsaasa 	Teessuma lafaa amantaa tuuta saamuuda gartuu xixiqqa afuriitti hirame. Qoqooddaan teessuma lafaa amantaa bu'uurrefatee kunis Finfine, Naannoo Oromiyaa, Naannoo Sidaamaa fi naannoo Amharaatti.

Af-gaaffii marsaa dursaa erga taasisfamee booddee, marsaa lammataan deetaa funaanuu karaa marii gartuu xiyyeffannoo qooda fudhattoota dhimma koorniyya fi amantaa waliin raaw-watameera. Maloonni wal fakkaatan qorannoo duraanii kanneen akka Teferaa, Vaan Engeeni, fi Shippeersi mata duree Muux-anloo Ijoollota qaamaan hir'uu fi deeggersa dursaa ijoollota qaamaan hir'uu hawwaasummaa hammachiisuu Itoophiyaatti. Wal ga'in duraa bakka bakka bu'ootni torba qaamota mirga koorniyya irratti hoijjetan irraa argamitti magaala Finfinneetti hoteela Haarmaniitti wal ga'in lammataas bakkuma kanatti qooda fudhattoota bebbekamoon saddeet irra hawaasa amantaa bakka bu'uun raawwateera. Kaayyoon wal ga'ii kanaa marsaa duraatiin data funaanuu fi achumaanis kan funaaname mirkaneessuu ture.

2.3 Maloota

2.3.1 Deetaa Funaanuu

Af-gaaffiwwan, garii caasawaa fi caasaawaa lamaan, mi'oota deetaa funaanuu jalqabaa turan. Rihaan, Kaayilaan fi Kooriin (2009) kan jedhan af-gaaffiwwan, akka mi'a deetaa funaanutti, hirmaattota gaaffii qorannoof dhihoo ta'ani irraa oodeef-fanno addaa ba'e funaanuuf itti waa'ee ba'ama. Yeroo marsaa duraa af-gaaffii, gaafattootni shan, qoraticha, itti aana qorataa, gafattoota sadii amantaa musiliimaarra dabalatee namoota dhuunfaa 55f gaafatan, xiyyeffannoo gartuu marii tokko fi daawwannaaya yeroo lama afoosha Tsiiwaa Salaaee Fiichee fi Bishooftuu naannoo Oromiyaa dabalachuuni. Saamuda murtaa'e lamaaии bal'ina qabaachuu fi beekumsa amantii adda gadi fagoo kennname tilmaama keessa galchuun gaafattootni amantaa barataa jiran akka itti hirmaatan amaname.

Af-gaaffii marsaa duraa gaaffilee caasawaa fi garii caasawa of keessatti hammateera. Af-gaaffiwwan deetaa funaantotaan qorattootaan malee raawwatan, gaaffileen caasawaan kan deetaa funaanaman wal fakkaatoo akka ta'aniif deeta funaan-tota biratti addaa addummaan akka hin mul'anneef (Ryan, Coughlan, & Cronin, 2009 , p. 310) jecha "gaaffilee jecha wal fakkaata barraa'an tartiiba wal fakkaatuun kaa'aman". Gaaffii-wwan qorataan ta'an, gaaffii garii caasawa ta'uun akka karaa ittiin deeta funaaname kan gaaffiwwan caasawa mirkaneessuuti. "Af-gaaffii raawwii dandeettii fi dursani xiinxaluu gaafatauudha" (Ryan, Coughlan, & Cronin, 2009 , fuula. 313). Akkasumas,

seerri fi qajeelchituun gadi fagoo ta'e qophaa'eera, raabsameera, akkasumas deeta funaanuu ilaalchisee leenjiin deeta funaantota hundaaf deeta funaanuu dura akka qulqullina deeta funaana-muu eegamuuf kennameera. qajeelchituun itti fayyadamne barreessa gaafachuun akka qaqqabu taasifameera..

Saanduqa 10

Gaaffiilee af-gaaffii durfamee gartuu sadii kan kaayyoo qorannicha ta'anitti dursamanii qoodaman:

1. barbaachisumma walitti qabamaa gama dinagdeen

2. Barbaachisummaa walitti qabama gama hawwaasummaan

3. Barbaachisummaa walitti qabama gama xiinsammuuun

Tartiibni gaaffiilee af-gaaffii seensa qorannoo of keessatti qaba; milkaneessuu hayyamaa; gaaffiwwan seensa; gaaffiwwan haqaa; fi gara dhumaatti gaaffiwwan miirawaa kanneen akka Ryan, Coughlan, & Cronin (2009)'n dhiyaatanii.

Deeta isa sirrii funaanuun dura, shaakalli af-gaaffiwwanii deetaa funaantotaan geggeeffamee ture, sana boodas gara unkaatti jijjiirame, afaan, fi duub-deebii gaafatamtoota fi gaafattoota irra kennameen irra dhaabachuun caasaan af-gaaffii dhiheef-fame. Jildiin xumuraa kun af-gaaffii hafan hunda raawwachuu kan itti fayyadamneedha. Af-gaaffiin hundi afaan Amharaatiin taasifame, gaafatamtootaa fi gaafattoota afaanichaan. Haaluma kanaan, af-gaaffiin hunda qaamaanii fi bilbilaan deetaa funaantota sagaleen waraabamee hiikkameera. During the second round of data collection, semi-structured interviews designed to find broader meaning and experience were used to collect

additional data and validate data from the initial round. Both focus group discussions were live video-reordered and transcribed verbatim for analysis..

2.3.2 Xiinxala deetaa

Xiinxila yaada jabaa, “maloota gartuu deetaa dhaadessuun adda baasuu, xiinxaluu, yaada jabaa fi gabaasuu” mala xiinxiluu qoran-noo kanaaf hordofneedha (Nowell, Norris, White, & Moules, 2017, Fuula. 2). Marsaa ja'a tartiiba xiinxala teemaatikaa Nowell, Norris, White, & Moules (2017) dhiyaateen, fi marsaa 14 af-gaaffii barreffama xiinxaluu Burnardiin (1991) dabalataan xiinxala deetaatiif itti fayyadamneerra.

Gadi fageenyaa fi ifatti maloota xiinxala qorataan itti fayyadame beeksisuu dubbistootni xiinxilichi amanumummaa isaa akka hubatanifiif gargaara (Nowell, Norris, White, & Moules, 2017, p. 2). Kanumaan kanattti aane barreffamni jiru tarkaanfilee xiinxala deetaa qoranno kana bal'inaan ibsa:

Af-gaaffiin hundi deetaa funaantotaan xiinxala gaggeessuun dura kan waraabamee fi hiikkameedha. Akkuma deetaa funaantonni baay'een hirmaatanii fi deetaa karaa baay'een, hiikkkaa sagalee fi suu-sagaleen, tarkaanfii jalqaba deetaa walitti qabu bulchiinsa deetaa ta'ee fudhatameera. Bulchiinsa deetaa akka salphituuf deetaa dheedhiin baay'een qoodamee akkasumas fuula galmee ol-kaa'uu irratti ol-kaa'ameera. Akkuma Burnard (1991) and Nowell, Norris, White, & Moules (2017) lamaaniini adda baafametti, qorataan deetaa funaaname barreffamuun dura itti qooda fudhateera. Deetaan hundi dubbifamee fi dhaggeeffatamee barbaachisummaa dubbisuu ykn dhaggeeffachuu walii galaaf.

Qorannoon kun yaad-rimee galmeessuun indaaktivii fi diidactiivii waliin taasisuun (inductive and deductive thematic coding), wayita galmeessuu duraa af-gaaffii yaada jabaa duraa irra ramadame fi yaada-rimeen itti aananis bareeffamicharraa akka baafamu taasifameera (Fereday & Muir-Cochrane (2006) and Blair (2015)..

Barreessuun gartuu saamuda A, fi B kan raawwatame qoratichaan yeroo ta'e tuuti saamuda C gargaara qorataatiin kan barreffame, maloota qoranno garaagaraa fudhachuun.

Erga yaandonni barreffaman koodiin bakka bu'amani booda, koodotni marti waliin walii isaaniin madaalamuun koodonni kunis tuuta gumii 6 tti qoodamani. (Baafata duugda duubaa 3ffaarr)

koodota kanaa fi tuuta gumichaa ilaali). Yaadonni barreeffamaa kunneen gargar cicciuun tokkoon tokkoo tuuta gumiiwan kanneenii jalatti gurmaa'ani. Gulantaa kanarratti, qoratichis cuunfaa yaada gabateen tuuta gumiiwwan kanaa qabate ibsu afaan Ingiliziin qopheessuun kan argannoo fi gunduunfaa ta'e kaa'e. Yaadonni barreeffamaa isaan jalqabaa (original) fi sagaleen kunneen akka wabiitti ooluun qorannoo kanaattis fayyadan.

2.4 Amala Gaarii Tilmaama Keessa Galchu

Hirmaattotni af-gaaffii hundi yeroo afi-gaaffiif kaadhimamanitti kaayyoo fi dhimmi qorannichaa itti himameera. Deetaa funaantonnis afi-gaafatamtoota ciccimootti afi-gaaffichi kun sagaleen akka waraabamu itti himaniiru. Yeroon jalqaba af-gaaffii fi afi-gaaffii dhugaa ta'u gidduutti kennameera kunis afi-gaafatamtootni yaada isaani jijjiiruun gaafatamuun kan hin barbaadne yoo ta'eef yaadameeti. Namoota 18 afi-gaaffiif tuuta saamuda B3f (misenesa Jumu'a barattoota musiliima yuuniversitii Walloo) quunnamman keessaa 13 sagalee waraabamuuf waan hin ayyamminiif afi-gaafficha dhiisaniiru. Deetaa funaantotni irra deebiin yeroo afi-gaaffii akka sagalee waraabamu kaayyoo fi dhimma qorannichaa yaadachiisuun akka jiru ibsuun hubachiisaniru. Deetaan funaaname iccitii akka ta'uuf ol-kuusatti gamaa'ee uummataaf ifaa ta'ee ol kaawwama. Caalmaatti, eenyummaan afi-gaafatamtootni sagalee wal fakkaataa fi koodii fayyadamuun gabaasa argannoo qorannoofi.

Boqonnaa Sadi: Argannoowwan

3.1 Seensa Argannoowwanii

Saanduqa 11

Armaan gaditti kutaan jiru saamuda qooratame irraa argannoowwan gurguddoo dhiyeessa:

1. Hirmaanna dinagdee, deeggarsa fi bu'aa miseensota afoosha Xuwwaa, Yuuniversitti Juma'aa fi gartuu kadhataa dubartoottaa
2. Deeggersa hawwaasummaa fi miidhaa xiinsammuu muuxannoo miseensota afoosha Xuwwaa, Yuuniversitti Juma'aa fi gartuu kadhataa dubartoottaa

Qorannoonaan kanaan wal fakkeenyummaa sonaa fi muuxannoo amantaaf amantaa gidduu saamuda gartuu amantaa irra argame irra argamuusaa akkasumas addummaan gartuu hundarraa argameera. Haaluma kanaan xiyyeefannoon gartuu hundaaf bu'uura ulaagaalee dinagdee-xiinsammuun kaa'ameen kennname dhiheessa argannoowwan armaan gadii keessatti:

3.2 Miidhaa Hiruu: Hirmaanna Dinagdee fi Deeggersa Miseensota Dubartoota Walitti Qabama Amantaa

3.2.1 Afoosha Tsiwwaa²

Miseensota afoosha Xuwwaa gidduu uumamaa fi hanga hirmaanna dinagdee ilaachisee barmaata garaa garaatu jira. Xuwwaa muraasni kanneen akka Maabar Maariyaama Salaalee naannoo Oromiyaatti argamuu fi maabar Medaanaalem Finfinneetti argamu buusii miseensota kan ji'aa dhaabbataa qabu yeroo kaan kanneen akka Kidaane mirat fi Xuwwaa Kuskam mariyaami Bishoftuu naannoo Oromiyaa garuu kana hin qaban. Akka gaafatamaan maabar Maariyaam kan Salaalee Fichee jedhutti miseenssonni ji'aan qarshii 20 buusu. Walakkaan buusii kanaa walitti qabama maabaricha itti aanuuf yeroo ooluu walakkaan hafe immoo yeroo fuudhaa fi heerumaa, dhaloota daa'imaa, awwaalchaa, fi dhukkuba miseensotaaf oola. Haa ta'u malee, Adoolessa dhuma wayita dursaa gartuu qorattoota maabaricha daawwatetti, rakkoo faayinaansii waan qabaniif buusii ji'icha hundi baasii walitti qabama maabarichaa ji'ichaaf oolfameera. Haaluma wal fakkaatuun, Maabarri Madiyaalemi Finfinnee keessaas miseensotarra buusii dhaabbataa ji'aan walitti qabuun herreega baankii waliin bannerratti kuufama. maabarri kun gargaarsa hawwaasumma fi tajaajila-alaaf baasii hangamii yeroo haajaa tokkotti baafamu akka danda'u seera keessoo qaba. Dabalataanis miseensonni taateewan baajataa maabara isaanii hordofu kunis leecalloon akka hin qisaasofneef. Wayita maabarichi baasii ol ka'aaf saaxilamu rakkoo faayinaansi dandamachuuf buusii dabalata raawwatu.

² Jechooni Xuwwaa fi Maahibar jedhaman kan bakka wal jijjiiruun waldaa gargaarsa tolaa dubartoota Ortodoksi Itiyoophiyaa bakka bu'anii ulfina qulqulloota ibsuuf guyyaa qulqullootaan mogga'e sanatti ji'aan wal arguun nyaataa fi dhugaatiin keessummootaaf kan dhiyaatuudha.

Gaafatamaan Xuwwaa kuskam Maariyaam Bishooftuu akka agarsiisetti miseensonni muraasni akka sababaatti buusii ji'aa buusuu dadhaban. Isheen raawwatteetti, waliin faallaa, miseensonni buusii idilee maleessa qarshii kamiifyuu akka fedhiin ol ka'etti buusaniiru jechuun ibsiteetti. Wayta miseensonni muraasni rakkoo faayinaansii qabaatanitti, miseensota akkasii karaa biroo keessumeessu yaalu kunis miseensonni akkasii qooddaan akka itti hin dhagaa'amneef. Fakkenyaaf:

Gaafatamtuu A (3)

“

*Wayita maabarichi gargaarsa ijarsa mana
amantaa barbaadaa turetti, miseensonni
muraasni teessoo wayita bitan warri kaan immoo
maabara isaani bakka bu'un humna isaaniitiin
teessuma gara mana amantaatti fidan.*

Xuwwaan qarshii walitti qabaman miseensota fi hojiwwan tajaajila alaa gargaaruuf itti fayyadama. Warri Xuwwaa buusii ji'aa waliitti hin qabne kanneen akka Xuwwaa Kidaane Mirat Bishooftuu keessaa tajaajiltoota guutuu mana amantaa, harka qalleeyyi (kadhattoota) fi nama eebbicha qoddachuu barbaadu kamuu nyaataa fi dhugaatiin tajaajilu. Tajaajila alaa hawaasaa biroo keessatti gaafatamtootni af-gaaffii Xuwwaa Kuskam Maariyaam Bishooftu irraa, Afoosha Medaniyaalem Finfinnee irraa fi Afoosha Maariyaam Salaalee Fiichee irraahundi akka gabaasanitti, mana amantaa faayinaansiin rakkacha jiranif gargaarsa qarshii ofii isaanii, hiriyoota, fi maatii irra walitti buusuun dabalataanis uffata tajaajiltoota yeroo guutuu mana amantaa fi teessuma waldaaf bituun gargaarsa agochaa jiraachuu dubbatan. Afooshi Medaanalem kan Finfinnee mana namoota dulloomoo daawwachuun saamuunaa fi meeshota biroo fayyadan gumaachaniiru.

Karaa miseensotaaf gargaarsa faayinaansii gochuu, Xuwwaa Kidaane Mirat Bishooftuu cinatti, kan warri af-gaaffii gaafataman “Dadhabaa” jedhan, Afooshonni biron hundi miseensota isaaniif gargaarsa faayinaansii yeroo hawwaasummaaf barbaadanitti kanneen akka fuudhaa fi heerumaa, eebbaa mana barnootaa, dhaloota ijlolle, Dhukkuba, fi du'aatti. Caalmaatti, Afi-gaaffii gaafatamtootni Afoosha Medaanalem Finfinnee hammam walitti qabamsi isaanii dubartoota rakkoo qarshii qaban akka gargaare akka armaan gadiitti:

Gaafatamtuu A (4)

“

Wayita miseensi qarshii hatattamaan barbaadetti, akka fakkeenyatti yeroo dhukhubaa, kallattiin qarshii liqeessuurra Iquubii eegalle; kunis aadaa waldaa marsaan qarshii walitti kuusuu fi liqeessuu, qarshii sassabamu marsaa jalqabaa akka fudhattu fi hundi keenya qarshii kuufanne jechuudha.

Dabalataanis akkas jette afooshi isaanii wantoota qaala’oo kanneen akka uffata aadaa qarshii kuusu:

Dabalataanis nuti qarshii ol-kaawwachuuun uffata aadaa wal fakkaatu kan yeroo taateewwan hawwaasummaa adda addaatti uffataman bituuf. Kanaan dura, nuti tokhoon tokhoon keenya uffata akkasii sadii qabna. Kan dhumaan kan walitti qabannee fi yeroo mucaankoo eebbfame waggoota muraasaan dura kan bitanneedha.

Af-gaaffii A (3)

“

Gaafatamtuu af-gaaffii Xuwwaa Kuskam Maariyaam Bishoothuu irra akka muuxannooshee kan miseensa gartuushee gargaaruushe nuuf hirtetti:

Miseensi tokko eeba mucaa ishee durba ebbisiisuuf Itophiyaa keessa gara naannoo biraatti imaltee turte ta’us yeroo gara manaatti deebi’aa jirtutti qarshii harkaa dhume, naaf bilbiltee akkas ishee gargaaru na gaafatte. Anis gammachuudhaanan qarshii ergeef. Isheen hanga ammaatti naaf kaffaluu hin dandeenye ani garii gadoo hin qabanne; hundarras isheen obboleettii kooti. Yeroo xiqqoo booda, mucaan ishee durbaa heerumte anis ishee gargaaruu gammachuunan dhaqe.

Xuwwaaleen akka warra yuuniversitii kan ciminan hin caasefamillee miseensonnii isaani deeggersa maallaqa waliif ni godhu. waqtii tokko miseensi Xuwwaa Yirgaaleem yuuniversitii irra ari’amte, miseensi hundi qarshii buusun koolleejji dhuunfatti galmoofte barattee waliin eebbfamte. (Participant in Focus Group Discussion, September 7, 2020).

Walgahiin Xuwwaa qoratame kan agarsiise miseensonni kees-soon dinagdee akka wal gargaaran akkasuman hawaasaan alaafis gargaarsa guddaa godhaniiru.

Hanmi gargaarsa dinadgee fi hirmaannaan gartuu gara gartutti adda adda ta'ullee, fuuldurri isaa wal fakkaataa ta'uun Xuwwaa misensota isaan dadhabaa jedhame irraallee hubat-ameera. Qindoominni waaqeffannaa garaagaraa hawaasa alaa bira ga'uufillee ni ayyama. Hawwaasi naannoo nyaata dhiyaate akka nyaataniif simatamuu fi akka eebbaa dhiheessitootaa fi keessumoota lamaaniif ta'etti fudhatama. Akka Flemmen & Zenebe (2016) jedhanitti, Walgahiin maabara namoonni walitti dhufuunii fi qindaa'anii namoota gargaarsa nyaataa barbaadan maqaa qulqullchitaan sabummaa fi qoodinsa malee nyaachisuu dandeessiseera. Akka hayyuun amantaa tokkotti, fuulli dinagadgee kunneen haa ta'u malee dinagdee dhugaa akka baratamuuf kan dabalamaniidha (a participant in a Focus Group Discussion, September 29, 2020), but Flemmen & Zenebe (2016) , garuu Flemmen & Zenebe (2016) akka agarsiisanitti maabara qindees-suuf ba'aa dinadgee gargaarsi dinadgee maabara amantaaf ta'u akka gadi bu'uuf sababa ta'a. Qorannoон kun akka argannoо isaatti walgahiin baasii maabaraaf akka oolutti ji'a ji'aan buusiin guuramu ba'aa qabeenyaaaf oola. Akka dhimmoota biroo tokko tokkotti, miseensonni nyaata gara akaayii fi bishaanitti gadi hir'isaniiru. Gartuu kaan misensota lama walitti hidhuun baasii qooddachuuun waliin akka qopheessan taasisu. Misessonni maloota olitti ibsaman kanneeniin waliitti qabamni isaanii fi gargaarsa dinadgee akka itti fusuu godhaniiru.

Walitti qabaatti, dubbisaan akka hubatuuf barbaachisaa kan ta'e gargaarsi dinagdee fi ga'iinsa alaa bu'aa bu'uura amantaa walitti qabama kanaa ta'uu isaati. Qabiyyeen gargaarsaa kun walitti qabama kana hin hawwatu fuuldurattis hin oofu garuu oomisha fakkaataadha.

3.2.2 Juma'aa Barattoota Dubartoota Yuuneversiitii

Qorannoон Juma'aa yuuniversiitii sadan miseensonni buusii ji'aan kan buusan ta'uudha. Jumhah Fitwaal Zahra kan St. Koolleejji Medikaala Phaawuloos ji'aan qarshii Itoophiyaa 10-20 misensota irraa walitti qabama. Gaggeessituun amma akka himtetti buusiin akkasii erga bara darbeeti dirqama ta'uu; isaan dura, fedhii raawwatama ture (Gaafatamtuu B1(1)). Haaluma wal

fakkaatuun, Juma'aa Sheemsiyya Seelfiyaa yuuniversitii Walloo isaanis buusii ji'aa qarshii 10 miseensota irra guuru. Af-gaaffiin akka mirkaneffannetti Jumuhaahan sagantaa muka irraa teesumma kitaaba amantaa Masjiida keessatti hojjechuuf qabateera akkasumas gurguruun qarshii argamsiisuuf yaadamee garuu sababa weerara Covid-19f yuuniversitiin waan cufameef hin dandaa'amne. Muuxannoon Juma'aa dubartoota yuuniversiti Haromaaya adda kunis bu'uura jabaahirmaannaa dinagdee fi dandeetii isaan. Juma'aa kun qarshii miseensota sadarkaa garaa garaa irra jiran seemesteerratti yeroo tokko dabalatee baachii fi muummee garaa garaa irraa walitti qaba (Gaafatamtuu B2(8)), dabalataanis maloota kan biroo itti galii Juma'aaf argamsiisan karaalee: Miseensota tola ooltota irra ji'aatti dabalataan qarshii 50 walitti guuru; saanduqa yeroo haaaja Juma'aa jirutti kaa'un miseensonni fedhii isaaniin akka gumaachan gochuu; fi miseensonni Jumuha chiipsi dinnichaa, shaayii fi buna bilcheessuu gurguruudha. Miseensonni duraa Juma'aa suuqii "Suuqii RCC" qindeessanii turan, fi meeshaaale katabbi akkasumas dhiyeen-yatti suuqii uffataa buutikii Suumiyya jedhamu banuu, kuneen hundi galii Juma'aa fi gochaawwan adda addaafi. Af-gaaffiin kan dabalame Juma'aa fuuldurattii karoora galii argamsiisuu kanneen akka tajaajila qaama dhiqanna, uffata miiccaa, fi tajaajila wi-fi fi tolchaa daabboo hundeessuudha. Akka Gaafatamtuu B2 (5) tti, Dubartootni Juma'aa gochaawwan dinagdee, raawwii-alaa dhiirotaa irratti baay'ee si'aa'oodha. Galiin maddeen adda addaa irraa walitti qabame hundi baankii Juma'aa baname kan kutaa qabeenya Juma'aa hoogganamu keessatti kuufama.

Saanduqa 12

Qorannoon akka beekametti, Juma'aa wantoota gurguddoo sadif qarshii kuufame itti fayyadama:

1. Gochaawwan Juma'aa kanneen akka baga nagaan dhuftani fi eebbaa qopheessuuuf maallaqa oolchuu

2. Gochaawwan ala-ga'iinsa hawaasummaa deeggersuuf.

3. Maallaqaan miseensota deggeruuf.

Tokkoon tokkoon isaan armaan gaditti ibsamaniiru:

Ala-ga'iinsa Hawwaasumma: Muuxannoo Jumuha Fetweeli Zahra

Af-gaaffiin hundi akka agarsiisutti Juma'aa isaani gochaawwan ala-ga'iinsa hawaasa tola ooltummaa garaagaraa keessatti kan hirmaatu ta'uudha. Gochaawwan kуннеен Ramadaan Gasharee (ijoollee maatii hin qabne) waliin ayyaaneffachuu (uffataa fi nyaata akka kennaatti gumaachuu), fi dhukkubsattoota fi warreen dullooman daawwachuuudha.

Gaafatamtuu B1(4)

Sosochii maallaqa walitti qabame, Gaafatamtuu B1(4), kan armaan gadi dubbate:

*Wayita taateewan tola ooltummaa qopheessinu,
miidiyaa hawwaasummaa keenya irratti
dhoobuun miseensota kakaasna. Caalmatti,
Juma'aa waliin mari'achuun dukkubsattoota
Phaawulos Qul. keessa kanneen qoricha fi geejjiba
hin qabneef gargaarsa goona, dabalaanis
maallaqa walitti guurra yoo barbaachisaa ta'ee
argameef. Jumuhaan uffata walitti qabuun nyaata
bituun gaashiree fi namoota dulloomoo gargaara.
Dabalataanis nuti dhukkubsattoota musiliima
waliin hospitaala keessatti Ramadan kabajna.*

Gaafatamtuu B1(10)

Caalmatti gochaawwan isaan ibsuuf,
Gaafatamtuu B1(10) akka jedhe:

*Nuti hawaasa musiliima yeroo Ramadaanaa
ni gargaarra; qarshii walitti qabna
akkasumas isaan waliin ciree nyaanna.
Dabalataanis nuti Juma'aa biroo waliin
walitti dhufuun ciree ganama bilcheessueerra.*

Wayita buusiin ji'a xiqqatuttis, Juma'aa namoota Masjiida deeman irra qarshii barbaaduun gochoowwan akkasii hirmaanna.

Ala-ga'iinsa Hawwaasummaa: Muuxannoo Juma'aa Yuuniversiitii Haramaayaa

Bu'uuruma jabina dinagdee Juma'aa barattoota dubartoota yuuniversiitii Haramaayaan, gochaawwan ala ga'iinsa hawaasa garaagaraati qooda fudhateera. Fakkenyaaf, dubartoota Juma'aa masjiida naannoo ijaaruu keessatti shoora ol-aana taphatan, Qomee qarshii 39,000 haraaja hanga fudhachuutti. Erga Masjiida naannoo xumuramees, Juma'aa dabalataan mesjiidicha bareechuu irratti hirmaateera, handa har'aattis, baasii bishaanii fi ibsaa kaffalaa jirra (Gaafatamtuus B2 (2) and B2 (8)).

Juma'aan kun muummee tajaajila hawaasummaa irratti fuulleffatu qaba. Akka Gaafatamtuu B2 (9) tti, miseensonni muummeewan biroo keessatti si'aayinaan hin hirmaanelle gargaarsa irratti si'aayinaan hirmaatu. Juma'aan kun gadi of qabuun giddu galawwan daa'imman maatii hin qabnee, warra qaro-dhabeciyii, fi maanguddoota uffata, qalama, fi dabtara dhiyeessuufiin ni gargaara. Miseennonis ayyaanota Iidii fi Ramadaanaa hawaasawwan Musiliimaa naannawa jiran kanneen barbaadan faana ni dabarsu.

Deeggersa Dinagdee Miseensotaa: Juma'aa Fiitweel Zahraa

Akka hoogganaan Juma'icha ibsetti, Juma'ichi miseensota rakkoo maallaqa qabani gargaaruuf fedhii qabaatus garuu kanaan dura gaaffiin akkasii kan hin dhiyaatin ta'uu ibsiteetti. Dabalataanis isheen miseensi maallaqa jarjartiin barbaaduuf liqaa deebi'u kenneera. Haa ta'u maleec akka deetaa agarsiisutti, miseensonni haallii akkasii jiraachuu hin barre, af-gaaffii 6 handa 10 ta'an gaaffii Tarii Juma'aan miseensota maallaqa barbaadan nii gargaara gaafataman "lakki" jechuun deebisan. Haaluma wal fakkaatan, af-gaaffii 10 keessa 5 ta'uttis gaaffii Tarii Juma'icha miseensotaaf maallaqa nii liqeessa kan jedhuuf "Lakki" jechuun deebisan. haala dinagdee miseensota amma jiru ifatti waanti argisiisu hin jiru af-gaaffiwwan 10 keessaa 9 akka deebisanitti miseensonni Juma'aa barattoota maatii isaanitti hirkatanii fi dinadgee gaarii qaban fakkaataniidha.

Deeggersa Dinagdee Miseensotaa: Yuuniversiitii Haramaayaa

Akka af-gaaffii Juma'aa dubartoota Haramaayaatti, fedhii maallqa miseensota adda baasanii beekuun ulfaataa ta'us, Juma'aan miseensota gargaarsa barbaadan tajjabbii gochuun adda baasuun nama akkasiif durgoo ji'an kennaaf. Dabalataanis meeshaa qulqullina dubartoota, saamunaa fi tajaajila galagalchaa warra barbaadaniif tola ji'an dhiyeessa. Af-gaaffileen waqtii gargaarsa dinagdee akkasiin qooda:

Gaafatamuu B2 (9)

“

*Wayita yuuniversittiin sababa dhibee
koroonaaf cufametti fi manatti galletti,
miseensonni qarshii geejjibaa gara manaatti
ittii deebi'an hin qabne turaniiru. Wayita
waa'ee miseensota akkasii dhageenyetti,
qarshii walitti qabnee duubarattis ani
maatii bira nagaan ga'uu isaanin dhaga'e.
Miseensonni dhufanii rakkoo qarshiin qaba
hin jedhan kanneen biroon illee akka baran
hin fedhan, kanaaf gargaarsi Jumuha keessa
karaa keessoo (caasawaa hin taaneen) ta'a.*

Af-gaaffii biroon akka mulisetti caasa-maleessa amala gargaarsa dinagdee gaditti ibseera:

Gaafatamuu B2(9)

“

*Yeroo hedduu, miseensonni caasaan miti kan
deeggeraman sababni isaas xiinsammuu isaanii
waan miidhuuf. deeggersi yeroo baay'ee karaa
hiriyaa dhiyoo kennama. Haa ta'u malee, yeroo
misenonni karaa caasaa deggersa gaafatan,
Jumuhaan yeroo hunda deeggeruuf fedhii
qaba. Yeroo tokko tokko, boqonnaa semisteera
yeroo imalan qarshii geejjibaaf nii dhiyeessa.*

Af-gaaffii 10nan irra kan baratame, aadaa geggeessaa iftoominnaa jiraachuu isaati. Juma'aan kallattiin qarshii hin liqeessu, suuqii keessatti tajaajila tolaan ni kennuun duubaratti qarshicha kaffalu. Dabalataanis miseensonni caasa maleessaan akka hiriyyummaatti qarshii waliif liqeessu.

Deeggersa Dinagdee Miseensotaa: Juma'aa Sheemsiyaa Seelfiyaa

Akkuma Jumuha biroo, Jumuhan Dubartoota Yuuni-versiitii Walloo deeggersa dinagdee miseensotaa fi musiliimota miseensota alaa ni taasisa. Juma'aan qarshii garagalcha barruu nii dhiyeessa, akkasumas miseensotaa ofii isaaniiti humna hin qabneef bittaa meeshaalee qulqullina fi kitaabota amantii nii dhiyeessa.

Afi-gaafatamaan akka gabaasetti, yeroo miseensonni hundinuu qarshiif maatirratti hirkatanitti, isaan ammallee Juma'aaf qarshii nii gumaachu akkasumas miscensota gargaarsa barbaadaniif nii gargaaru. Isheen dabalataa akka ifoomsiteti Juma'aan miseensota dinagdee kamiifuu banana ta'uusaa sababni walitti qabamiinsa isaanii inni guddaan bu'uura amantaa waan ta'eef (Gaafatamtuu B3 (4)). Afi-gaafatamaa biroon akka jedhetti miseensi waliif qarshii nii liqeessu caasa maleessaan akkasumas garraamummaan wal gargaaru (fakkeenyaaaf uffata kennuun).

Saanduqa 13

Walii galatti, Juma'aan Yuuniversittii sadan hundinuu miseensota isaanii gidduutti hirmaannaa dinagdee guddaa, keessoон miseensota isaanii gargaaru (muraasni kallattiin, kaan al kallattiin) akkasumas alaan hawaasa naannoo isaanii gargaaru. Jumuhaan dubartoota yuuniuersiitii haromaaya akkaataa itti miseensota isaanii gargaaran irratti gammachuu guddaa qabu akkasumas akka musiliimaatti hojii isaanii godhachuun hawaasa naannoo isaanii gargaarsa gochuu isaanitti.

3.2.3 Gartuulee Kadhataa Shamarranii

Qorannoonaan kun gartuulee kadhataa qalbifaman keessatti gama deeggarsaa fi gumaacha diinag-deen shaakalawwan garaagaraa argateera. Gartuun kadhataa jalqaba qo'atame, gartuu kadhataa ijomlee dubaraa Finfinnee giddu galasaa taasifate, Kiris-toos keessatti Obboloota ture.

Marii Garee Xiyyeeffannoo 0.3

Hundeessitooni akka jedhanitti buusiin:
*sirnaawaan ji'a ji'aan godhamu hin jiru;
baasiin sagantaa gaggeessuuf barbaachisu
qindeessitootaan cufama. Akka hundeessitootni
jedhanitti, miseensonni garri caalan barattoota
umrii 20'mman jalqabaa keessa jiranii fi maatii
saaniurratti hirkatanii jiraatan waan ta'aniif,
dirqama diinagdee miseensota isaaniirra
kaa'uu hin feene. Caalaatti immoo, kaayyoon
bu'uuraa gartuchaa hariiroo jaalala irratti
hundaa'e miseensota gidduutti uumuun,
yoo isaan deeggarsa maallaqaa barbaadan
sadarkaama sanatti akka dhumuuf dha.*
Sababni isaan deeggarsaa diinagdee irratti
hin xiyyeefanneef wayita gaafataman,
*yemmuu madaallii gaggeessanitti fedhiin mullate
deeggarsa diinagdee utuu hin taane, deeggarsa
hawaasummaa dha jedhan. Kanaaf, akka
piroojektii shaakalaatti, deeggarsa diinagdee
gochuuf akka salphatuufitti obbolummaa jaalala
irratti hundaa'e uumuurratti xiyyeeffatan.
Bifuma walfakkaatuun, tajaajilli hawaasaa
illee sadarkaawwan gartuu xiqqotti akka
raawwatameeru hundeessitooni himaniiru.
Fakkeenyaaaf, akka qaama hojii walitti miseensota
walitti hidhuutti gartuun kun bara darbe
daa'imman maatii hin qabne daawwataniiru*

(Hagayya 21, 2020).

Gama biraan immoo, gartuun kadhataa Abbaa Seenaa buusii ji'a ji'aanii ETB 10, kan baankiitti funaanamuu fi kaa'amu, taasisu. Qarshichi wayita cidhaa, dhalootaa, eebbaa fi awwaalchaa fa'itti kennaa bituuf oola. Buusii ji'a ji'aanii dabalaataan yeroo barbaachisutti miseensonni qarshii dabalaataa ni buufatu. Garri caalaan isaanii kan soorama ba'anii fi jirenya gaarii waan qabanif waayee deeggarsa maallaqaa miseensotaa argachuu yaaduun akka isaan hin barbaachisne gaafatamtoonni deebisan. Dabalataanis, gaafatamtoonni 6'n hundi garee isaanii keessa maallaqa liqeefschuu fi liqeessuun akka hin jirre yogguu himan, muraasni immoo gaafichatti iyuu dallananiiru. Haa ta'u iyuu malee, gartuchi maallaqa bu'e tajaajila hawaasummaa kan akka daa'imman maatii hin qabneef kitaabilee fi uffataa dambii bituu fi sirreemfamoota seeraaf saamunaa fa'aa dhiyeessuuf maayii itti ba'a.

Qorannoo gartuuwwan kadhataa dubartootaa, Itoophiyaa, tees-soo Naannoo Sidaamaa kan taate Hawaasaatti godhame keessatti, miseensotni sadaniiyuu buusii ji'aanii hammaan garaagara ta'e taasisu. Miseensonni gartuulee kanaa seenduubee diinagdee adda addaa irraa kan baba'ani dha. Muraasni dubartoota manaati; muraasni hojjettoota mootummaa wayita ta'an muraasni ammoo daldala mataa saanii kan qabani dha. Miseensi gartuuwwan qoratamanii tokko, miseensonni bobbocawwan tolchuudhaan waldaa isaanii keessatti caalbaasiin gurguruun galii akka argatan dubbatte (Gaafatamtuu C3 (1)). Miseensi gara biraan immoo maallaqa funaaname kana Ayyaana Dhalachuu Kiristoos daa'imman maatii hin qabnee fi karaarra jiraatan wajjiin dabarsuun tajaajila hawaasaa keessatti kan ittiin hirmaatan akka ta'e himti. Gartuun kun meeshaalee uffataa dhiyeessuufiin sirreemfamoota seeraaf illee ni gargaara (Gaafatamtuu C3 (9)).

Gaafatamtuu C3 (3)

“

*Dubartii abbaa manaa hin qabne ijoollee
afur qabdutu turte. Ayyaana Dhalachuu
Kiristoos waliin kabajuuf mana ishee
deemne. Wayita nuti mana ishee deemnutti
tajaajila ibsaas ta'e taa'umsa irra
taa'an hin qabdu turte. Gartuun keenyas
dubartittii kan gargaaree fi erga kaanserii
harmaatiin duutees, hamma dandeenye
daa'imman ishee gargaaruu ittuma fufne*

Gaafatamtuun biraan wayita isheen maatii dhukkubsachiisuuf Finfinnee turtetti, miseensonni gartuu kadhannaal ishee Hawaaas-aatti ijoollee ishee kan gargaaranii fi deddeebii isheetiifis maallaqa kennaafii akka turan dubbatti (Gaafatamtuu C3(4)). Dabaluunis, gartuuleen muraasni, miseensota isaanii rakkatan, keessumattuu hojiilee daldala qabiyyee miseensota isaanii ta'an kan akka hotee-lotaa keessatti carraa hojii umuufiin ni gargaaru.

Maree Garee Xiyyeeffannoo 0.4

Gartuuwan kadhataa qorataman kanneen keessatti diinagdeen miseensota deeggaruun akka walga'iwwan biroo keessattiitti badaa hin mul'atu. Akka hirmaataan tokko marii garee xiyyeeffannoo keessatti dubbatetti, gartuuleen kunneen deeggarsa diinagdee akka kaayyoo bu'uuraa isaaniitti hin ilaalani, garuu immoo bifaa sirnaawaa hin taaneen jaalala miseensota gidduu fi duudhaa kiristaanummaa isaanii irraa ka'uun ba'aa diinagdee waliif nii qooddatu

(Fulbaana 29, 2020).

3.3 Miira Ramadamuu fi Enyummaa Hawaasummaa:

3.3.1 Walitti Dhufeenyawwan Qor-hawaasummaa fi Walga'iwwan Dubartootaa Amantii keessaatti Deeggarsa Miseensotaa

Maashilow (1954), hojisaa beekamaa caasaa fedhii irratti hojjete keessatti, gartuuwan hawaasaa keessatti fedhiin miira dabalamuu fi fudhatama argachuu jiru akka fedhii uumaamaa dhala namaatti kaa'a. Hojiin saa ergasii waggoota kurnan hedduuf qeqawwanii fi keessa deebiwwan hedduun irra ga'us, hubannaan bu'uuraa nama akka bineelda hawaasawaatti kaa'u amma illee qorannoowwan hedduudhaan mullatee jira.

Qorannooleen adda addaa jijjiirama suuta suutaa, niwuroobaayolojikaalii, fi hawaasummaa irra dhaabbachuudhaan hawaasummaan namaa uumama isaarraa ka'uu nii deeggaru (Toomasiloo, 2014) (Yaangi, 2008) fi (Vigineerii, 2020). Kanaaf, akka uumama hawaasawaatti, fedhiin ramadamuu akka "murteessituu fayyummaa qor-qalbii fi qaamaa gaariitti" hubatama (Kiichen, Wiiliyaamsi & Galii-naa, 2015).

Hawaasummaan dhala namaa kan uumamaa ta'uusaa irraa ka'udhaan, fedhiin ramadamuu Baamisterii & Leeyiriin (1995) yaadriimeen isaa kan taa'ee jiruu fi kan dhallii namaa hariiroo nama gidduu cimaa, gaarii fi umrii qabu yoo xinnaate qabatee turuu fi uuumuuf dhiibbaa dhaabbataa ta'e kan qabudha".

Dabalataanis, hirmaannaan amantii irra deddeebi'aan fi eenyummaan hawaasummaa cimaan fayyummaa qor-qalbii jabaataatti hidhamee kan jiru dha (Giriifildi & Maarkis, 2007).

Dubartoonni dubartoota biroo amantii walfakkaatu, kanaaf immoo dhuudhaa fi ilaalcha addunyaa walfakkaatu qaban faana gartuu hawaasummaa uummachuun kun, ibsituu fedhii bu'uuraa dhala namaa armaan oliiti.

Sirna deeggarsaa hawaasummaa uumuudhaan, miseensonni walga'iwwan kanneenii fedhiwwan bu'uuraa kan uumamaa isaanii guuttatu. Akkuma mariin armaan gadii ibsutti, gartuuleen kunneen miseensota isaanii muddamaa fi ulfaatina irraa akka gaachanaatti fi bakka wallaansa dhuunfaa, yaaddoo, dhiphuu fi rakkolee miiraa biroo hir'isuutti kan gargaaraniidha.

Argannoowwan kanaa gaditti dhiyaatan bu'uura walitti dhufeenya hawaasummaa fi miira ramadamuu kanaan akka hundee fayyummaa qor-qalbii fi tasgabbiitti hubatamuu kan qabani dha. Tokkoon tokkoo saamudaa qorataman amaloota garaagaraa agarsiisanis, qorannoon kun gartuuleen saamudaaf filataman hundi miseensota isaanii sirna deeggarsa hawaasummaa kan dubartoota uumamaan fi jaalalaan wal hubatan akka dhiyeessan argateera. Gaaftamtoonni wayita walga'iwwan kunneen isaanii maal akka ta'anii fi miseensota akkatti ilaalan ibsan miira ho'aa agarsiisaniru. Seeneffamni isaanii asii gaditti dhiyaateera.

3.3.2 Obbolaawwan Okkotee³: Jaalala Warra Tokkummaa Xuwwaa

Akkuma kutaa seesaa keessatti ibsame, walga'iwwan Xuwwaa bu'uura amantii cimaa ta'e kan miseensonni akka obbolaattii fi maatii tokkootti keessatti wal ilaalani dha. Kanarraa kan kan ka'es, deeggarsi hawaasummaa bu'aa barbaachisaa walitti dhufeenyisaaniti.

Maree Garee Xiyyeeffannoo 0.5

A Hlrmaataan maree garee xiyyeeffannoo tokko akka jedhetti hirmaattonni walga'iwwan kanneen akka waan dirqamawwan amantii itti galmaan ga'aniitti ilaalu. Kanaaf, akka isa walitti dhufeenyawwan hawaasummaa baratamootti "kennanii-fudhachuu" utuu hin eegiin walii isaanii kan gargaaraniidha. Tokkummaa Maariyaamii qalbfatame irratti, miseensonni jaalalaan walii isaanii obboleed jedhanii waamu. Akka Gaafatantuun tokko jettetti, miseensonni waan hunda waliin quoddatu. Fedha dhabuun kan hin jirree fi walga'iin isaanii jaalala walii fi kabaja waliif qaban irratti kan hundaa'e dha. Gareen qorannoo kunis haala nama harikisu, kan miseensonni bilisaan fi jaalalaan walitti dhufan qalbifateera. Tokkummaa Medaaniyaalemii Finfinnee jiru keessattis, miseensonni olloota walitti dhiyoota waggoota kurnan lamaa oliif waliin jiraatan dha. Miseensi Tokkummaa kanaa tokko waa'ee jirenya dhuunfaa, ijoolee isaanii, gaa'ilila isaanii, biyya isaanii fi kkf dabalatee waan kamiyyuu akka haasa'an himteetti. Mata dureen daangaadhaa ala jedhamu hin jiru.

Qorannoo isaanii Tokkummaawwan walfakkaatan keessatti, Fileemenii & Zennebeen (2016) waliti dhufeenyjaalala irratti hundaa'e walfakkaatu argataniiru. Walitti hidhamiinsi hawaasummaa, bashannanni, fi inshuraansii hawaasummaa akka wantoota walga'iwwan kanneen beekamtii gonfachiisan ta'an dubbataniiru.

³ Kubbayyoo tokko, xuwwaa keessaa dhuguun akka mallattoo tokkummaatti ilaalama. (ibsa kana caałuuf miiljalee 1 ilaali adaraa).

Miseensonni yeroo bal'inaa fi dhiphinaatti walii isaanii gargaaruun irraa kan eegame dha. Tokkummaawwan miseensonni isaanii dhiirota ta'anin bifa walfaallessuun, walga'iwwan dubartootaa kan hawaasomanii fi sadarkaa baayyee olaanaan waliin dubba-chuun, walargiwwan Tokkummaan alatti dhimmoota dhuunfaa irratti kan mari'atanii fi hojillee akka qooddatanis, argataniiru. Hirmaattooni qorannoo isaanii akkuma warreen qorannoo kanaa miira ho'aa agarsiisuun, muraasni immoo walargiwwan ji'a ji'anii taphni jiraachuu fi akka mana ofiitti itti dhaga'amuu irraan kan ka'e si'ooinaaka akka eegan mirkaneessaniiru.

Gaafatamtuun Tokkummaa Maariyaamii Qusquwaam Bishoothu jiruu tokko, karoorsanii waa'ee siyaasaa haasa'uu baatanis, waa'ee tokkummaa fi nageenya biyyaa kadhachuuf dursa akka kennan himte. Tokkummaan kun isheef maal akka ta'ee fi walitti siqueenya miseensota gidduu jiru miira ho'aa ta'een akka armaan gadiitti ibsite:

Gaafatamtuu A3 (3)

“

Altokko tokko mana keetii dhiphina cimaa keessa taatee gara walargii kanaa ni deemta, garuu akkuma achi geesseen waa'ee saa hunda dagattee kolfitee, haasoftee, kadhattee, nyaathee, dhugda. Kanaafuu, walargiwwan kanneen ni eggatta. Ba'aan narraa bu'uun natti dhaga'amuu akkan godhee sitti himu hin beeku; altokko tokko wantoota maatii keessaan muddamee achi deemee, garuu gaafan mana dhufu, fooyya'een dhufa. Achi deemuu kootiin nan ajaa'ibama; dirqama yoo ta'e malee hin hafu. Achi deemuuf jecha waanin harkaa qabu kamillee nan dhiisa. Daa'imman kootillee guyyaa Tokkummaa irra akka na gaddisiisuu hin qabne ni beeku.

Akkas jechuufis itti fufte:

Miseensonni haala idileen ta'een wal hordofu. Fakkeenyaaaf, gaafan magaalaa ba'u, mana miseensa wayiitti bu'een akka isheen itti jirtu ilaala, fi miseensonni biroon illee gaafa mana koo bira darban kanuma godhu. Yoo miseensi wayii bilbila hin kaastu taate, nagaa ta'uu ishee baruuf mana ishee deeman.

Miseensonni gaa'ila, dhaloota, eebbaa fi sagantaa hawaasaa kan biroo irratti wal in gargaaru. Wayita, deeggarsa waliif godhan ibsan, gaafatamtooni sagalee tokkoon sagantaalee kanneen akka kansaaniitti akka lakkaa'an himan. Akka gaafatamtuun tokko jettetti:

Gaafatamtuu

“

*Gaafa miseensota keenya keessa tokko
sagantaa hawaasummaa wayii qabaatu, akka
kan keetti waan sitti dhaga'amuuf miira
gaafatamummaatiin achi deemta. Mana ishee
deemnee, alwaada ishee seenuun hanqina yoo
argine ofii keenyatti fudhannee raawwanna.*

Ta'uus, miseensi hundi sadarkaa walitti siqeenya wal fakkaatu hin qabu. Akka gaafatamtuun Tokkummaa Kidaane Mihiretii Bishoofstuu irraa taate tokko jettetti, sababa baay'ina miseensotaan yookaan hanqina qindeessii dursitootaan, tokkummaa fi walitti hidhamiinsa isaanitti ni hir'ata. Jি'atti altokko mooraa bataskaanaa keessatti walarguu irraan kan hafe, Tokkummichi dadhabaa akka ta'e himte (Gaafatamtuu A3 (2)). Deeggarsaa fi bu'aalee qor-qalbiin walqabatee, wayita hirmaatanitti miira itti dhaga'amu wayita gaafataman, gaafatamtooni hundi “jaalala, gammachuu, deeggarsa fi itti quufinsi” itti dhaga'amuu himan. Gaafatamtooni Tokkummaa isaaniin walqabatee waan itti dhaga'amu miira ho'aa fi boon-uun akka itti dhaga'amu, akka seeneffama asii gaditti gaafatamaa tokkoon dhiyaateetti ibsataniiru:

Gaafatamtuu A3 (3)

“

*Bu'aalee qor-qalbii akkamitti akkan ibsu hin beeku.
Kan nama biraatti hin himne waan qooddattuuf itti
quuftee deebita. Yooma furmaata hin argannellee,
fooyeen sitti dhaga'ama; miira abdiitu sitti
dhaga'ama. Hirmaachuu utuun hin jalqabiin dura,
nagummaan natti hin dhaga'amu ture. Wantoota
dhuunfaa hedduunin muddamaa ture garuu yogguun
achi deemuu fi namoota seenduubee garaagaraa
qaban faana hariiroo uumuu eegalu, ilaalchan ittiin
jirenya koo ilaalu naaf kenuun hariiroon Waaqa
wajjiin qabu akkan cimsadhu na gargaareera.*

Cuunfaatti, qorannoon kun jaalalli Tokkummaawwan keessa jiru, miseensonni muddama miiraa kan akka qofummaa fi dhiphuu irra boqochuu ibsuudhaan, fedhii hawaasummaa misesota isaanii guutuuf akka mala wallaansaa barataamaatti gargaaruu isaanii bira ga'eera.

3.3.3 Juma'aawwan Barattoota Shamarranii Yuuniversiitii

Dhiphina Mana Barumsaa Meedikaalaa keessa jiru faana Walsimsiisuu: Juma'aa Feetwel Zaahiraa

Qorannooleen Hiil, Gooyicochiyya, & Meerloo (2018), Niichita, Pirlog, & Rojoveenuu (2014) fa'an, akkasumas warra kaan hedduun godhaman, fedhii uumamaa barnoota meedikaalaa fi dhiphina isaan barattoota meedikaalaa irra ga'u akka "utuu itti hin baramiin haala mullachaa jiruutti" ajaa'ibsiihatu. Barattooni meedikaalaa muddamaan kan walqabatan dhiphuu, suusii, ga'umsa barnootaa gadi bu'e, fi yoo cime immoo, of aijeesuu fa'iif saaxilamoo dha.

Fedhiwwan haalaan walqabatan kanneen dura dhaabbachuuf, sochiileen Juma'aa Feetwel Zaahiraa Kollegeejji Meedikaalaa Barkumee Qulqullluu Phaawuloos, deeggarso barnootaa misesota isaatiif gochuu irratti kan fuullefate dha. Deeggarsi akkasii barattoota haaraa naannawa barnootaa haarawa faana walbarsiisuu; kitaabilee, suur-sagaleewwan, meeshaalee dubbisaa, gaaffilee qormaata darbanii fi yaadannoowwan dhuunfaa qooduufii; waliin qayyabachuu; abbaltoleen wal gargaaruu; fi gosoota barnootaa fi barsiisota murtaa'an irratti muuxannoo isaanii darbe qooduufi faa dabatala. Amiiraan yeroo ammaa (dursituun) kan eerte:

Gaafatamtuu B1 (1)

“

*Wantoota Juma'aan kun karoorfatee irratti
hojjetu keessaa tokko deeggarsa barnootaati.
Wayita barattooni haaraan mana barumsichaa
dhufan, barattootaa fi meeshaalee odeeefannoo
barbaachisu kennuu danda'an barbaaddanna.
Barattooni haarojni utuu hin seeniin durallee
itti in qophoofna. Erga isaan seenanii, qormaatilee*

Gaafatamtuu B1 (1) (...Kan itti fufe)

“

*darban warra buleeyyi irraa walitti qabnee
dhiyeessinaafi. Barattooni buleeyyiin warra
isaaniin gadii mata duree itti walif galan irratti
akka barnootaa dabalataa kennaniif ni mijessinaaf.
Miseensonni kitaabilee yookaan meeshaalee
fedhan biroo bilisaan gaafachuu danda'u.*

Dabalataanis, Juma'aan kun fedhii barnootaa isaanii jalaa akka iddo baqaatti illee ni gargaara. Kanneen armaan gadii af-gaaffii barattooni akkatti Juma'aa fi naannawa dhiphinaan guutuu Mana Barnootaa Meedikaalaa faana wal simsiisan keessa kan fudhatamani dha:

Gaafatamtuu B1 (1), B1 (3), B1 (9) fi B1 (10)

“

*Sababan Mana Barnootaa Meedikaalaa
faana wallaansoorra tureefin Juma'aa deeme;
qabbanni natti dhaga'ame. Dhiphina mana
barnootaa keessaa yoo xinnaate torbanitti
altokko gadi bahuun sitti qabbaneessa. (B1 (1))*

*Deeggaramuun natti dhaga'ama. Gaafa
barataa meedikaalaa taatu, waan baayyeetu
ulfaataa dha. Waayee kanaa yogguu haasofnu,
dhiphuu kee siif hir'isa. (B1 (3))*

*Miira obbolummaa, miira ramadamuu, nagaa
sammuu kanatu naannawa haarawa dhiphinaan
guute fi maatii irraa adda bahuu faana akka
walsimsiistu si gargaara. Qormaatilee Mana
Barnootaa Meedikaalaa akka itti irra aanan
irratti bakka itti qajeelfamaa argattuu fi
muuxannoo kee quoddu dha (B1 (9) fi B1 (10))*

Akka gaafatamtoota 10 hundaatti, qo'annaawwan meedikaalaa uumamumaan qormaatan kan guute ta'uusaa irraan kan ka'e, mariwwan wayita miseensonni walga'an godhaman hedduun waa'ee barumsaati. Dhimmoonni akka jirenya dormii, jirenya hawaasummaa, jirenyaa dhuunfaa fi maatii gartuulee xixiqqoo hiriyoottaa Juma'aa keessatti haasa'amu. Gaafatamtoota 10

keessaa 7 dhimmoota dhuunfaa dhoksaan akka miseensota isaaniihti himan dubbatan; dhimmooti muraasi isaan irratti haasa'an qormaatilee doormii keessaa; qormaata kufuu fi dhiibbaasaa dandamachu; fi dhimmoota barnootaa, maallaqaa, fi maatii faa kan dabalatu dha.

Gaafatamtuu B1 (3)

“

*Akkuma beektu, Mana Barumsaa Meedikaalaa
keessatti rakkinni ijoon dhoohuu fi yaaddoodha,
kanaaf yogguu namni wayii dhimmoota
akkasii irratti icciin si haasofsiisu, nama
sana jajjabeessuu fi deeggaruuf yaalta.*

Gaafatamtuu biroon kan jette:

Gaafatamtuu B1 (4)

”

*Dhugaa dubbachuuuf, walga'ii Juma'aa
waliigalaa irratti dhimmoota dhuunfaa
hin haasofnu; isa caalaa, dhimmoota
dhuunfaa kan akka dhimmoota maatii
fi barnootaa gara gartuulee xixiqqotti
fidanna. Fakkeenyaa, hariiroo fi jireenya
hawaasummaan walqabatee rakkooleen
yoo jiraatan, walif gorsa kennuun keessa
wal baasuuf ni tattaafanna. Yoo inni hin
danda'amne immoo, warra buleeyyi kan
caalaatti miseensota gargaaruu danda'an
affeeriuf illee yaalii ni taasisna*

Sadarkaan walitti dhiyeenya Juma'aa keessa jiruu namoota namaraa fagoo ta'anii hanga warra baayyee siqaiitti kan garaagarummaa qabu dha. Gaafatamtooni baay'een hariiroo walii isaanii gidduu akka "obbolummaa" tti ibsani.

Gaafatamtooni sadarkaa walitti dhiyeenya miseensota gidduu jiru irratti yaada isaanii akka itti fusfee jirutti ibsatan:

Gaafatamtuu B1 (4) fi B1 (5)

“

Akka dhuunfaatti, baay'ee walitti siqna jedheen yaada. Yogguu walagarru, seeqanee gammadaa nagaa wal gaafanna. Walii keenya arguudhaaf hawwiin egganna. Walga 'iiwwan keenyaa baay'ee bashannansiisoo fi anillee Juma'aa kana waggoota 5'nan darban kana keessa bakkatti hariroo hundarra gaarii ta'e uumee fi baayyee irraa fayyadameettin ilaala. Hariiroon ani miseensota muraasa kan ammati mooraa keessa hin jirre faana qabaadhe, kanan haga ammaa qabaadhe keessaa kan gammachuun guute dha. (B1 (4))

Nuti baayyee walitti siqna. Mooraa keessatti gaafa walitti dhufnu, yeroon nuti itti wal hin hammanne hin jiru. Tariitii, sababa lakkofsaan xinnoo taanee fi namni hundi wal beekuuf ta'a. Altokko tokko guyyaa tokkotti si'a lama yookaan sadii wal hammannaa. Hariiroo baayyee walitti siqueenya qabu dha. (B1 (5))

Jireenya barnootaan alatti deeggarsa hawaasummaan kanneen walqabataniin, gaafatamtoonni hundi, warri baay'inaan hin hirmaannellee, miseensonni gadda, eebba, cidha, fi da'umsa akka hirmaatan walii galu. Beeksisonnii ta'iwwan akkasii miseensota hundaaf kan ta'uun fi hirmaachuu illee ni jajjabeeffamu.

Kutaan Juma'aa Qulqulluu Phaawuloos irratti xiyyeeffate jecha gaafatamtuu yaada deeggarsa qor-qalbii miseensotaan walqabatee qabdu akka kanaa gadiitti walitti qabdeen kan gudunfamu ta'a:

Gaafatamtuu B1 (4)

“

Namoota nama hubatan faana gamtoomin qabaachuu fi hawaasa akkasii ijaaruun dhiibbaa qor-qalbii cimaa akka narratti qabaate amantiin qaba. Akka waan qaaama wanta na caalaa guddaa ta'e tokkoo ta'ettin natti dhaga'ama. Dabalees immoo, hawaasni akkasii yogguu amantiin

Gaafatamtuu B1 (4) (...Kan itti fufe)

“

*walqabtu, miira eegamuu siif kenna.
 Namoota akka keetiin fudhatamuun miira
 gaarii fi miira deeggaramuu si keessatti
 uuma. Gaaffilee amantii namoota biroo
 gaaffachuuf naan mijanne gaafachuudhaaf
 bilisa dha. Miseensoti beekumsa amantii
 fooyya'aa qaban jiraachuu waanin
 beekuuuf, deebii sirrii akkan argadhu ofitti
 amanamummaan natti in dhaga'am.*

**Wayita Waldhibdeen Sabummaa
 Yuuniversiitii Haramayaa keessatti
 mudatutti Obbolummaa Juma'aajiru**

Bu'uurri bulchiinsa siyaasaa Itoophiyaa keessa jiru federaalizimii sabummaa ta'uun dhimmoota ofiin of bulchuu, qoodama qabeenyaa, fi himannaawwan cunqursaa siyaasaa irraa kan ka'e gartuuwan sabaa garaagaraa gidduutti muddamaa fi waldhibdee fideera. Muddamooni kunneen bifa dhorkamuu hin dandeenyeen yuuniversiitota biyyattii keessatti faca'uun, mormii fi walitti bu'uunsa barattootaas sababa ta'eera. Akka Addaamuu (2013) tti, guutummaa biyyattiirraa walitti dhufuu barattootaa irraa kan ka'e, yuuniversiitileen “Itoophiyaa keessatti bakka lola sabummaa olaanaa” akka ta'u sodaan jedhu dabala jira.

Yuuniversiitiin Haramayaa bara 1954 keessa baha Itoophiyaa Harar keessatti hundeffame. Hawaasa Musiliimaa Afaan Oromoo dubbatuun lafa dhuunfatame keessatti argamuu isaan, yuuniversiitichi bara 2014 yeroo barattoonni karoora mootummaan magaalaa guddittii gara lafa qonnaa marsanii jiraniitti baballisuuuf qabate morman irraa kaasuun giddu gala walitti bu'iinsaa kan turee, fi waldhibdeen 2017 immoo fedhii barattoonni humni waraanaa mooraa keessaa akka bahaniif qabanirraa kan madde ture (Ashinee, 2019).

Haalota akkasii keessatti, Juma'aan kun miseensota isaaif bakka qaamaan fi miiraan itti baqatan ta'eefi.

Gaafatamtuu B2 (6)

“

Haramayaa keessa waldhibdeewwan saba irratti hundaan hedduun kan turaanii fi wayita waldhibdeen akkasii ka'an miseensotni Juma'aa namoota jalqaba nu dhaqqabani nu millatanii fi yoo waa turellee kan nu gargaarani dha. Yeroo tasgabbiin hin jirretti, walii wajjiin turreerra.

Deeggarsa miseensota wayita naannoyni siyaasaan ho'aa kanatiit kun amala Juma'aa shamarranii Haramayaa isa ijoo ture. Akka gaafatamtuu tokko himtetti:

Gaafatamtuu B2 (1) fi B2 (4)

“

*Jeequmsi saba irratti hundaa'e hmmaataan
Haramayaa keessa waan jiruuf, waa'ee
dhimmoota nagaa, tokkummaa, fi fuuldura
biyattii gaarii uummuu irratti haasa'u fi
yaalii taasisneerra. Siyaasni sabummaa akkatti
hafu irratti haasofneerra. Yeroo hundayyuu
waa'ee nagaa in dhimmamma ture. (B2 (1))*

Gaafatamtooni biroon dabaluun:
*Sababa Juma'aan kun namoota saba garaagaraa
irraa ijaaramee fi Juma'aan kun Oromiyaa
keessatti argamuuf, akkatti wal danda'uun fi
tokkummaan jiraannu irratti haasofneerra. Sirna
duudhaa Itoophiyaa durii akkatti deebisnu irratti
mari'anneerra; akkatti amantii adda addaa wajjiin
wal danda'uun jiraannuu fi akkatti waldhibdee
amantii giidduu furru irratti dubbanneerra. (B2 (4))*

Gaafatamtuu B2 (1)

“

*Juma'a miseensonni Juma'aa seenduubee
sabummaa garaagaraa Itoophiyaa keessa babba'ani
garuu amantii tokko qabna, jaalalaan walii
jiraanna; wal dandeenya, walii keenyaa fi aadaa
walii keenyaa ni kabajna. Gartuuwwan sabaa
biroo fi aadaa isaanii danda'uun baradheen jira.*

**Gaafatamtoonni irra deddeebiidhaan
gahee Juma'aan haalota siyaasaa
rakkisoo Yuuniversiitichaa keessatti isaan
dandamachiisuuf qabaate kan kaasanii
fi aadaa wal danda'uu ofii tokkummaa
guddifachuu isaanii mirkaneessaniiru.**

As akka miseensi tokko dubbattetti, wayita abiddi, haleelaan poolisii, fi sochiin barattootaa turanitti, miseensonni waliin kan turanii fi miseensonni biroon mooraa keessa akka turaniis jajjabeessaa turani.

Wayita muddama siyaasaatti hiriyootaa isaanii eeguu biratti, miseensonni Juma'aa shamarranii, gaa'ilä, siyaasa, diinagdee, qor-qalbii, fi tuttuqaa saalaababalatee mata dureewwan baayyee irratti haasa'aniiru. Gaafatamtoonni waayee da'immanii, humna hojiitti makamuu, fi diinagdeen hirkatoo ta'uu dabalatee waayee dhimmoota hundaa akka haasa'aniif akka jajjabeessan jabeesanii himaniiru. Miseensonni muuxannoowwanii fi qormaatilee dhuunfaa illee waliif ni qoodu.

Saanduqa 14

Akka gaafatamtoonni B2 (3) fi B2 (7) himanitti, miseensotaaf leenjiwwan guddina dhuunfaa ni kennamu. Haa ta'u malee miseensonni biroon, sabummaa garaagararaa irraa waan walitti babba'aniif muddamoonni siyaasaa marii dhimmoota siyaasaa irratti godhamuu booddeetti hambiseera. Hariiroo miseensota gidduu wayita ibsan, gaafatamtoonni walii isaanii gammachuudhaan "**obboloota**" wayita jedhan gaafatamtuun tokko Juma'icha "**jirenyä**" ishee jettee waamti.

kaan immoo tokko kan biraatti akkatti siquu fedhe irratti hundaa'uun hariiroon garecha keessa jiru garaagarummaa akka qabu mullisaniiru. Dhimmoota dhuunfaa qooduu yookaan yoo namni wayii isaan faana iccitii qooddateef wayita gaafatamanitti, gaafatamtoonni 10'n hunduu "eyyeenii" deebisani. Haalota muraasa keessatti, hariiroon miseensota gidduu erga miseensonni eebbifamanii Haramayaan gadhiisaniillee akka turu gaafatamtoonni dubbatanii.

Gaafatamtuun tokko hariiroo miseensota waliinii irratti laphee cabeen ibsa kanaa gadii dhiyeessiteetti:

Gaafatamtuu B2 (1)

“

*Nuti obboleettiirwani. Obboleettiin kee yoo
beelofte, soorata kee ishee faana ni qooddatta.
Juma'aan kun namoota Itoophiyaa hundarrraa
babba'anin ijaarame; Miseensota seenduubee
sabummaa biraa irraa dhufan qabna garu
ammallee nuti akka maatiiti. Utuu waa narra
ga'ee, akka waan dhiiga taanee keessaa akkan
ba'uuf na gargaaru, anis kanuman godha*

Akkuma miseensonni dhugaa ba'an walitti dhufeenyi miseensoona hojimaata Juma'aa qofaatti kan daanga'e miti. Bu'urumaan jirenya isaanii waliin jiraatu, waliin dubbisu, qilleensas fudhatu. Miseensonni guyyoota gammachuu fi rakkisoo kan akka cihdaatti, eebaatti fi gaddaatti wal in gargaaru. Yeroo miseensota Juma'aa faana dabarsan miira itti dhaga'amu gaafatamtootni wayita gaafataman, miira itti quufinsa hafuuraa fi foonii cimaa ta'e ibsatani. Gaafatamtuun tokko akkas jette:

Gaafatamtuu

“

*Yoon sababa hanqina maallaqaaf natti
tolaa hin jiru ta'e yookaan sababa
qabxiin koo gadi bu'eef yoon gaddaa
jiraadhe, gaafan Juma'aa faana wal
argu gammachuutu natti dhaga'ama.
Dhiphina sammuu keerraa hir'isa.*

Miseensi biraan maatii irraa adda bahuu fi qophummaan itti dhaga'amuurraa akka dandamattuuf Juma'aan kun ishee gargaaru himte. Barreeffamni cittiun miseensa wayii, kan miira guddina dhuunfaa fi aanga'ummaa ibsu armaan gadii dhiibbaa waliigalaalaa Juma'aan qor-qalbi irratti qabu gudunfa:

Gaafatamtuu B2 (4)

“

*Yogguu qofaa taatuu fi garee wayii keessa
jirtu miirri sitti dhaga’amu gargari. Yemmuu
miseensota Juma’aa wajjiin taatu, wantoota ati
hojechuu akka hin dandeenyeye yaaddu hojechuu
akka dandeessu akka sitti dhaga’amu godhu.
Sababa, walga’iwwan keessatti dubbisuu fi
hirmaachuu qabduuf, dandeettiwwan haasaa
taasisuu akka guddifattu si gargaara.*

3.3.4 Gartuulee Kadhataa Shamarranii

Biriitaanikaan kadhata akka haasaa namni qaama olaanaa yookaan Waaqa, waaqolii tolfamoo, wanta baratamaa garas ta’e, yookaan humnoota uumama seerratan wajjiin taasisuutti ibsa. Kadhata gochuun gareenis ta’e dhuunfaan, amantaa hunda biratti kan baratame dha. Hammuma “yaadni sababawaan falaas-amaaf ta’e innis amantiif ta’a” (Haamaan, 2020).. .

**Shaakalli kadhataa ballinaan mullatu kun
qorannoowwan saayinsawaa hidhaa
sirrii kadhataa fi fayyummaa qor-qalbii
gidduu jiru argataniif ka’umsa ta’eera.**

Kiyaanii, Mohaammadi, & Poowuraamad (2011) gartuulee barattootaa lama qoratani - kanneen kadhhatatti qabamanii fi hin qabamne. Argannoowwan kunis fayyaa waligalaa isaanii keessatti adda addummaa hiika qabu agarsiisiiru. Qorannoon kun amantaa fi amantii irratti hirkachuun barattooni akka dhiphuuwwan miira kakaasanii fi mijaa’ina dhabuu qaamaa faa akka to’achuu danda’aniif isaan gargaareera. Qoranno MaakKaaloch & Paarkis-Istaam (2018), hirmaattonni akka kadhhataniif yookaan waayee rakkoo dhuunfaa yaadaniif baajureedhaan ramadamanii isa booda to’annoo miira isaanii fi hubannoo rakinichaa irratti akka gabaasan godhaman. Yaaliwwan lameen keessatti, warri kadhata keessa turan ilaalchaa fi fudhatamummaa miiraa olaanaa qabaachuu gabaasani. Haa ta’uyyu malee, gara caalu kadhati dhimma amantii waan ta’eef, jalqabuma hiika amantiirraa qorannoon kan safaramuu hin dandeenyeye waan ta’eef, qorannooleen armaan olii daangaa saayinsawaa kan hin qabne miti.

**Ta'us, qorannoon kun faayidaa qor-qalbii
gartuuleen kadhataa miseensota isaaniif
kennan akkuma gaafatamtoonni himan,
kadhata gurmuuunii keessa "itti quufinsi
hafuuraa" akka jiru ni hubata. Kanaaf,
argannoowwan gartuulee ibsuu keessatti,
walitti dhufeenyaa fi deeggarsa hawaasummaa
asii gaditti jiran biratti, shaakalumti kadhataa
gamtaan ta'uunsaas tasgabbii sammuu
miseensotaaf kan gumaachu dha.**

Faayidaalee qor-qalbii kadhataa kanneen biratti, walga'i-iwwan akkasii akka waldaa deeggarsa hawaasummaat-tis ni tajaajilu. Muuxannoon gartuulee qoratamanii tokko tokkoon armaan gaditti ibsameera.

Obbolummaa Ijoollee Dubaraa Kiristaanaa: Obbolummaa Kiristoosiin

**Akkuma hundeessitoonni garechaa himan,
garee kana uumuuf mul'anni ture "Ijoollee
dubaraa Kiristaanaa cimoo, waan hundaan
hidhatan fi aanga'an uumuu" dha.**

Kaayyoon isaanii inni ijoon miseensotaaf dirree bilisaa uumuun qormaatilee isaaniirratti akka dubbatan, sirna deeggarsa dhiyeessuu, fi ijoollee dubaraa kiristaana aangomsuu dha. Garechi, bocuma isaarraa deeggarsa hawaasummaa irratti kan fuulleffatee waan ta'eef hundeessitoonis kun hojii garechaa isa bu'a qabeessadha jedhanii amanu. Hanga kanatti, gareen kun ji'a ji'aan miseensota garee namoota 4 yookaan 5 qabutti quoduun akka miseensonni garecha keessatti hariiroo walitti siqe qabaatan in godha.

Walga'iin garechaa inni guddaan dhimmoota amantii irratti xiyyeefata. Mata dureewwan biroon kan akka siyaasaa, maatii fi hariiroo immoo gartuuwwan xixiqqoo keessatti haasa'amu. Walga'iin akkamiin akka godhamu wayita gaafataman, gaafatamtoonni walga'iwwan isaanii "bashannansiisoo fi hafuura kan qabu" ta'uu fi hirmaannaan miseensotaaf cimaa ta'uu deebisan. Walga'iin isaanii Sambata waaree booda saatii 3 kan fudhatuu fi saatiwwan sadeen kanarra waan guddaa buufachuuf akka dhama'an qindeessitoonni ni dubbatu. Miseensonni kana caala walarguuf fedhii qabaachuu kan ibsanii fi walga'iisa beekamaan alatti muraasni bunaaf akka boodatti hafan himan. Akka

gaafatamtoonni jedhanitti, miseensonni hawaasummaa keessatti boodatti harkifatanillee garecha keessatti hirmaanna ho'aa qabu. Hirmaattuuun marii garee xiyyeeffannoo tokko muuxannoo gartuu kadhataa qindeessuu keessatti qabdu akka itti aanee jirutti ibsiteetti:

Marii Garee Xiyyeeffannoo 0.6

Fakkeenyaaaf, gartee xiqqaa koo isa jalqabaa keessatti, altakhaa bunaaf walarginnee irraa jalaan, qormaatilee dhuunfaa illee bannee waliif qooduu eegalle. Gartuu xiqqaa kan biraa keessatti immoo, Paarkii tokkummaa daawwachuuuf deemneerra. Kolfinee kan taphannee fi erga garee xiqqaa jijiiranneellee quba wal qabna. Hariiroo sirrii uumuudhaan, dhimmoota amantii qofa utuu hin taane, marii mata dureewwan hunda irratti ni jajjabeessina. Walga'iwwan ji'aanii keenya keessatti illee mata duree garaagaraa dabaluuf nii dhamamaana. Cimdiiwwan walfuudhan muuxannoo isaanii nuuf qooduu kan arginee, fi Weerara kanaan dura dubartoota kiristaanaa milkaa'an fidnee miseensota keenya faana walbarsiisuuuf karoorfannee turre.

(August 21, 2020)

Miseensonni walii isaaniin "obbole" kan jedhanii fi sagantaalee hawaasummaa irratti wal nii gargaaru. Waliigalatti, gareen kun dirree deeggarsa hawaasummaa walitti galaa ta'e miseensota isaaf uumeera. Hundeessitoonni piroojektii shaakalaa isaanii keessatti waan hojjetan haala itti aanee jiruun gudunfani:

Gaafatamtuu

Milkaa'inni keenya inni guddaan yeroo gabaabaa akkasii keessatti naannawa jaalalaan guute akkasii uumuu keenyadha. Bu'aa sagantaa shaakalaa keenya erga madaallee booda, fedhiiwwan biroof mijeessinee baachii itti aauuuf sagantaa fooyya'e nii bocna.

Loltoota Kadhataa Gartuu Kadhataa Abbaa Seenaa

Miseensonni gartuu haadholii Abbaa Seenaa waggoota 20 oliif waliin jiraachuudhaan baay'ee walitti kan siqani dha. Gaafatamtuun tokko isaan akka maatii guddaa waggootaaf waliin jiraatee akka ta'an himte. Gaafatamtoonni hundi miseensotaan 'obboleec' jedhu. Kadhataa isaanii torban torbaniin alatti, walarguun waliin waldaa ni deemu, waliin buna ni dhugu, yookaanakkatti jiran wal inlaalu. Deeggarsi hawaasummaa miseensotaan gidduu jiru walitti siqaadha; gartuu tokko keessa qofaa osoo hin taane, Idirii - gamtaa sirna awwaalchaa ganda jiru tokko keessa jirusi. Kanaaf, waggoota 20'n oli darbaniif wayita du'aatti, da'umsaatti, eebaatti, dhukkubaatti, fi cidhaatti walbira dhaabbataa turani. Miseensi garee tokko kan jettu:

Gaafatamtuu C2(2)

*Akkatti ibsu hin beeku. Gareelee hawaasummaa
hedduu argeera garuu deeggarsi abbaa
Seenaa keessa jiru adda. Maaliyyuu yoo
ta'ee walif jirra; baayyee wal deeggarra.*

Akka gaafatamtoonni jedhanitti, mariin isaanii garri caalu waayee daa'imman isaanii fi jirenya hawaasummaati. Daa'imman isaanitiif gooftaa ni galateeffatu yoo rakkoon jiraates ni kadhatu. Waayee siyaasaa haasa'u baatanis, dirqama isaanii akka ta'etti waan yaadaniif waa'ee biyya isaanii fi dhimmoota yeroo ni kadhatu. Miseensonni miira obbolummaa garecha keessa jiru qoodaniiru. Miseensi tokko kan jette:

Gaafatamtuu C2(2)

*"Akka fira hin taanellee nan irranfadha;
isaan obboleewwan kooti. Yoon waa
barbaade, isaan biran deema; dhimmoota
irratti ni mari'anna, walis ni ilaalla."*

Boqonnaa Afur: Marii

4.1 Seensa

Qorannoonaan kun kaninni jalqabe gama diinagdee fi qor-hawaasummaan aanga'ummaa dubartoota Itoophiyaa amantii keessa jiru qorachuudhaafi. Daataan miseensota kutaalee hawaas-amantii kanaa Itoophiyaa keessa jiran irraa kan funaanamee fi gaaffile af-gaaffii "mata dureen dursa kennameef" fi mata dureewan wayita mallattoon itti godhamutti itti aananii ka'an fayyadamuun kan secca'a'me dha. Argannooleen deeggarsi diinagdee miseensota keessoon, sochiilee tajaajila hawaasaa keessatti hirmaachuun, deeggarsi hawaasummaa miseensota gidduu, walitti hidhamiinsi foonii cimaan, fi miirri ramadamuu gadi fagoon miseensota keessa jiraachuun adda baaseera.

Gaaffiin irra deddeebiin marii garee xiyyeffannoo fi af-gaaffiwwan dhuunfaa keessatti dhiyaate qaamoni deeggarsaa walga'iwwan kanneen keessatti adda ba'an akka 'aangessummaa' tti ilaalamuu beekuuifi ture.

Kutaaleen itti aanan gaaffilee aangessummaa qorannoон kun deebisuuf aggaamuu fi kallattii gara fuulduraa ittiin bu'aan argame hojiitti hiikamuu danda'uun walqabatee argannoowwan kan keessatti ilaalamaniidha.

4.2 Barbaachisummaa Aangessummaa Haala Qabatamaan walsimsiisuu

Hubannoон aangessummaa garaagaraa hojirra oolmaa fi walitti dhufeenyaa hubannoo "aangoо" adda addaa armaan olii irraa madda. Fakkeenyaaaf, Jaarmiyaan Dubartootaa Mootum-moota Gamtoomanii hiikkoo aangessummaa armaan gaditti dhiyaate keessatti kallattiiwan "aangoо" sadan ilaalcha keessa kan galchu dha. Safartuuwwan aangessummaa walfakkaatan uumuudhaaf tarkaanfileen ejensoota idil addunyaan fudhataman kan akka Safartuu Aangessummaa Koorniyaa UNDP 1995 (SAK) ni jiru. SAK'n walqixxummaa koorniyaa addunyaaarra jiru safaruuf uumame. Kallattiiwan bu'uuraa aangessummaa sadeeniiн dhibamuu walqixxummaa koorniyaa safari: hirmaanna diinagdee fi murtoo dabarsuu, hirmaannaa siyaasaa fi murtoo dabarsuu, fi aangoо qabeenyalee diinagdee sochoosan irratti qaban (UNDp, 2004, p. 2017).

Haalota qabatamoo hawaas-aadaa dubartootaa sirreessuudhaaf bu'a qabeessummaa SAK irratti qorannooleen walfalmaniiru. Seyiid (2010) Awurooppaa giddu galeeffatuu bocamuu SAK irratti yoo xinnaate loogiiwan afur adda baasa. Keessaa kanneen qorannaan kanaaf barbaachisan loogii kaappitaalistii, loogii hayyoutaa, fi loogii amantiirraa walaba ta'uuti. SAK sekteroota hojii sirnaawoo fi beekumsaan deeggaraman irratti xiyyeefchuuudhaan yaada sochii diinagdee kaappitaalistii irratti kan bu'uureffame dha. Dubartoota sadarkaa olii/hayyoota dhaqqabiinsi barnootaa fi siyaasaa tookaan hidhannoон diinagdee isaanii hanqina qabuu qabachuudhaan, hirmaannaa dubartooni paarlamaа biyyooleessa keessatti qaban irratti illee ni xiyyeefata. Fi dhumarhatti immoo, akkuma yaada warra dhiyaa beekamaatti, SAK haalota amantii irraa walaba ta'uui irratti kan hundaa'e dha.

Seyiid (2010) SAK carraawan qabatamoo namoota amananii keessatti bu'aa buusuuf, amantiin akka dhimma filannootti ilaaluun fi dhaabbiidhaan aadaa Awurooppaanotaa giddu galeeffachuu caalaa hubannoон aangessummaa haala irratti hundaa'e fudhatamuun barbaachisaa ta'uui falma.

Akkasitti Aangessummaa haala qabatamaan wal simsiisuun tarsiimoowwan aangessummaa bu'aa buusan kan dubartoota haala hawaas-aadaa adda ba'e keessa jiran tokko tokkoon akkamittii fi hamma kamitti aangessummaa keessatti hirmaachuu akka qaban murteessuu isaan dandeessisu bocuuf fayyada. (Seyiid, 2010, p. 292).

Malli haalli qabataamatti gargaaramuun aangessummaa hawaasa tokko keessa jiru ittiin beekan kun marii arganoowwanii keessatti kanneen qorannoo kanaan dhimmi itti ba'ame keessa isa tokkoodha.

Marii Garee Xiyyeeffannoo 0.7

Hirmaataan marii garee xiyyeeffannoo tokko, walga'iwwan kunneen fakkii aangessummaa koorniyya isa baramaa yaada warra dhiyaarraigaa ka'uun namni wayii eegu hin kennani. Gartuulee kunneen diimokiraasi yookaan mirgoota namoomaa irratti hin mari'atani; bu'aa mullaturraan kan hafe jecha aangessummaa jedhuuyuu hin fayyadamanii. Ta'us, jaarmiyaalee hawaasa siivilii, quuqamtoota mirgoota namoomaa, falmitoota walqixxummaa koorniyya yookaan mootummaa caalaa dubartoota ltoophiyaa giddu galeessatti dhiyoo dha. Kanaaf, muuxannoo aangessummaa qor-hawaasummaa fi diinagdee ltoophiyaa adda ta'e kan ballinaan armaan gaditti dhiyaateeruuf ka'umsa ta'uun, walga'iwwan kunneen fedhii amantaan alaa miseensota isaanii gara guutuutti guddataniiru.

4.3 “Aangoo Waliinii” fi “Aangoo Keessoo”: Aangessummaa qor-hawaasummaa fi Diiagdee

4.3.1 Aangoo Waliinii

⌚ Jecha Ijoo

Aangoon waliinii: (Akka Rowlaandi (1997) jedhutti)

dandeettii kanneen biroo wajjiin wanta qofaa
hin danda'amne godhani dha. Sadarkaawwan
manaatti, hawaasaatti fi baballootti jijjiirama
fiduuf waliin hojjechuu gaafata..

Qorannoonaan kun walga'iwwan amantii dubartootaa kun kaayyoo
bu'uuraa kan amantii ta'uurra darbee, galma tokko ga'uudhaaf
akka dirree waliin itti hoijjetaniitti tajaajileera. Tokkoon tokkoo
garee galma tokko kan akkuma fedha jaraa adda ta'e baafatu.

Haalota muraasa keessatti, galmi tokkichi sun akka
dirqama amantiitti hawaasaaaf waa gochuu kan ta'ee,
fi galmi akkasii immoo sochiilee tajaajila hawaasaa fi
hawaasa naannoo keessatti hirmaachuudhaan raaw-
watama. Gartuulee biroof, galmi tokkichi, barnoota
hafuuraa fi haasawa bilisaa, kan miseensonni akka
gaaffilee gaafatanii fi qormaatilee isaanii irratti
haasa'aniif qilleensa mijataa uumuun raawwatamu
dha. Fi gartuulee biroo muraasaaaf immoo, galmi tokki-
chi sagantaalee jireenyaa ijoo ta'an keessatti akka wal
gargaaraniif hawaasa hiriyummaa cimaa qabu ijaaruu
kan ta'ee fi galmii akkasii immoo dhamaatii waliinii
gareetiin kan bira ga'amu dha.

Amalli bu'a qabeessi walga'iwwan kanneenii galma tokkicha bira
ga'uuf fedhii tokkoon tokkoo gartuulee dubartootaa keessum-
meessuu keessatti gegeedderamummaa ballaatu jira. Akkuma
qorannoonaan Tokkummaa irratti Fileemenii & Zennebeen (2016)
bartee kana akka qindoomina aadaa kan qorraabonni keessatti
akka fedhii isaaniitti mijeessuuuf gegeedderamummaa guddaa

itti qaban itti ilaalan, qorannoonaan kunis gegeeddaramummaan Juma'a Yuuniversiiti fi gartuulee kadhataa shamarranii keessaas jiraachuu argeera (Fileemenii & Zennebee, 2016, p.21).

Tokkoon tokkoo garee qoratamanii fedhii addaa miseensota isaanii guutuuf hojjetu. Fakkeenyaaaf, Juma'aawwan shamarran yuuni-versiiti qorataman sadan keessatti, gartuuleen caasaaf fi sochiilee amantii walfakkaata wayita qabaatan, tokkoon tokkoo gartuu fedhii addaa addaa fi galma adda addaatif socho'a. Juma'aan shamarran Qulqulluu Phaawuloos fedhii miseensota isa olka'aa waan ta'eef, naannawo barnoota rakkisa keessatti miseensota isaa barnootaan deeggaruu irratti xiyyeffata. Juma'aan Yuuniversiiti Haramayaa immoo, Yuuniversiitchi sochiwwan saba irratti hunda'anii fi tasgabbiin dhibuu waan rakkatuuf, miseensota isaaaf qilleensa waldanda'u fi tokkummaa mijataa ta'e uumuu irratti fulleffata. Gama biraan immoo, Juma'aan Yuuniversiiti Walloo yerochatti kan barbaadamu isa waan tureef, miseensota shamarranii isaaaf barnoota amantii kennuu irratti xiyyeffata.

Waayee gartuulee kadhataa fi Tokkummaawwan qoratamanii wanti walfakkaataan jedhamuu danda'a. Gartuun kadhataa Abbaa seenaa, kan dubartoota umriiisaanii dhuma 60'mmoota ta'e irraa ijaarame, fedhiiwan deeggarsa hawaasummaa guutuu irratti kan xiyyeffata ture. Miseensonni dubartoota ijoollee heerumsiisanii qaban, dhaloota mucaa akaakayuu isaanii kan simatan, fi rakkolee fayyaa kan argaaniidha. Sababa kanaa, gareen kun fedhiiwan hawaasummaa irratti xiyyeffata. Gama biraan gartuun kadhataa Obbolaawwan Kiristoos keessattii, kan shamarran umriiisaanii 20'mmoota jalqabaa ta'e irraa ijaaree, yaada /dirree muuxannoo walii qooduu uumuu irratti xiyyeffata. Gartuun kun miseensonni dhimmoota isaanii akka haasa'aniif fi muuxannoo isaanii qooduun warreen quxisuuf fakkeenyaa akka ta'aniif qilleensa mijataa kennaafi. Tokkummaawwan doormiitti gaggeeffaman keessatti, haasaan miseensota isaa warra ijoollee gidduutti godhamu jirenya barnootaanii irratti wayita fullef-fatu, Tokkummaawwan dubartoota heeruman irraa ijaaraman immoo, haasaan isaanii gara jirenya gaa'ilaa fi qormaatilee isaatti kan hedduummaatuudha.

Walga'iwwan amantii dubartootaan kunneen, hojii amantii isaaniin wayita wal fakkaatan, galmawwan amantiin alaa isaanitiin immoo gargaridha. Sochiin garee fedhii waliiniisaanitiin addatti kan murtaa'udha. Gegeedda-ramummaan kun dirreewan kunniin fedhaa miseensota

isaanaa jijijiiramu akka tajaajiluu fi dursa kennuu fi itti fufan isaan taasisa. Kanaaf, sadarkaan fi uumamni aangessummaa tokkoon tokkoo garee miseensota isaa irratti wayita hundaa'u, fedhiin waliinii isaanii fi hirmaannaan isarraa maddu, tokkoon tokkoo walga'ii dubartootaa "aangoo waliinii" miseensota isaanii wajjiin gaggeessuun gara galma isaaniitti socho'u.

4.3.2 Aangoo Keessoo

"Aanga'ummaan bakkeetti mullachuun dura keessootti kan jalqabuudha," (hirmaataa marii garee xiyyeffannoo Fulbaana 7, 2020).

⌚ Jecha Ijoo

Aangoon keessoo: kuufamaawwan keessoo hin qaqqabatamne kan akka ofitti boonuu, ofitti amanamummaa, of beekuu fi qabbanaa'aa ta'uu guddifachuutti hubatamuu danda'a (Niikaa, Reduwaan, & Aabbu-Sammaan , 2012).

Rowlaandis (1997 'aangoo keessoo' akka cimina hafuuraa fi addummaa tokkoon tokkoo keenya keessa jiruu fi dhugumatti dhala nاما kan nu taasisu jechuun hiike.

Aangoon keessoo kanneen biroo walqixatti kabajuu fi fudhachuuf, daandii of fudhachuun fi of kabajuun isa geesserra deemuun hojjeta. Qaamota keessoo aangessummaa armaan olitti salphifamanii dhiyaatan irraa ka'uun, walga'iiwwan amantii kunneen misessonni isaanii fedhiiwwan hawaasummaa fi diinagdee isaanii guut-tachuuf aangoo gamtaatti akka dhimma ba'aniif aangomsuu qofaa utuu hin taane, adeemsa of beekuu, of guddisuu fi of ga'uu keessatti miseensota isaanii illee keessoon ni jijjiiru fi/yookaan ni qoru. Kuni egaa karaalee lamaan yookaan tokkoo isaatiin raawwatama:

1. Enyummaa hawaasummaa amantii cimaa ta'e ijaaruudhaan

Akkuma qorannooleen agarsiisan, hirmaattonni garechaan waan adda bahaniiif, hirmaannaan amantii yeroo hedduu miira

eenyummaa hawaasummaa cimaa ta'e kan fidu dha, kanaaf fayyummaa qor-qalbii sadarkaa olaanaan sammuutti dhaga'amuu himu (Giriinfiildii & Maarkis, 2007; Leevin & Chaatersi, 1998).

Saanduqa 15

Miirri gammachuu, kaka'umsi, nagaan, aara galfiin, jajjabiji, bilisummaan, miirri guutuu ta'uu, miirri caalaatti ofitti amanaa ta'u fi miirri eegumsa argachuu hawaasa walga'iiwan kanneen hordofan keessatti itti dhaga'amuu gabaasuun, miirri itti quufinsaa gadi fagoo ta'e miseensota walga'iiwan kanneenii gaafatamaniin ibsameera. Miirri itti quufinsa hafuuraa fi haamilee kadhatuma mataa saarrraa fi gamtaa miseensotaa irraa argamu guutummaa keessoo, miira eenyummaa qabaachuu jabaa, of fudhachuu fi dhumarratti immoo ofitti amanamummaattii fi hamma ta'e immoo gara miira aanga'oo keessootti kan geessuudha.

2. Quunnamtiiwaan qor-hawaasummaa miseensota waliin godhamuun

Miseensonni walga'ii kanaa irra deddeebiidhaan walii isaaniin 'obbole' jedhu. Walitti siqueenyi kun gama tokkoon uumama isaanii irraa walga'iiwan kun matuma isaaniin kan amantii/hafuuraa waan ta'aniif fi bu'aa uumamumaan kan amantii/hafuuraa ta'u walga'iiwan kanneeniiti.

Hiriyummaa ho'aa dubartoota gitaaan isaaniin walfakkaatan faana qooddachuuun, bakkeewwan kunneen karaa walitti dhufenza qor-hawaasummaatiin guddina dhuunfaaf karaa ni banu. Miseensonni sirna duudhaa amantii isaanii irraa argataniin qeeqa malee wal ni hubatu.

Saanduqa 16

Fakkeenyaaaf, gareewwan adda addaa qorataman keessatti, haasaa taasisuu, garee dursuu, fi dandeettiwwan quunnamtii barachuu miseensonni himaniiru. Dandeettiwwan isaan hojimaata amantii qofa keessatti utuu hin taane bakka fedhetti hojiitti hiikan. Warri kaan dandeettii qusannoo, dandeettii yerootti fayyadamuu, fi dandeettiwwan jireenyaa dubartoota isaan dura karaa walfakkaaturra darbanii dhufan irraa fi hojilee sasalphoo akka dandeettii nyaata bilcheessuu yookaan yaada daldalaa walii quooduu fa'aa akka baratan dubbatan. Itti quufinsa hafuuraa fi qor-hawaasummaa walxaxaa fi fagoo ga'u miseensonni walga'iwwan kanneen irraa dhandhamatan dinqisiifachuuf, aboo amantiin duudhaa nama dhuunfaa fi qor-qalbii amantootaa bocuu keessatti qabu hubachuun murteessaa dha. Kanaaf, walga'iwwan kanneen dammaqiinsa dhuunfaa, ofitti amanamummaa fi fudhatamummaa dubartoota walga'iwwan kanneen hirmaatanii fooyessuu keessattis ni gumaachu.

4.4 Bu'a-qabeessummaa fi Soda Dhabamsiifamuu

Kutaaleen armaan olii haala aangessummaa argannoowan walga'iwwan amantii qorataman keessa jiru wayita abuuran, kutaan dhumaa kun immoo gaaffii barbaachisummaa gareewwan kanneen "dubartoota qaroomoof" qaban irratti ka'an kan deebisuut ta'a..

Gaafatamtoonni qorannoo kanaa walga'iwwan akkasii gara fuulduraatti maal akka ta'an wayita gaafataman, muraasni ijoolleentisaanii gareeleet kanneenitti makamuuf fedhii waan hin agarsiisneef yaaddoo qabaachuu ibsani. Warri kaan, itti fufanii jaallatamuu gartuulee kanneenii irratti wanti gaariin akka itti dhaga'amu himan. Gaafatamuun tokko amantiin seenaa keessatti bu'aa walitti fufaa qabaachuun, bu'aa walitti fufaa amantiin gara

fuulduuraatti qabaatuuf, achumaanis jaallatatummaa itti fufaa walga'iwwan amantif, wabii akka ta'e laafa keesse.

Haa ta'uuyuu malee, itti fufee akka jaallatamu gochuuf, mariiwwan barbaachisoon fedhii dhaloota hundaa walsiman akka jiraataniif hojii miseensotaan hoijetamu qaban akka jiran qorannoон kun arga-teera. Gartuuleen kunneen miseensotaa ilaalchaan adda addaa fi warreen duudhaalee amantichaatti hin amannellee keessummeessuun irra jiraata.

Marii Garee Xiyyeeffannoo 0.8

Akka gaafatamtuun tokko lafa keessetti, Juma'aa yuuniversiitii ishee keessa jirutti makamuuf fedhii qabaattullee, ishee fi hiriyaan ishee "Musiliimota hijaaba uffatan" isa aadaa sanaan waan walii hin galleef akka "qaama alaatti" bakkeetti hambifamaniiru (Hirmaataa Garee Xiyyeeffannoo, Fulbaana 29, 2020).

Kanaaf, walga'iwwan kanneen dubartoota ilaalcha hundaaaf banaa fi hammataa gochuun jaallatatummaa fi itti fufiinsa isaanii ni mirkaneessa.

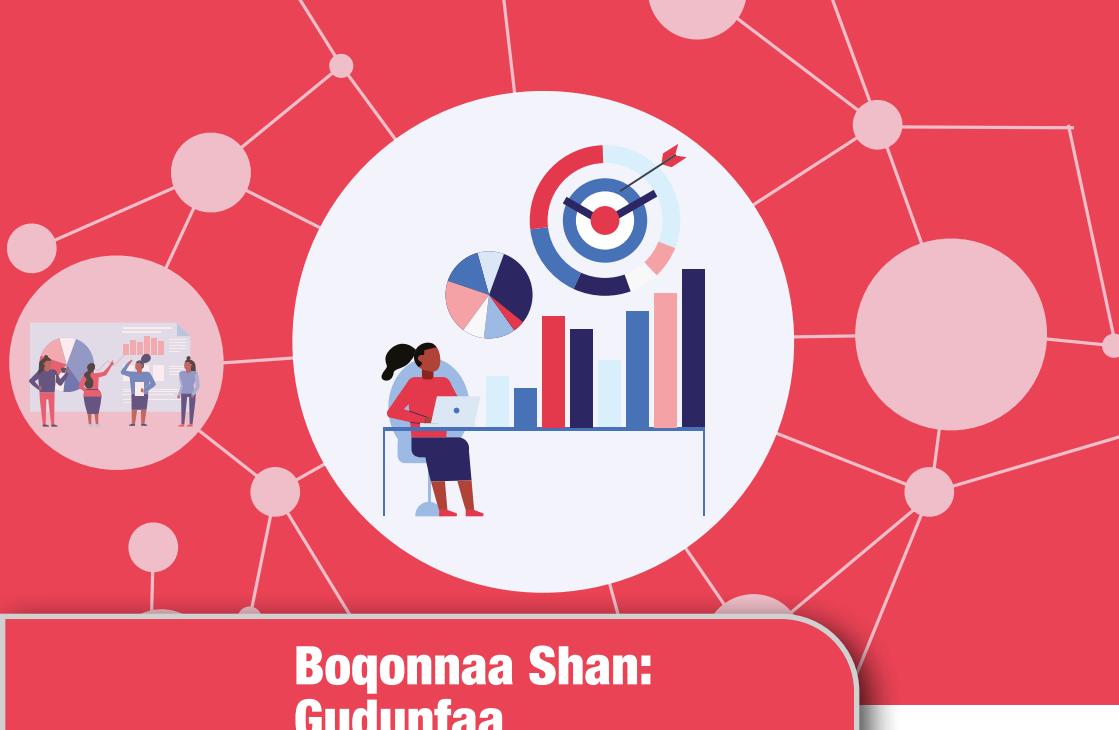
Gartuuleen kunneen sababoota garaagaraan dubartoota umrii hundaatti akka tolan qorannoون kun bira ga'eera. Dubartii umrii ijoollummaarra jirtuuf, akka bakka marii fi tikseetti kan ishee harkisuu danda'u wayita ta'u, dubartoota umriin raaganif immoo deeggarsa hawaasummaa fi tasgabbii gartuuleen kun kennaniin hawwataa ta'anii itti ni fufu. Kan armaan olii irraa ka'uun, barreessaan kun, hamma namni hawaasawaa ta'uu fi ramadamuun fedhuun jiraatutti fi hamma fedhiin amantii fi bifti hafuuraa jiranitti, jaallatatummaan gartuuleen kunneen dubartoota umrii hundaa biratti qabanis in jiraata, yaada jedhu qaba.

4.5 Muda fi Cimina Qorannoo Kanaa

Saxaxa irratti akka qajeeltoowwanii fi dhaabbileen amantii marii keessaan hambifaman godhamuun, qoodinsa amantii-koorniyaa akka qaama ijootti ilaaluu keessatti dhiibbaa qorannoo kanaa daangesseera. Qorannoون kun, qajeeltoowwan amantiiilee

yookaan dhaabbilee isaaniirratti irra-keessee gochuu dhiisuud-haan, addatti kutaalee hawaas-amantii xiinxaluu irratti kan fulleffate dha. Kanneen olii kana ilaaluun immoo xiinxala bal'aa kan taasisuudha. Haa ta'uyyuu malee, dhugaawan aangessum-maa dirree amantii keessa jiran barbaaduu keessatti kutaalee hawaas-amantii kanneen akka tuqaa ka'umsaatti fudhachuun haarummaa yaada kanaa ilaalcha keessa kan galcheedha.

Ciminii qorannoo kanaa inni olaanaan bal'ina saamuda isaa fi gadi fageenya daataa gartuulee adda addaa Itoophiyaa keessa jirani irraa funaanameedha. Kutaalee amantii mataa isaanii fi miseensota isaaniin alatti, yaadi namoota dhuunfaa falmii koorniyyaa-amantii irratti fiixee lamaanirra jiraniillee hammat-amee xiinxalameera. Kana gochuu keessatti, kutaalee amantii hin abuuramiin jiran irratti hubannoo waliigala fi yaadota naannawaa durii kaasanii jiran kan ittiin dinqisiifataman ilaaltuu haaraa kan kan kennuudha. Hunda caalaa immoo, damee kana irratti qorannoo caalaatti ammayyaa'e, caalaatti gadi fagaate fi caalaatti dhiibbaa uumuu danda'u akka godhamuuf bu'uura kan kaa'uudha. Qorannoон kun daandii haaraa baasuuf kan ba'ee fi akka godhes in abdatama.

Boqonnaa Shan: Gudunfaa

Qorannoonaan kun walga'iwwan amantii dubartoota Itoophiyaa gaaffii aangessummaa irraa ka'uun kan qalbifate, addatti immoo, carraa aangessummaa diinagdee fi qor-hawaasummaa kan abuure dha. Dudduubeen gaaffilee kanneenii falmii koorniyaa-amantii fi gidduu isaaniitii bakkatti walargan soquuf yaadameeti

Walitti qabamiinsa amantii qalbifataman shaakalawwan deeg-garsa diinagdee keessoo miseesotaa jiru mullisaniiru. Deeggarsi kun walitti siqeenna hawaasummaa fi dirqamni amantii tokko kanbiroof akka godhu ajaju, irraa kan maddee fi galma kaayyoon masakame dubartoonni kun bira ga'uuf qaban jiraatee miti. Bifa hin eegamneen, dubartoonni hirmaannaa hawaasummaa kan alaaf galteewwan diinagdee wayita walitti qaban qorannoonaan kun argeera. Kunillee dirqama amantii irraa kan madde dha. Garuu tariitii argannoonaan qorannoonaan kanaa bu'a qabeessi fi argamu inni olaanaan dhiibbaalee qor-hawaasummaa gartuuleen kun misseensota isaaniirraan geessisaniiidha. Waga'iwwan kunneen deeggarsa foonii, odeeffannoo fi hawaasummaa qofaa kan dhiyeessan utuu hin taane misseensota illee fayyummaa qor-qalbii isaanii waliigalaan gargaareera.

Saanduqa 17

Qorannoonaan kun dubartoonti walga'iwwan kanneen irraa deeggarsa hawaasummaa fi diinagdee argachuu wayita argatu, argannoowwan kanneen caasaalee aangoo amma jiraniif akka qormaataatti hubannoo aangessummaa waaltawaan walsimsisuuf yaaleera. Kanaaf, qorannoonaan kun walga'iwwan kanneenii fi ibsama baratamaa adda ta'e isaan ittiin aangessummaa ibsan dincisiifachuuf aangessummaa qoqquodee ilaluu qaba ture.

Akka Niibee & Baartilinki (2019) eeranitti, "yaadni dubartoota walaboomsuuf amantii keessaa bahuu isaan gaafata jedhu yaraa qofa utuu hin taane, qoliffannaan bifaa biraa kan uumuu, fi ergama dubartootaa fi karaa ittiin barmaatileen amantii jirenya dubartootaa fi hariroo isaanii bocuu isaan dandeessisu kan hin hubanne dha." Qorannoonaan kun akkaataa itti dubartoonti Itoophiyaa gaaffilee walqixsummaa koorniyatiif amantii isaanii dhiisuu utuu isaan irraa hin barbaadii ofisaanii itti aangessan irratti mari'ateera. Yaada aangessummaa alaa raawwachiisuun alatti aangessummaa haallan qabatamaa isaanii keessatti akka hojitti hiilkanif, mirgoota dubartootaa nii kabaja.

Kanaaf, qorannoonaan kana dincisiifachuuf ijoo kan ta'an hubannoowwan lamatu jiru:

1. Hafuurummaa hubachuu yaada handhuuraa walga'iwwan kanneenii. Kanaaf, bu'aaleen dhiyaatan hundii fi kamillee hundeen isaanii duudhaalee amantii ta'u hubachuu; fi
2. Barbaachisummaan aangessummaa haala qabatamaan walsimsisuuf akka galma of milkeessaa kan safartuuwwan isaa dhuunfaadhaan tokkoon tokkoo garee dubartootaan ba'u ta'u hubachuu dha.

Cuunfaatti, qorannoonaan kun fiixeewwan koorniyaa-amantii gama lamaanirraa yaadonni ragaa quubsaa malee dhiyaatan akka irra deebiin madaalamen yaada dhiyeessa. Gama tokkoon, hawaasni amantaawaan, yaada dubartoota aangessuu jedhu siyaasarraa adda baasuu qaba. Gama koorniyaa immoo, qooda duuchaamatti amantii akka meeshaa cunqursaatti lakkaa'u, qorannoonaan kun dhimmooni amantii fi koorniyaa qoranno, falmii fi bociinsa imammataa

Saanduqa 17 (...Kan itti fufe)

keessatti yaada amantiin alummaa boodaa, haala qabatamaa fi hunda hammataan akka raawwataamu waamicha godha. Mirgi bilisummaa amantii mullifachuu fi hojiirra oolmaan walqixxummaa koorniyaa eenyuunuu kan gatii baasisu ta'uu hin qabu; isa caalaa lafatti walitti dhufan mijeffachuu walfaana akka hojjetan dhaammata qorannoон kun.

Kallattii Gara Fuulduraa: Mullistuuwwan Argannoolee Qorannichaa

Kutaaleen itti aanan bu'aalee aangessummaan diinagdee fi qor-hawaasummaa hawaasa amantii dubartoota Itoophiyaa keessatti qabu kan dhiyeessanii fi xiinxalaniidha. Kutan bal'aan kun mullistuuwwan gara fuulduraa qorannoо kanaa dhimmoota garaagaraaf kan kaa'u dha.

Haala Wajjiin Jijiiramuu fi Adda Ta'uu fi Faayidaa Walitti Qabamiinsa Kanneenii irratti Hubannoo Uumuu fi Dingisiifachuu

Mullistuuun baayyee jalqabaa, fi tarii immoo inni baayyee barbaachisaan argannoowwan qorannoо kanaa qaamota hawaas-amantii kanaan dura hin abuuramneef xiyyeffannoo argamasiisuу dha.

Akkuma qorannoон kun argate, dubartoonni walga'iiwan kanneenii mataan isaaniiyuу bu'a qabeessummaa walga'iiwan isaanii hin beekani. Gaaftamtoonni erga bu'aalee walga'iiwan kanneen sirriitti ibsanii booda, wayita gareen qorannoо walga'iiwan isaaniin akka aanga'an nii amanuu jedhee gaafatutti, na'anii turani. Dubartoota kanneen qofaa utuu hin taane, dhaabbileen amantii walitti qabamiinsa kunneen jalatti qabaman illee, gumaa-cha gama amantiin alatti, duudhaalee walga'iiwan kanneenii kan

hin becknee fi dinqisiifannaan kan hin qabneefi dha. Dabaluunis, dhimmamtoonni dhuunfaa fi uummataa dhimmoota koorniyaa fi aangessummaa illee dubartoota amantiitti qabaman daga-chuudhaan, hirmaattota isaanii dubartoota ‘baratan’, ‘hayyoota’, ‘magaalaa’ tti daangessaniiru. Qorannoo haala qabatamaa irratti godhamu akkasii keessatti, seenaawwanii fi muuxannooleen seeneffaman dubartoonni mataan isaanii, dhaabbileen amantii isaanii, fi dhimmamtoonni biroon kutaalee hawaasaa bifaa haaraan ba’aa jiran kana akka hubatan isaan taasisa.

Walga’iwwan kunneen dhimmoota koorniyaa qofaaf akka dirreetti kan tajaajilan utuu hin taane, miseenso-taaf fi bakka buutota barbaachisoo walitti hidhamiinsa hawaasaa, wal danda’uu, fi ijaarsa hawaasaa irratti hojjetaniif akka dhaabbata wallaansaa fayyum-maa sammuutti illee ni tajaajilu. Akka hirmaataan marii garee xiyyeefannoo tokko ibsetti, walga’iwwan akka kanaa hawaasa Itiyophiyaa kan ijaaranii fi jiraachisanii, fi duudhaa wal danda’uu fi tokkummaa Itoophiyaa kan calaqqisiisani dha.

Aangessummaa Hawaasaa fi Uummataa isa Caaluuf Walitti Qabamiinsa Kanneen Deeggaruu

Mullistuu lammataa qorannoo kanaa dhiibbaa isaan dhimmoota koorniyaa fi hawaasummaa irratti qabaniif barbaachisummaa walga’iwwan kanneen deeggaruu fi gurmeessuu baasee mullisuu dha.

Uumamni gartuulee kanaa hamma mootummaa fi qaamonni dhuunfaa hirmaannaa walga’iwwan kanneenii itti gidduu seenan daangessu hubachuun barbaachisaa dha. Kanas ta’e sana, deeg-garsi godhamu galateeffachuu irraa jalqabuu danda’a.

Gaafatamtoonni dhaabbileen amantii dubartoota isaanii aanges-suu keessatti dadhaboo ta’uu himan.

Dhugaan jiru dubartoonni amanan walii isaanii kan deeg-garanii fi gargaaran ta’anillee, dubartoota aangomsuu keessatti hubannoona dogoggoraan hawaasa amantaawaa

keessa akka yaada siyaasaan butameetti ni jira. Karaan ittiin ilaalcha sana jijiiran tokko bu'aa qabatamaa gartulee akkasii mullisuu fi isaan jajjabeessuu dha.

Gartuuleen kunneen miseensonni isaanii akka guddatanii fi of ibsanifi bilisummaa guddaa kennuufi. Kanaaf, yoo caaluu baatellee bu'a qabeessummaa kanaan qixxaatu dhaabbilee amantiirraa kennamuufi qaba. Dabaluunis, mootummaan, hawaasni siivilii, fi ejensooni gargaarsaa kophaa kophattii dubartoota aangomsaa irratti hojетaa waan jiraniif, tattaaffiin wal fudhataan fi wal deeggaraa ta'e dhaabbilee amantii fi walitti qabamiinsa kanneen wajjiin godhamu dhiibbaa olaanaa argamsiisa.

Kanneen armaan gadii karaalee deeggarsaa fi wal deeggarsaa hirmaattota qorannoo kanaan lafa kaa'amaniidha:

- ➔ **Walitti qabamiinsa biroo wajjiin muuxannoo wal jijiiruu fi leenjiwwan walii kennuu/walirraa fudhachuu;**
- ➔ **Dursitootaa fi barsiisota amantii irraa deeggarsa argachuu (fknf. Qajeelchawwanii fi meeshaalee dubbisu kennuufii);**
- ➔ **Dandeettiwwan hoggansaa, dandeettiwwan bulchiisaan, kkf irratti deeggarsa barnootaa fi barumsa gaggabaaboo kennuufii;**
- ➔ **Dubatoonni Walitti qabamiinsa kanneen keessa jiran sochiilee bu'aa diinagdee qabaatan irratti akka bobbo'aniif keessaa fi alaan deeggarsa maallaqaa gochuufii;**
- ➔ **Akka bakka dubatoonni itti gonfamanii fi deeggaramniitti mootummaa irraa beekamtii argachuu; gumaacha tajaajila hawaasaaf godhaniin hawaasa naannoo, yuuniversiitota, manneen amantaa fi masjiidota irraa beekamtin walfakkaatu argamuu kan danda'u; fi**
- ➔ **Jaarmiyaa Walitti qabamiinsa kanneen to'atu amantaalee keessattii fi gidduu isaaniitti uumuuf hojjechuu dha.**

Muldhistuuwan armaan olii irraa ka'uudhaan, gareen qoran-noo kun, qoranno kana afaanota hedduun maxxansuu biratti dabalataan, argannoowwan kana beeksisu fi dhimmamtoota hawaasa amantii fi dhimmamtoota uummataaf dhuunfaa dhim-moota koorniyaa gara daandii waldeeggarsaatti akka deemanif hirmaachisuuf, woorkishooppiiwan lama kan qopheessu ta'a.

Qoranno Kana Caaluuf Gorsa

Qorannoon kun walga'iwwan amantii dubartoota Itoophiyyaa durii kaasanii jiran kan qo'atee fi shaakalawwan aangessuummaa diinagdee fi qor-hawaasumma adda ta'an wayita argatu, dhiibbaan hawaasummaaf aadaa walga'iwwan kanaa walxaxaa fi fagoo deemuu akka danda'an illee argateera. Qorannoon ammaa kun beekumsa bal'aa durii kaasee jiru kan walitti qabamiinsa kunneen kennuu danda'an keessa muraasa qofaa tuqe. Akka kanatti, barreessaan kun qorannoon bal'aan kallattii ilaachaa adda addaa hawaas-aadaa bira darbaman kanneen irratti abuur-raa akka godhan waamicha taasisa. Qorattooni faayidaalee miiraa fi fayyaa walitti qabamiinsa kanneenii yookaan gumaacha walitti qabamiinsakunneen nageenya, tasgabbii, waldanda'uu fi hawaasa ijaaruu keessatti qaban qorachuu ni danda'u.

Dinqisiifannaan

Namootaa fi jaarmiyaalee milkaa'inaan goolabamuu qorannoo kanaa keessatti deeggarsa godhan carraa kanatti fayyadamuun galata koo nan dhiyeessaafi. Dhabamuu walqixxummaa falmuuf fi mirgoota gartuu xinnoo fi saaxilamoo ta'anii akkatti eegaman soquuf beekumsa durii kaasee jiru kana beeksisuuf carraa ajaa'ibaa kana kennuu isaaniif dinqisiifannaan koo Giddugala Dagaagina Mirgootaa di Diimokiraasi (GDMD) fi Weerdiweet Feeloshiipiif haa ta'u. Hojjettoota GDMD hunda simannaa fi deeggarsa isaanii kan gabbinni qorannoo kanaa yeroo isaa eeggatee gammachuun akka xumuramu godheef galata guddaan qabaaf.

Kanneen daataa funaanan hundaa fi Oliiyaad Abarraa (Gargaaraa Qorannoo) adeemsa gabbina qorannoo kanaa keessatti gargaarsa godhan hundaaf galateeffachuu fedha. Deeggarsa gulaallii fi turjumaanaa taasissef Aanimaawu Aanteneh (Ph.D) galatan qabu ibsuufii illee nan barbaada. Gorsituu qorannoo kan taate Belaaynesh Teferaa (Ph.D) hordoffii ogummaa fi obsa, fedhii fi to'annooh ho'aa isheen taasifteef garaa koorraa nan galateeffadhaani. Addunyaa qorannoolee qulqullina irratti xiyyeefatan waliin na barsiisuuf gocha ajaa'ibaa raawwatteef nan jajadhaani. Beekumsi, qajeelummaan, fi amalli ishee kanaan dubbadhu caalaa karaa hedduun dhiibbaa anarraan ga'uusaan, ishee wajjiin hojjechuun koo dhugumatti gammachuun guddaa dha.

Dhumarratti, miirrii fi seenaan dhugaan isaan qoodan qorannoo kun akka galma ga'u kan taasisan waan ta'eef, gaafatamtoota qorannoo kana keessatti qooda fudhatan hunda galateeffachuu barbaada. Haqummaan akkan hojjadhe duwaaan abda dha!

References

- Abbink, J. (1998). An Historical-Anthropological Approach to Islam in Ethiopia: Issues of Identity. *Journal of African Cultural Studies*, Vol. 11, No. 2, 109-124.
- Adamu, Y. A. (2013). Causes of Ethnic Tension and Conflict among University Students in Ethiopia. *ATINER CONFERENCE PAPER SERIES No: EDU2013-0644*. Athens, Greece : Athens Institute for Education and Research.
- Ashine, Y. (2019). *Universities as Contested Terrain; Making Sense of Violent Conflicts in Ethiopian Universities* . Addis Ababa: CARD and NED.
- Baumeister, R., & Leary, M. (1995). The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin; the American Psychological Association 117(3)*, 497-529.
- Blair, E. (2015). A Reflexive Exploration of Two Qualitative Data Coding Techniques. *Journal of Methods and Measurement in the Social Sciences*, Vol.6, No. 1, 14-29.
- Burnard, P. (1991). A method of analysing interview transcripts in qualitative research . *Nurse Education Today*, 11 , 461-466.
- CEDAW, U. (2019, 03 14). *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*. Retrieved from United Nations: <https://digitallibrary.un.org/record/3801130?ln=en>
- Central Intelligence Agency. (2020). *Central Intelligence Agency: The World Factbook*. Retrieved from <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html>
- Council of Ministers Regulation No.466/2020. (2020, April 20). *A Regulation Issued to Implement the State of Emergency Proclamation No.3/2020 Enacted to Counter and Control the Spread of Covid-19 and Mitigate its Impact*. Retrieved from <http://www.moh.gov.et/ejcc/sites/default/files/2020-04/negarit.pdf>
- Diamant, J. (2017, 11 28). *Ethiopia is an outlier in the Orthodox Christian world*. Retrieved from Pew Research Center: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/11/28/ethiopia-is-an-outlier-in-the-orthodox->

christian-world/#:~:text=Orthodox%20Ethiopians%20are%20more%20likely,religious%20symbols%20(93%25%20vs.&text=Orthodox%20Christians%20do%20not%20make,Protestant%20and%2

FDRE Population Census Commission. (2008, 12). *Summary and Statistical Report of the 2007 Population and Housing Census Results*. Retrieved from [https://www.ethiopianreview.com/pdf/001/Cen2007_firstdraft\(1\).pdf](https://www.ethiopianreview.com/pdf/001/Cen2007_firstdraft(1).pdf)

Fereday, J., & Muir-Cochrane, E. (2006). Demonstrating Rigor Using Thematic Analysis: A Hybrid Approach of Inductive and Deductive Coding and Theme Development. *International Journal of Qualitative Methods* 5(1), 80-92.

Flemmen, A., & Zenebe, M. (2016). Religious Mahbär in Ethiopia: Ritual Elements, Dynamics, and Challenges. *Journal of Religion in Africa*, 3-31.

Frankenberry, N. (2018). Feminist Philosophy of Religion. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

Greenfield , E., & Marks, N. (2007). Religious Social Identity as an Explanatory Factor for Associations between More Frequent Formal Religious Participation and Psychological Well-Being. *Int J Psychol Relig.*; 17(3), 245–259.

Habele Selassie, S. (2003). *The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church Faith and Order*. Retrieved from The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church Faith and Order : <https://www.ethiopianorthodox.org/english/ethiopian/prechristian.html>

Hamman, A. (2020, May 18). *Prayer*. Retrieved from Britannica: <https://www.britannica.com/topic/prayer>

Hammerschmidt, E. (1963). A Brief History of German Contributions to the Study of Ethiopia. *Journal of Ethiopian Studies V 1. No.2*, 30-48.

Harvard University. (2020). *Harvard University: The Pluralism Project*. Retrieved from Harvard University: <https://pluralism.org/jum%E2%80%99ah-the-friday-prayer>

Haustein, J. (2014). Pentecostal and Charismatic Christianity in Ethiopia:A Historical Introduction to a Largely Unexplored Movement. *Multidisciplinary Views on the Horn of Africa; Hatem Elliesie (ed.)*, 109–127.

Hill, M., Goicochea, S., & Merlo, L. (2018). In their own words: Stressors Facing Medical Students in the Millennial Generation. *Med Educ Online*. 23(1).

Hussain , M. (2012). *The Five Pillars of Islam: Laying the Foundations of Divine Love and Service to Humanity*. Kube Publishing Ltd.

References

- Jensen, M. (2019). Why are women more religious than men? *Research Gate*.
- K. Hammarberg, M. Kirkman, & S. de Lacey. (2016). Qualitative research methods: when to use them and how to judge them. *Human Reproduction 31(3)*, 498-501.
- Kirkley, E. (2000). Rational mothers and infidel gentlemen: Gender and American atheism,. *Syracuse University Press*.
- Kitchen, P., Williams, A., & Gallina , M. (2015). Sense of belonging to local community in small-to-medium sized Canadian urban areas: a comparison of immigrant and Canadian-born residents. *BMC Psychology 3(18)*.
- Kiyani, R., Mohammadi, A., & Pourahmad, E. (2011). Investigating the effect of prayer in increasing the mental health of college students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences 30 (2011)*, 1875 – 1877.
- Knibbe, K., & Bartelink, B. (2019). Religion, Secularism, and Women's Empowerment. *Religion and European Society: A Primer*; (pp. 125–141).
- Levin, J., & Chatters, L. (1998). Religion, Health, and Psychological Well-Being in Older Adults: Findings from Three National Surveys. *Sage Journals 10(4)*, 504-531.
- Maslow, A. (1954). *Motivation and Personality*. Harper & Row, Publishers, Inc.
- McCulloch, K., & Parks-Stamm, E. (2018). Reaching Resolution: The Effect of Prayer on Psychological Perspective and Emotional Acceptance. *Psychology of Religion and Spirituality* .
- McElroy, W. (2005). Religion and American Feminism. *Society, 42*, 28-31.
- Merriam-Webster. (2020, 11 26). *Merriam-Webster; Empowerment* . Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/empowerment>: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/empowerment>
- Nechita , F., Nechita , D., Pirlog , M.-C., & Rogoveanu , I. (2014). Stress in medical students . *Romanian Journal of Morphology & Embryology 55(3)*, 1263-1266.
- Nikkhah, H., Redzuan , M., & Abu-Samah , A. (2012). Development of 'Power within' among the Women: A Road to Empowerment. *Asian Social Science 8(1)*.

- Nowell, L., Norris, J., White, D., & Moules, N. (2017). Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria. *International Journal of Qualitative Methods Volume*, 16: 1–13.
- Omar, A. M. (2017, December). *Praying Towards Al-Aqsa Mosque: A Study on Muslim Classical Sources*. Retrieved from ResearchGate: https://www.researchgate.net/publication/327986081_Praying_towards_al-Aqsa_Mosque_A_Study_on_Muslim_Classical_Sources#fullTextFileContent
- Oppong, S. (2013). Religion and Identity. *American International Journal of Contemporary Research* 3(6).
- Oxaal, Z., & Baden, S. (1997, october). *BRIDGE;Development-Gender Institute of Development Studies University of Sussex*. Retrieved from Gender and empowerment: definitions, approaches and implications for policy Briefing prepared for the Swedish International Development Cooperation Agency (Sida): <https://www.bridge.ids.ac.uk/reports/re40c.pdf>
- Oxford English Dictionary . (2020). *Psychosocial*. Retrieved from Oxford English Dictionary: <https://www.oed.com/>
- Palinkas, L., Horwitz, S., Green, C., Wisdom, J., Duan, N., & Hoagwood, K. (2015). Purposeful Sampling for Qualitative Data Collection and Analysis. *Adm Policy Ment Health*, , 1-2 September ; 42(5): 533–544. doi:10.1007/s10488-013-0528-y.
- Pew Research Center. (2012, 08 09). Retrieved from Pew Research Center: <https://www.pewforum.org/2012/08/09/the-worlds-muslims-unity-and-diversity-1-religious-affiliation/#identity>
- Pew Research Center. (2016, March). *The Gender Gap in Religion Around the World*. Retrieved from Pew Research Center: <https://www.pewforum.org/2016/03/22/the-gender-gap-in-religion-around-the-world/>
- Pew Research Center. (2017, 11 8). *Orthodox Christians are highly religious in Ethiopia, much less so in the former Soviet Union*. Retrieved from Pew Research Center: <https://www.pewforum.org/2017/11/08/orthodox-christians-are-highly-religious-in-ethiopia-much-less-so-in-former-soviet-union/>
- Pew Research Center. (2018, June 13). *Why do levels of religious observance vary by age and country?* Retrieved from Pew Research Center : <https://www.pewforum.org/2018/06/13/why-do-levels-of-religious-observance-vary-by-age-and-country/>
- Rivers, J. (2007). Law, Religion and Gender Equality. *The Ecclesiastical Law Society*, 25-52

References

- Rowlands, J. (1997). *Questioning Empowerment Working with Women in Honduras*. Oxfam.
- Ryan, F., Coughlan, M., & Cronin, P. (2009). Interviewing in Qualitative Research: The One-to-One Interview. *International Journal of Therapy and Rehabilitation*, 16(6)309-314 DOI: 10.12968/ijtr.2009.16.6.42433.
- Statista. (2020, 07 22). *Ethiopia: Total population from 2009 to 2019, by gender*. Retrieved from Statista: <https://www.statista.com/statistics/967834/total-population-of-ethiopia-by-gender/#:~:text=Total%20population%20of%20Ethiopia%202019%2C%20by%20gender&text=This%20statistic%20shows%20the%20total,to%20approximately%2056.07%20million%20inhabitants>.
- Stinson, R., Goodman, K., Bermingham, C., & Ali, S. (2013). Do Atheism and Feminism Go Hand-in-Hand?:A Qualitative Investigation of Atheist Men's Perspectives about Gender Equality. *Secularism and Nonreligion*, 2, 39-60.
- Syed, J. (2008). A context-specific perspective of equal employment opportunity in Islamic societies. *Asia Pacific Journal of Management*, 25(1), 135-151.
- Syed, J. (2010). Reconstructing gender empowerment. *Women's Studies International Forum* 33, 283–294.
- Tefera, B., Marloes Van Engen, Jac Van der Klink, & Schippers , A. (2017). The Grace of Motherhood: Disabled Women Contending with Societal Denial of Intimacy, Pregnancy, and Motherhood in Ethiopia. *Disability & Society* 32:10, 1511-1532.
- Tefera, B., Van Engen, M., & Schippers, A. (December 2018). The Experiences of Children With Disabilities and Primary Caregivers On The Social Inclusion of Children With Disabilities In Ethiopia. *International Journal of Child Youth and Family Studies* 9(4), 146-167.
- Trading Economics. (2020). Retrieved from Trading Economics: [https://tradingeconomics.com/ethiopia/population-female-percent-of-total-wb-data.html#:~:text=Population%2C%20female%20\(%25%20of%20total%20population\)%20in%20Ethiopia%20was%20reported,compiled%20from%20officially%20recognized%20sources](https://tradingeconomics.com/ethiopia/population-female-percent-of-total-wb-data.html#:~:text=Population%2C%20female%20(%25%20of%20total%20population)%20in%20Ethiopia%20was%20reported,compiled%20from%20officially%20recognized%20sources).
- Tomasello, M. (2014). The ultra-social animal. *European Journal of Social Psychology, Eur. J. Soc. Psychol.* 44, 187–194.
- UNDP (2004). *Human Development Report: Cultural Liberty in Today's Diverse*. New York Oxford University Press.

- UNPO (2020). Retrieved from Unrepresented Nations and Peoples Organization : <https://unpo.org/article/21787>
- UN Women. (2020). *UN Women*. Retrieved from <https://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/factsheet2.pdf>
- Vignieri, S. (2020). Social Animals Need Connection. *Science* 368(6493), 840-842.
- World Economic Forum. (2020). *Global Gender Gap Report 2020*. Retrieved from World Economic Forum: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf
- Young, S. (2008). The Neurobiology of Human Social Behaviour: An Important But Neglected Topic. *Journal of Psychiatry & Neuroscience*; 33(5), 391–392.

Akeekota

Akeeka 1: Qoqqodinsa Garee Saamudaa

SAAMUDA TUUTA A Waldaa Xuwwaa	SAAMUDA TUUTA B Juma'aa Yuuniversiitti	SAAMUDA TUUTA C Garee Kadhannaa
Saamuda Cita Tuuta A1: Waldaa Xuwwaa Mariyaamii Salaalee oromiyatti Sassaaba Odeeffanoo: Qorattoota dursan Karaale Sassaaba Odeeffanno: Daawwannaanii fi gaaffilee afaanii	Saamuda Cita Tuuta B1 Koollejji Qulqulluu Phaawuloos Miliniyeemii barattoota muslima jama'a Sassaaba Odeeffanoo: sassaabaa odeeffanoo 1 Karaale Sassaaba Odeeffanno: Gaaffii bilbilaa	Saamuda Cita Tuuta C1 Obboleettiwwan kiristoos garee kadhannaa dubartootaa Sassaaba Odeeffanoo: Qorattoota dursan Karaale Sassaaba Odeeffanno: Marii garee
Saamuda Cita Tuuta A2 Waldaa Xuwwaa Mariyaamii Walloo naanno Amaaraa Sassaaba Odeeffanoo: Qorattoota dursan Karaale Sassaaba Odeeffanno: Gaaffii bilbilaa	Saamuda Cita Tuuta B2 Yuuniversiitti Haramaayaan garee barattoota muslimaa dubratoota juma'a Sassaaba Odeeffanoo: Sassaabaa Odeeffanoo 2 Karaale Sassaaba Odeeffanno: Gaaffii bilbilaa	Saamuda Cita Tuuta C2 Garee kadhannaa dubartootaa Abbaa Seenaa Finfinnee Sassaaba Odeeffanoo: gargaaraa qorataa Karaale Sassaaba Odeeffanno: Gaaffii qaamaa
Saamuda Cita Tuuta A3 Waldaa Xuwwaa Maariyaamii Bishooftuu naanno Oromiyaa Sassaaba Odeeffanoo: Qorattoota dursan Karaale Sassaaba Odeeffanno: Daawwannaanii fi gaaffilee afaanii	Saamuda Cita Tuuta B3 Yuuniversiitti Walloo garee barattoota muslima dubratoota juma'a Sassaaba Odeeffanoo: sassaabaa odeeffanoo 3 Karaale Sassaaba Odeeffanno: Gaaffii bilbilaa	Saamuda Cita Tuuta C3 Garee kadhannaa dubartoota Hawaasaa Sassaaba Odeeffanoo: gargaaraa qorataa Karaale Sassaaba Odeeffanno: Gaaffii bilbilaa
Saamuda Cita Tuuta A4 Gaaffi gadi fageenya miseensota waldaa Xuwwaa Madihaniyalamii Finfinnee Sassaaba Odeeffanoo: Qorattoota dursan	Saamuda Cita Tuuta B4 Gaaffi gadi fageenya miseensaota barattoota jumaha Walloo Sassaaba Odeeffanoo: qorattoota dursan	Saamuda Cita Tuuta C4 Gaaffi gadi fageenya garee kadhanna dubartoota Finfinnee Sassaaba Odeeffanoo: qorattoota dursan

Akeeka 2: Gaaffiwan Afaani

2.1 Gaaffiwan Afaani dhunfaa⁴

Seensa

Duraan dursinee gaaffiiwan afaanii kanaaf hayyamamaa ta'uу keessanii galatoomaa. Gaaaffiwwan hardha waa'ee walitti qabamuу dubrtootaa amantaawoo ilaachisee akka akeekkatuuf nu fayyada. Kaayyoон qorannaа kanaа faayidaа hawaasummaa fi dinagdee walitti qabamuу dubartootaa fi jajjabeessummaa walitti qabamuу dubartootaa kan cimsan tahu isaanii kan qoratuudha. Gaaffiwwan armaan gadii qorannoof kan dhihaataniidha.

Kutaa 1

Gaaffi Baniinsaa: Gaaffii jalqabuu keeyaan dursa eenyummaa kee beeksiisi.

Gaaffiin dursa kan dhihaate afaan Amhariffaani, afaan dhalootaa gaaffataa fi gaaffatamaa ture. Gaawanffii asiin gaditti dhihaatan garuu turjumaana afaan oromooti.

- a. Garee umrii isa kam keessa jirtu?
20-35; 35-50; 50-75
- b. Eessa jiraatta?
- c. Gara yuunivarsiitii kam/eessa deemta?
(gaafatamtoota yuunivarsiitii juma'aa irra?)

Kutaa 2

Gaaffi Baniinsaa: waa'ee waldaa xuwwwaа/
juma'a yuunivarsiitii/ garee kadhannaa miseensa
keessanii nattii himuu danddeessu?

- a. Yoom waldaa Xuwwaa/juma'a yuunivarsiitii /
garee kadhannaatti miseensa taatan?
- b. Waldaa Xuwwaa/juma'a yuunivarsiitii/garee
kadhannaa miseensoota hangam qaba?

⁴ Gaaffiin dursa kan dhihaate afaan Amhariffaani, afaan dhalootaa gaaffataa fi gaaffatamaa ture. Gaawanffii asiin gaditti dhihaatan garuu turjumaana afaan oromooti..

- c. Waldaa Xuwwaa/juma'a yuunivarsiitii/garee kadhannaa yoom walitti qabama?
- d. Yeroo waldaa Xuwwaa/juma'a yuunivarsiitii/garee kadhannaa walitti qabaman yeroo hammam waliin dabarsuu?
- e. Waldaa Xuwwaa/juma'a yuunivarsiitii/garee kadhannaa osoo hin deemin hafeec si jala darbee beekaa? Eyyeen yoo tahee, sababoonni kee maal ture?

Kutaa 3

Gaafii Baniinsaa: Waa'ee waldaa Xuwwaa/juma'a yuunivarsiitii/garee kadhannaa gargaarsa diinagdee inni godhu yoo jiraate natti himi.

- a. Marii misceensootaa waliin , namoota waldaa Xuwwaa/juma'a yuunivarsiitii / garee kadhannaa alaan jiran qarshii yookaan meeshaalee gara garaa gargaartee beektaa?
- b. Atin waldaa Xuwwaa/juma'a yuunivarsiitii / garee kadhannaa keessatti nama qarshiin gargaartee jirtaa? Eeyyen yoo tahee hangam?
- c. Qarshiin sassaabamee akkamitti hojii irra oola? Gargaarsa godhamu irraa fayyadamaa taatee beektaa?eyyen yoo tahee karaa kamiin?
- d. Qarshii sassaabamee eenyulu bulcha? Qoqoodiinsi hojii wal fakkaataa waldaa tsiwwaa/jumaha yunivarsiitii /garee kadhannaa keessa ni jiraa? Eyyeen yoo tahe deebin kee, qoqoodiinsi kunneen maal fa'aa? Ulaagaaleen namoota kunneen itti filataman maal fa'a?
- e. Haalii diinagdee shamarran misceensoota waldaa tsiwwaa/jumaha yunivarsiitii /garee kadhannaa keessa jiran maal fakkaata? Namoota gargaarsa diinagdee barbaadan haala kamiin gargaartu?

- f.** Amala liqeessa yookiin liqa faaydaa dhuunfaaf yookiin hojjif olchuun waldaa Xuwwaa/ juma'a yuunivarsiitii/garee kadhannaa keessa ni jiraa?
- g.** Human diinagdee miseensoota waldaa Xuwwaa/ juma'a yuunivarsiitii/garee kadhannaa keessanni guddisuuf maaltuu ta'uu qaba jettuu?

Kutaa 4

Gaafi Seensaa 4.1: waa'ee amantiitiin ala waldaa Xuwwaa/ juma'a yuunivarsiitii kadhannaa keessan waliin waa'ee maalii mari'attuu?

- a.** Waa'ee maatii ykn gaa'eelaa miseensoota waldaa Xuwwaa/ juma'a yuunivarsiitii / garee kadhannaa waliin mari'attuu?
- b.** Waa'ee siyaasaa yookiin biyyaa miseensoota waldaa Xuwwaa/ juma'a yuunivarsiitii/ garee kadhannaa waliin mari'attuu?
- c.** Amaloonni waa'ee rakkoo dhunfaa mari'attu waldaa Xuwwaa/ juma'a yuunivarsiitii/garee kadhannaa keessanni maal fakkaata?
- d.** Miseensooni waldaa waldaa Xuwwaa/ juma'a yuunivarsiitii/garee kadhannaa keessanni hangam waa'ee rakkoo dhunfaa isaanii isin mariisiisanii beeku? Eyyeen yoo tahee deebiin keessan, mudaannoo isin quunname natti himuu dandeessuu?

Gaaffii Seensaa 4.2: waldaa Xuwwaa/ juma'a yuunivarsiitii/ garee kadhannaa hamma walitti dhihoodhaa?

- a.** Walitti dhufeenyi miseensoota waldaa Xuwwaa/ juma'a yuunivarsiitii /garee kadhannaa keessanni akkamitti ibsita? Obbolummaa? Hiriyyummaa? Yookiin wal irraa fagoo miseensooni waldaa Xuwwaa/ juma'a yuunivarsiitii /garee kadhannaa tokko akka walitti dhufeenza dhihoo qabdan ibsitu jiraa?

- b. Miseensoota waldaa Xuwwaa/juma'a yuunivarsiitii/garee kadhannaa waliin sababa amantiin alatti wal argituu? Eyyeen yoo tahee deebiin kee, sababoonni maal turan?
- c. Haalii wal gargaarsa yeroo gammachu yookiin yeroo gaddaa miseensoota waldaa Xuwwaa/juma'a yuunivarsiitii/garee kadhannaa maal fakkaata?
- d. Karaa barumsaatin wal gargaartuu? eyyen yoo tahee deebiin kee, haala kamiin? (miseensoota jumaha yuunivarsiitii qofaaf)
- e. Miseensa waldaa Xuwwaa/juma'a yuunivarsiitii/garee kadhannaa tahuu keetti maaltu sitti dhagahama?
- f. Fayidaa xiinsamuu misceensa waldaa Xuwwaa/juma'a yuunivarsiitii/garee kadhannaa tahuu keetti argattee maalii?

Kutaa 5

Gaaffiwan Xumuraa

- a. Xumurarratti, gargaarsi ati amantiin ala misceensa waldaa Xuwwaa/juma'a yuunivarsiitii/garee kadhannaa keetti argatte maalii? Shamarran biraan misceensa kana tahuun faayidaan argatan maal jette yaaddaa?
- b. Xumurarattiis, waldaa Xuwwaa/juma'a yuunivarsiitii/garee kadhannaa jajjabeessuuf maaltu tahuu qaba jetta, yookiin maal gorsita?

2.2 Marii Garee: Gaaffiwan Angawoota Waa'ee Saala Fi Mirga

Marii Ijoo 1: Yaadoota Qorannoo Irratti Ibsaman

- a. Gaaffiwan qorannoo sirri turanii?
- b. Fayidaan qorannoo kanaa maal ta'a?

- c. Daqaawwan qorannoo kanaa maal ta'u?
- d. Qorannoon kun barbaachisaadhaa?
Akkamitti barbaachisaa ta'uu danda'e?

Marii Ijoo 2: Ilaalchota Waldaa Xuwwaa/ Juma'a Yuunivarsiitii /Garee Kadhancaa

- a. Atin yookiin namni biraa misesensa waldaa
Xuwwaa/juma'a yuunivarsiitii/garee kadhancaa
tahee jiraa? Eyyeen yoo tahee deebiin kee ,
ilaalchi walitti qabanna akkanaa maali?
- b. Fayidaan amantiin alaa walitti
qabamuu akkanaa maali?
- c. Angeessumaan siif maali?
- d. Walitti qabamuun akkanaa angeessumaaf
dirree ta'uu danda'aa?
- e. Angeessumman akkanaa waa'ee amantiin
wal-qabatee barbaachisaadhaa?

Marii Ijoo 3: Amantii fi Waa'ee Saalaa

- a. Angeessummaan saalaa fi amantiin waan
wajjiin deemuu hin danda'amneedhaa?
- b. Amantiin patriyaarkii irratti dhiibbaa ni godhaa?
- c. Angessummaa saalaa oso jiruu amantiis
ta'uu danda'a jette amantaa?
- d. Muuxannoo atin qabdu irra amantiin
angeessummaa shamaranniif danqaa
dha moo carraa uuma?

Marii Ijoo 4: Gara Fuulduraatti

Firiwwan qorannoo akkanaa akka mootummaaa,
dhaabbilee hawaasummaa, dhaabbilee amantii
misesnosta akanaan fayyadamoo ta'uu?

2.3 Marii Garee: Gaaffiwan Bakka Bu'oota Hawaasa Amataawo Qorannaa Jala Jiraniif

Marii Ijoo 1: ilaalcha yaadoota qoranoo iratti

- a. Gaaffiwan qoranoo sirri turanii?
- b. Faayidaan qoranoo kanaa maal ta'a?
- c. Daqaawwan qoranoo kanaa maal ta'u?

Marii Ijoo 2: Waldaa Xuwwaa/ juma'aa yuunivarsiitii /garee kadhannaan

- a. Ati yookiin namni biraan miseensa walitti-qabamuun kanaatii? maalo muuxanoo keessan nuuf qoodaa?
- b. Haalii dhaabbata keessa isaani maali?
- c. Walitti qabamuun akkanaa angeessumma ni hayyamuu?
- d. Walitti qabamuun akkanaa angeessummaa xiin-hawaasaa ni hayyamuu?
- e. Walitti dhufeenyii walitti qabamuun akkanaafii dhaabbannii amantii jala jiran waliin qabaman maalii?
- f. Walitti qabamuu akkanaa irratti wanti fooyessitu yookiin jijiirtu maali?
- g. Angeessumman walitti qabannaan akkanaa irratti ni yaadamaa?
- h. Walitti qabamuun akkanaa “Dubartoota ammayaawoof” barbaachisaadhaa?

Marii Ijoo 3: Gara Fuula Duraa

- a. Walitti qabamuun akkanaa akka guddatu yookiin akka beekamuu maal gorsita?
- b. Firiin qoranoo akkanaa akkamitti fayidaa irra oolaa?

Akeeka 3: Koodiwwan Gabatee Fi Gareewwan Ibsaaf Fayyadaman

Garee fi Koodiwwan

Garee 1: Ibsa Gaaffatamtootaa

Koodii 1.1 Ibsa dhuunfaa

Koodii 1.2 Ibsa miseensummaa firmaaliif akka waldaatti seenan.

Koodii 1.3 Tattaaffannaa

Koodii 1.4 Deebii maatii waa'ee maamilummaa

Garee 2: Waldaa Xuwwaa/ Juma'aa Yuunivarsiitii /Garee Kadhnnaa

Koodii 2.1 Guyya walgayii

Koodii 2.2 Hojiwwan

Koodii 2.3 Dhaabbata keessa fi ulaagalee filanno

Koodii 2.4 Walitti dhufeenyaa juma'aa dhiiraa fi shamarranii (juma'aa yuunivarsiitii qofaaf)

Garee 3:Bu'aa Diinagdee, Gargaarsaa Fi Fayidaa

Koodii 3.1 Bu'aa diinagdee fi gargaarsa miseenootaf

Koodii 3.2 Haala diinagdee miseenootaa

Koodii 3.3 Gahumsa diinagdee/ hawaasummaa

Koodii 3.4 Yaada akkamitti fi haala diinagdee miseensotaa jijiiru.

Garee 4: Walitti Dhufeenyaa Hawaasummaa Fi Gargaarsaa

Koodii 4.1 Mata dureewwan walgayicharratti mari'ataman.

Koodii 4.2 Walitti dhiheenya miseensoota jidduu.

Koodii 4.3 Wal gargaarsa hawaasummaa miseensoota jidduu.

Koodii 4.4 Gargaarsa barumsaa (yuunivarsiitii juma'aa qofaaf)

Garee 5:Dhiibbaa Xiin-Sammuu Fi Bu'aa

Koodii 5.1 dhiibbaa xiin-sammuu miseensa iratti

Koodii 5.2 bu'aa xiin-sammuu miseensootaan argaman.

Garee 6: Gorsaa Fi Xumura

Code 6.1 Faayidaa akka "dhubartiitti" amantiin alatti argamee.

Code 6.2 Gorsa akkamitti walitti qabamuun akkanaa akka jabeessan

The thematic inspiration for this study is Yeqaqe Werdwet, a woman who lived 160 years ago in the 19th century and fought for equal rights in marriage in the then traditional Guraghe community in Ethiopia. Consequently, this present research is also a continuation of this theme in that it explores religion-based female gatherings in Ethiopia. It reports qualitative narratives of how Ethiopian women use religion-based periodic gatherings as indigenous platforms for economic and psychosocial empowerment, albeit with a necessary contextualization of empowerment.

**Center for the Advancement of
Rights and Democracy (CARD)**

  @CARDEthiopia

Email: info@cardeth.org

P.O.Box: 30174

www.cardeth.org

C

The thematic inspiration for this study is Yeqaqe Werdwet, a woman who lived 160 years ago in the 19th century and fought for equal rights in marriage in the then traditional Guraghe community in Ethiopia. Consequently, this present research is also a continuation of this theme in that it explores religion-based female gatherings in Ethiopia. It reports qualitative narratives of how Ethiopian women use religion-based periodic gatherings as indigenous platforms for economic and psychosocial empowerment, albeit with a necessary contextualization of empowerment.

Center for the Advancement of Rights and Democracy (CARD)

@CARDEthiopia

Email: info@cardeth.org

P.O.Box: 30174

www.cardeth.org

Addis Ababa, Ethiopia

Walga'iwwan Wayitaawoo Amantii Keessatti qor- hawaasummaa fi Diiinagdeen Aanga'uu Dubartootaa

MUUXANNOO ITOOPHIYAA QORACHUU

Eyerusalem Belay
2020 Hiriya Qorannoo CARD Weerdiweet

Belaynesh Tefera (Ph.D.)
Gorsaa Qorannoo

